

Kvinner og makt i Fornaldersagaene

Var sagakvinnene et eksempel på et ideal eller en advarsel på Island i senmiddelalderen?

Vilde Fagermoen

Oppgave for graden

Master i historie

60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultetet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2020

Kvinner og makt i Fornaldersagaene

Illustrasjon: Mårten Eskil Winge (tegner) og Wilhelm Meyer (xylografør): «Kraka-Aslög», illustrert for Fredrik Sanders 1893-utgave av Den Poetiske Edda «*Edda Sámund den vísas : skaldeverk af fornordiska myt- och hjáltesånger om de gótiska eller germaniska folkens gamla gudatro, sagominnen och vandringar*». Offentlig eiendom jf. Åndsverkloven §40. Fra Wikimedia Commons

Var sagakvinnene et eksempel på et ideal eller en advarsel på Island i senmiddelalderen?

Vilde Fagermoen

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker kvinnes fremstilling i *fornaldersagaene*, deres tilgang på makt og hvordan denne makten ble ansett av samfunnet. *Fornaldersagaene* er fra senmiddelalderen, cirka midten av 1200-tallet til slutten av 1400-tallet, og i løpet av denne perioden endret det politiske landskapet seg med nye maktstrukturer. Island kom under den norske kongen, makten ble fordelt ovenfra og eliten ble stadig rikere og mer eksklusiv. Det er i dette miljøet *fornaldersagaene* blir skrevet ned for første gang, og målet har vært å se på kvinnes stilling i dem. Jeg har gjennomført et studium av et utvalg fornaldersagaer og delt kvinnerollene inn i hovedsakelig tre områder: 1) familiekvinnen i den sosiale sfæren, 2) krigerkvinnen i den politiske sfæren, og 3) trollkvinnen i den religiøse sfæren. Gjennom å analysere karakterer fra de tidligste *fornaldersagaene* vi vet om, til noen av de seneste, kommer det frem et brudd i kvinnerollene og deres omfang. Fordi jeg vil se på kvinnene som kilder til tiden sagaene ble skrevet ned, altså 1250 til slutten av 1400, bruker jeg sagaene som en levning fra sin nedskrivningstid.

Det er tendenser til at kvinneidealet hadde en forandring fra 1250- og utover, og kvinnene fikk stadig mindre plass i sagaene, samt kvinnene som dukker opp stadig blir omtalt i mindre positive ordelag og har betydelig mindre makt. Dette kan tolkes som at det skjedde et skift i idealene på Island, fra at kvinner kunne ta plass og utøve makt i samfunnet, til at det kom et ideal om en lydig og underdanig kvinne. Først underdanig til sin far eller andre verger, og så til sin ektemann. Tendensene ser ut til å indikere at kvinnene ble mindre synlige i politiske saker når mennene hadde en hardere kamp for å beholde sin egen maktposisjon. Kvinnene stort sett fikk innskrenket sin tilgang på makt, men det er også eksempler på det motsatte. De monstrøse kvinnene, som jotner, troll og kjemper fikk en liten bedring i måten de ble omtalt på. Dette kan ha vært fordi de representerte en etnisk eller kulturell annen i sagaene. Vi møter ofte disse kvinnene i periferien, som kan indikere at de er annerledes enn mennene som er protagonistene. Utviklingen over tid viser en mildnet tone for disse kvinnene, og det er eksempler på helter som forelsker seg og lever sammen med dem. De er fortsatt ikke noe å introdusere for storsamfunnet, men de er heller ikke monstre som må drepes og lemlestes. *Fornaldersagaene* gir derfor uttrykk for et kvinneideal som stadig ble mer underdanig, mens mer samhandling med etniske andre kan ha bidratt til mindre xenofobi i senmiddelalderens samfunn.

Takk til

Først og fremst vil jeg takke min veileder Hans Jacob Orning. Jeg kom med en idé om å skrive om kvinner i sagaene, og Orning introduserte meg for *fornaldersagaene* som har vært et eventyr å jobbe med. Siden har det vært uvurderlig med tilbakemeldinger og diskusjoner gjennom masterarbeidet, og jeg har vært heldig som har hatt en veileder med så mye fagkunnskap som også har vært en stødig veileder.

Siden vil jeg skjenke en stor takk til min skjoldmøy i ryggen og masterstudent i solidaritet, Perisa Magdalena Weydahl. Dette hadde ikke gått uten din oppmuntring, omsorg og alle våre faglige diskusjoner.

Jeg vil takke min flotte familie som tok meg inn under store deler av koronapandemien, og gav meg husly, oppmuntring og tilrettelegging som gjorde masterarbeid under korona så smertefritt som jeg kunne håpet på.

Grethe Viksaas har vært en viktig støtte dette året, og jeg er veldig takknemlig.

Mine eminente gjennomlesere og korrekturlesere: mamma Hege Elisabeth Fagermoen, og Perisa Magdalena Weydahl har satt av tid og krefter for å bistå meg i innspurten, jeg er skylder dere en stor takk.

Jeg vil også gi en takk til Háskoli Islands, Stofnan Árna Mágnussonar og Ármann Jakobsson. Jeg hadde en lærerik måned på sommerkurset i islandsk, og på mitt senere besøk fikk jeg lese i AM343a som var en stor opplevelse. Jakobsson hjalp meg med stort med oversettelser av deler av den eldre versjonen av Orvar-Odds saga.

Jeg vil dedikere denne masteren til mine flotte bestemødre, Margrete Fagermoen og Edle Randel. Dere har fra jeg var liten vært opptatt av min kulturelle oppdragelse og jeg har fått innføring om vikingtid og middelalder fra barnsben av. Denne masteren er et produkt av den undringen dere plantet i meg som liten, takk.

Til slutt vil jeg takke deg som leser denne oppgaven, jeg håper du synes det er spennende å lese den. Jeg har i hvert fall syntes at det har vært spennende å skrive den.

Innholdsfortegnelse

Kvinner og makt i Fornaldersagaene	2
Sammendrag	3
Takk til	4
Introduksjon	8
Kvinner og makt i fornaldersagaene	8
Forskningsspørsmål.....	9
Den realhistoriske konteksten.....	10
Historiografi og teori	11
Mentalitetshistorie.....	12
Saga og kjønn.....	14
Enkjønnsmodellen.....	17
Kilder og metode	19
Volsunge saga.....	22
Hrolf saga Kraka.....	23
Ragnar saga Lodbrok.....	24
Orvar Odds saga.....	25
Bose saga.....	26
Familiekvinnen – sosial rolle	28
De tidligere fornaldersagaene	28
Den kalde kvinnen.....	28
Eggeren.....	31
Rådgiveren.....	33
Oppsummering.....	35
De senere fornaldersagaene	36
Den kalde kvinnen.....	36
Eggeren.....	38
Rådgiveren.....	39
Oppsummering.....	41
Skjoldmøyen – politisk rolle	44
De tidligere fornaldersagaene	44
Protagonisten.....	44
Valkyriene.....	49
Jomfruen.....	52
Oppsummering.....	54
De senere fornaldersagaene	55
Protagonist.....	55
Valkyrien.....	58
Jomfruen.....	60
Oppsummering.....	62
Magiske kvinner – religiøs rolle	67
De tidlige fornaldersagaene	67
Prestinner.....	67
Spåkone.....	70
Den monstrøse.....	73
Oppsummering.....	75
De senere fornaldersagaene	75
Monstrøse kvinner.....	76

Prestinnen	80
Spåkonen.....	82
Oppsummering	83
Konklusjonskapittel.....	87
Kvinnemakt i endring	89
Ideal eller advarsel?	91
Synet på kvinnen som konsekvens av den politiske utviklingen på Island....	94
De politiske konsekvensene for kvinnene.....	96
Kvinner og kirkemakt	99
Sagaenes funksjon i samfunnet.....	100
Legitimering av makt	101
Fortellerform	102
Avsluttende refleksjoner og videre implikasjoner	103
Litteraturliste.....	106
Sekundærlitteratur.....	106
Primærlitteratur:.....	110

Introduksjon

Kvinner og makt i fornaldersagaene

Fornaldersagaene er eventyrlige fortellinger med episke helter og fantasifulle narrativ. Denne sagasjangeren er skrevet ned i senmiddelalderen, men forteller om en tid før kristningen om vikingetiden og folkevandringstiden. I *fornaldersagaene* er det et stort galleri med kvinnelige karakterer, som varierer stort i roller og narrativ posisjon. Hensikten med denne oppgaven er å undersøke disse kvinnene og hva de kan si om sitt samfunn. Å bruke *fornaldersagaene* som en kilde til førkristen tid, tiden de omhandler, er nærmest umulig. Det denne sjangeren imidlertid tilfører historieforskningen er et innblikk i idealer og samfunnssyn fra når de er skrevet. Løsrevet fra å måtte fremstille seg selv som en historisk sjanger, står den friere til å gjenspeile de realiteter samfunnet opplevde. Som underholdningssjanger måtte den treffe sitt publikum, og dermed deres verdensforståelse. Slik kunne de nå ut sitt til publikum på mest mulig effektiv måte. Sagaene blir tolket som levninger fra sin samtid, og ikke som beretninger om historien den formidler. Det gjør at det er mulig å undersøke disse kildene i større grad. Å lese dem som beretninger medfører at man må ta hensyn til de fantasifulle elementene i sagaene, samt de mange hundreårene som kan ha passert mellom sagaens narrativ og historiens nedskrivelse. En levning, derimot, kan brukes ut fra hva slags spørsmål som blir stilt den. Sammen med realhistorisk sammenlikning og andre historiske teorier kan vi få kunnskap om senmiddelalderens mennesker og deres idealer og verdier.

Oppgavens problemstilling sentrerer seg rundt kvinnerollene i Islands aristokrati fra 1200 til slutten av 1400-tallet. Jeg har valgt ut sagaer som representerer både de tidligere og de senere periodene. Fokuset vil ligge i skjæringspunktet mellom kjønns historie og mentalitetshistorie i middelalderen. Hvilke roller spiller kvinnene i sagaene? Hva slags implikasjoner kan det ha hatt for virkelige kvinners liv i senmiddelalderen? Var kvinneidealet de sterke, mektige og kloke damene vi blir kjent med i sagaene? Eller kan disse kvinnene ha statuert et eksempler på hvilke karakteristikk kvinner burde holde seg langt unna? Med dette som bakgrunn vil jeg undersøke om det har skjedd en utvikling over tid.

Jeg vil spørre om fornaldersagaene presenterer idealer for kvinnene i aristokratiet, eller om kvinneskikkelsene statuerer advarsler til samtiden om hvordan det går når kvinnene opptrer selvstendig. Samtidig er det relevant og interessant å se på utviklingen av mentalitet gjennom de to århundrene sagaene er skrevet ned.

Problemstillingen er som følger:

Gir kvinnesynet i *fornaldersagaene* uttrykk for en advarsel eller et kvinneideal i senmiddelalderssamfunnet på Island?

Forskningsspørsmål

Mentaliteten i senmiddelalderens samfunn var sterkt knyttet til idealet om ære. Preben Sørensen viser til en kultur hvor mye av menneskenes livsopplevelse nettopp var knyttet opp mot nettopp denne æren. Forestillinger om slektskap, ekteskap, kjønnsroller, sosial status og prestisje er en del av forståelsesrammen vi må sette oss inn i for å kunne tolke mentaliteten i *fornaldersagaene*.¹ Relevant og knyttet opp mot dette, og veldig relevant, er forestillingen om en ulik ære for menn og kvinner. Hva besto idealene i, og kan vi se en utvikling i disse idealene som gjenspeiles i måten sagaene er fortalt på? Sagaene er basert på en lengre muntlig tradisjon, og er skrevet ned over et lengre tidsspenn. Jeg mener å se en utvikling i både kvinnesynet og idealene om kvinnen kan spores i *fornaldersagaene*. Vil utviklingen i fortellingene tilsvare en utvikling i mentaliteten til menneskene som hørte og leste disse historiene? Det skjedde en politisk omveltning i senmiddelalderen på Island, og denne utviklingen kan ha ført til betydelige endringer for kvinnens rolle og status. Kanskje er den viktigste endringen i denne sammenhengen at makten skiftet fra å komme nedenfra, fra bondeallianser med, og til å komme ovenfra, fra den norske kongen. I den forbindelse er det interessant å diskutere Orvar-Odd sine to versjoner, og interpolasjonene som dukker opp i det nyeste manuskriptet. Her vil jeg ser på hva som skjer med endringene i denne sagaen fra den ene til den andre versjonen, og de om endringene samstemmer med endringene i de øvrige sagaene. Mer spisset vil jeg se på om disse endringene er konsekvente med øvrige endringer i sjangerproblematikk, slik vi kan se fra *Volsunge saga* til *Bose saga*.

For å diskutere kvinnes status og tilgang på makt i *fornaldersagaene* har jeg definert ut tre veier til makt og innflytelse hos kvinnene, og basert strukturen på disse rollene: 1, sosial makt 2, politisk makt og 3, religiøs makt. Sosial makt oppnådde kvinnene primært gjennom sin rolle som ektefelle, mor, eller i noen tilfeller, som datter eller annen slektning. I denne rollen kunne de påvirke mennene i familien sin til å etterfølge deres vilje. Kvinnene i sagaene oppnår politisk makt blant annet som regjerende ledere for sitt land. Her beskrives de ofte med typiske maskuline karakteristika. Sagaene

---

¹ Sørensen, *Fortælling og ære*, side 20

beskriver dem som bærere av brynje og sverd. Disse kvinnene fikk altså makt gjennom sin militære styrke og sin lederstilling. Den tredje veien til makt jeg har definert ut, er den religiøse makten. I første omgang er dette kvinner som er omtalt som hedenske prestinner eller magiske kvinner som behersket hedensk magi. I denne kategorien har jeg også plassert monstrøse og overnaturlige kvinner, da disse har mange fellestrekk med de magiske hedenske kvinnene. De sistnevnte kvinnene var i mindre grad en del av samfunnet enn de religiøse lederne, og de var uglesett og levde i utkanten av sivilisasjonen.

Beskrivelsen av kvinnenens tilgang på makt er viktig, men det er også relevant er hvordan denne makten ble ansett av sagaenes forfattere. Var det idealbilder eller advarsler? Kan sagaene tolkes som at de gir moralske kommentarer til hvordan kvinnene tilegner seg makt og status? Var all form for kvinnelig makt uglesett eller var det legitime og godkjente veier til makt for kvinnene? Hva forteller eventuelle endringer vi finner gjennom de to hundre årene sagaene ble nedtegnet oss om dette?

Den realhistoriske konteksten

I løpet perioden fra 1250 til slutten av 1400-tallet da *Fornaldersagaene* ble nedskrevet gikk Island fra å være en fristat til å komme under norgesveldet og den norske kongen.² Som et resultat av dette ble maktstrukturene i aristokratiet på Island drastisk endret. Makten ble sementert hos færre menn, og den ble ikke lengre hentet nedenfra, via patron-klient-forhold og vertikale bånd. Makten ble nå gitt ovenfra fra kongen, og aristokratiet ble nå kongens menn på Island. Som en følge av hardere kamp om plassene i aristokratiet, kan det tenkes at kvinnene ikke hadde den tilgangen til makt som de hadde hatt, og at de i større grad måtte se seg underordnet sine mannlige verger. Johanna Fridriksdottir argumenterer for at det skjedde en innsnevring av aristokratiet i perioden mange av *fornaldersagaene* ble skrevet ned. Dette endret kvinneidealet fra skjoldmøyene vi møter i de eldre sagaene til at kvinnene skulle være trofaste og lydige til sine menn. Strømninger fra Europa med *riddersagaer* kan også ha påvirket hvordan *fornaldersagaene* endte opp i sin endelige form i manuskriptene.

Den norske kongens overtagelse av Island var gradvis. Den begynte med overtagelse og kontroll over høvdingenes godord, eller høvdingdømmene deres. Dette fordi godordene var veldig personlige maktsentre før kongens overtagelse, og makten var basert på

---

² Wærdahl, *Norges konges rike og hans skattland*, side 95

personlige forbindelser mellom godene og bøndene i området.³ En av de viktigste aspektene ved å ta over kontroll på Island var å få islendingene til å bli skattepliktige til den norske kongen. Det var krevende å få til, og tok mange tiår. Før kongen økte sin innflytelse hadde de enkelte høvdingene skatteretten. Dette var en makt som de hadde legitimert gjennom lovgivning i lagmannsretten på alltinget. Kongen innførte en ny måte å styre på gjennom alltinget. Dette styresettet involverte sysselmenn, noe som svekket høvdingenes innflytelse på tinget, samtidig som det styrket allmuens innflytelse.⁴ Imidlertid var det ofte høvdingar som ble innsatt som sysselmenn av kongen, og overgangen ble ikke like dramatisk som aristokratiet hadde sett for seg. Derimot var det nærmest et monopol på embetene som fantes på Island fra det lokale aristokratiet, og det er få eksempler på at nordmenn ble utnevnt til posisjoner der etter at Islands ble inkludert i norgesveldet.⁵ Randi Wærdahl påpeker at selv om det som tidligere var den lokale eliten nå var kongens menn, så betydde ikke det at det var slutt på konflikter mellom dem, eller mellom mennesker på ulike geografiske områder. Eliten holdt også på makten ved at det nesten var utelukkende slekt som avgjorde hvem som var i kongens tjeneste.

I forbindelse med at det skjedde en innsnevring av aristokratiet, ble det også mer sementert og mektig. Det var en innsnevring som gikk sakte, men på slutten av 1400-tallet var det bare et fåtall familier som hadde monopol på embetene på Island. Da makten samlet seg på toppen av samfunnet, og makten ble tildelt ovenfra, fra kongen, ble de vertikale båndene til allmuen mindre viktig enn før.⁶ Denne mindre, rikere og mektigere eliten fikk et større behov for å legitimere og sementere sitt maktgrunnlag, og det er her *fornaldersagaene* var en av måtene de kunne gjøre nettopp dette på. Dette kan også være grunnen til at *fornaldersagaene* gjennomgår endringer igjennom sin nedskrivningstid. De tidligere sagaene speiler mer bondesamfunnet, mens de senere speiler et mer føydalistisk samfunn med tilhørende ideologi.⁷

Historiografi og teori

Som kilder til å tolke historien har *fornaldersagaene* gått igjennom flere epoker med tolkning. Ifølge Else Mundal ble *fornaldersagaene* brukt ukritisk som kildemateriale

---

³ Wærdahl, *Norges konges rike og hans skattland*, side 95

⁴ Ibid; side 148

⁵ Ibid; side 239

⁶ Beck, *I Kungens Frånvaro*, side 166-177

⁷ Ibid; side 185

frem til 1700-tallet.⁸ Det at *fornaldersagaene* omtaler en tid vi ikke har skriftlige kilder fra, gjorde dem til interessante kilder å benytte, men tidlig historieforskning så på dem mer som beretninger enn levninger. Da opplysningstiden kom med nye krav til historietolkningen ble *fornaldersagaene* mer og mer tilsidesatt som kildemateriale, og det kom et fokus på sagarealisme i historietolkningen. *Fornaldersagaene* og deres fantasifulle elementer ble ansett som annenrangs kilder. Litterær kvalitet ble tolket ut ifra realismen, og *Islendingesagaene* ble ansett som målestokken for litterær kvalitet.⁹ Dette idealet ble ifølge Mundal fremhevet gjennom hele 1900-tallet, før et nytt fokus på kildens funksjon vokte frem.

Fornaldersagaene med sin store variasjon gjør dem interessante for sjangerproblematikk og sjangerdiskusjoner, og dets uttrykk for samfunnet i senmiddelalderen. *Fornaldersagaene* fikk et nytt fokus som mentalitetshistoriske levninger, og som kilde til tiden de ble nedtegnet. Sagaenes frie sjanger har blitt påpekt. Det frigjør dem fra kravet om historisk korrekthet. Dette kan bidra til å gi innsyn til mentalitetshistorien fra da de ble fortalt og nedskrevet. Ved å slippe fantasien løs kunne ønsker, drømmer, holdninger og idealer kommer frem. Dermed kan de også gi uttrykk for et menneskesyn, kvinnesyn, og generell samfunnsideologi. Mundal argumenterer også med at *fornaldersagaene* kom det frem et ideal om at enkeltindividers evner kunne føre til sosial mobilitet. Dette kan fortelle oss at det i middelalderen utviklet seg en større sosial mobilitet enn tidligere. Stephen Mitchell uttrykker det slik: «We are, in short, in a much better position to make claims as to the meaning and purpose of the *fornaldersögur* in the later Middle Ages than for any preceding period.»¹⁰

Mentalitetshistorie

Mentalitetshistorie er en spennende inngangsport for å studere kvinnen i samfunnet. Den gir oss noen nye typer blikk å forstå kvinnene på, både i saga og i samfunnet, da den formidler noen «usagte» tanker og idealer som var generelt godtatt i sin tid og i sitt samfunn. Mentalitetshistorien er et fenomen som vokste frem i akademia fra 1960- og 1970-tallet. Den er basert på en fransk retning i historieforskningen som kalles Annales-skolen, som undersøker om det finnes noen kollektive fenomener for et samfunns mentalitet. Første generasjon annalister undersøkte hvilke rammer som for

---

⁸ Mundal, "vurderinga og vurderingskriteria", side 28

⁹ ibid, side 29

¹⁰Mitchell, *Heroic Sagas and Ballads*, side 91

samfunnet påvirket deres måte å tenke på. Andre generasjons annalister hadde et mer materielt forhold til historien, mens i tredje generasjon annalister ble så så fokusert på mentaliteten at det fra da kunne kalles for *mentalitetshistorie*. Et eksempel på mentaliteter i historien, er at konseptet «barndom», som var noe som kom inn i den kollektive bevisstheten rundt 1700-tallet. Fram til da hadde ikke barndom vært et begrep man forholdt seg til, men med innføringen av konseptet barndom ble det lagt en ny forståelsesramme for mennesket i samfunnet. En kan si at barndommen ble en del av vår «kollektive ubevissthet» om oss selv.¹¹

Med 70-tallet og et vesten i lavere vekst og med protester rundt om i verden, endret også fokuset på historieforskningen seg mot å søke å reflektere vanlige folks oppfatninger snarere enn utelukkende eliten. Dette hevder Orning at er et stort brudd i historieforskningen som kom med mentalitetshistorien. Det andre bruddet han trekker frem er at man begynte å se på fortiden som grunnleggende annerledes. Fokuset fikk et skifte mot å studere fortiden på sine egne premisser og ikke som anakronistiske beretninger for å støtte tanker om vår egen tid eller hva som ledet til den. Hva som endte opp med å bli viktig, fordi det er viktig for oss skulle ikke være inngangsporten til historien.

«Begrepet om mentalitet fanget inn mye av denne nydreiningen. Mentaliteter var kollektive, langsomt foranderlige og ubevisste. Dermed fikk historieforskningen redskaper for å fjerne seg fra «konger og kriger» og heller studere tema som dagligliv, emosjoner og tidsoppfatninger.»¹²

Mentalitetshistorie kan være vanskelig å definere helt tydelig, da den er så tett knyttet opp mot regionale og sosiale enheter.¹³ Det må også påpekes at mentalitet er ikke en homogen mentalitet som alle i samfunnet deler, selv innenfor en sosioøkonomisk og geografisk ramme.

«Problemene med å avgrense begrepet antyder at det fører galt av sted å forestille seg mentalitet som et avrundet, integrert system av ideer og holdninger med indre sammenheng og logikk. Selv ikke den bevisste ideverden, ideologiene, bør man forestille seg på en slik måte. Mer fruktbart kan det være å betrakte

---

¹¹ Andresen et.al., *Å Gripe Fortida*, side 209-210

¹² Orning, *En kort introduksjon til Norge i høymiddelalderen*, side 12

¹³ Simensen, "Mentalitetshistorie – er det mulig?", side 25

ideologier som knipper av «ideologiske» elementer som til dels kan stå i logiske spenningsforhold til hverandre.»¹⁴

Sagaene kan på denne måten ha hatt påvirkning på, og fortalt noe om, samfunnet de ble skrevet i. Ikke om en politisk, økonomisk, eller en biografisk virkelighet, men som uttrykke for selvforståelsen i et samfunn.¹⁵ Samfunnets idealer blir slik uttrykt gjennom sagaberetningene. Idealene var i endring i senmiddelalderen. I denne oppgaven argumenterer jeg for at det var et kvinneideal i endring som kommer frem i *fornaldersagaene*. Et eksempel på dette som jeg skal diskuteres videre, er hvordan nye kvinneidealene som kyskheter og lydighet vokste frem, basert på idealer og advarsler som kan spores i sagaene. Blant annet argumenterer Bagerius for at frykten for kvinners begjær og seksualitet kan manifesteres i trollkvinner og deres monstrøse seksualitet.¹⁶ Da er det ikke bare idealene, men advarslene vi leser. Sagaene er derfor både identitetsbyggende, men også normative i den forstand at de uttrykker idealer, men også advarsler.

Saga og kjønn

Eirinn Larsen hevder at norsk kvinnehistorie har hatt et narrativ om at Norge har hatt et mer likestilt kjønnsperspektiv på historie enn andre nasjoner. Setter man det som presedens for en forskningsretning kan det forhindre at man møter kildene med et objektivt blikk. Selv om jeg mener at kjønnshistorien vokser ut fra et feministisk perspektiv, vil jeg være tilbakeholden med å tillegge historien noen særegen feministisk agenda, da tror jeg man fort kan ende med å stille feil spørsmål til historien. I kjønnshistorie ble kjønn lagt som en forståelsesramme på tvers i samfunnet, som gjennomsyret alle samfunnslag i alle samfunn. Når det gjelder kvinnens rolle i middelalderssamfunnet påpekes det at kildegrunnlaget begynner å bli mer mangfoldig enn tidligere, men allikevel er det nedtegnet av stort sett geistlige menn, og informasjon om kvinnene blir viet lite plass i kildene.¹⁷ Mundal mener at den norrøne litteraturen fremstiller kvinner i positive fortegn, som ofte kommer til uttrykk ved at de hadde respekterte mannlige kvaliteter ved seg.

---

¹⁴ *ibid*, side 25

¹⁵ Bandlien, «Agneta Ney, Ármann Jakobsson og Anette Lassen (red.) Fornaldersagaene: Myter og virkelighet», side 112

¹⁶ Øye, «Kvinner, kjønn og samfunn», side 114

¹⁷ Mundal, «Fornaldersogene – vurderinga og vurderingskriteria» side 22

Det er flere aspekter som kan ha definert kvinners liv. Det første vil utvilsomt være av biologisk art, at kvinnens rolle blir ansett som naturgitt og derfor som statisk.¹⁸ Kvinnens sosiale kjønn spilte også en stor rolle i en kvinnes liv. Her ble ekteskapet en viktig overgang. Ifølge Ingvild Øye endret ekteskapet kvinnens liv betydelig, ved at hun som husfrue fikk sitt eget myndighetsområde. I ekteskapet fikk kvinnen påvirkningskraft i husholdet ved at hun sto for oppdragelsen av barn, samt opplæring knyttet til alt som gjaldt kvinnearbeid.¹⁹ Det kan også stilles spørsmål ved tidligere historikers antagelser om at det nordiske samfunnet kun oppfattet slekt som patrilineært, altså at slektskapet kun ble regnet etter den mannlige slektsrekken, for i sagaene blir vi kjent med et bilateralt slektsystem der slektskapet ble erkjent gjennom slektsbånd til både mor og far sin familie.

De fleste formelle politiske stillinger i den aktuelle tidsepoken var besatt av menn. Selv om det forekom regjerende dronninger var disse få, og det var langt imellom dem. Kvinnen fikk først og fremst politisk innflytelse gjennom sin reproduktive egenskap, altså som mor og hustru. Ifølge gulatingsloven var kvinnen var nest høyest i rang etter ektefellen. Kroninger av dronninger skjedde i Norge først i 1261, et par hundre år etter resten av Europa. Samtidig vitner den norske tankegangen og historiefortellingen om kvinnen som mer likestilt her enn i andre land om at kvinner reelt sett kan ha hatt en viktigere og mer selvstendig rolle enn de synlige og ytre rammebetingelsene i lovverk og som regenter vitner om. Her blir sagaene viktige. Else Mundal mener at sagaens kvinnebilder kan peke mot at kvinner kunne inneha større politisk makt i virkeligheten enn det loven egentlig tilsa at de kunne, og mener at disse sterke kvinnebildene fra sagaene sannsynligvis hadde samtidige rollemodeller og avspeilet virkelige forhold.²⁰

Ved å bruke sagaene som kilder til kjønns historie, trer det også fram et brudd mellom hvordan kvinner ble omtalt i sagaene og hvordan kvinneidealet i det kristne samfunnet ellers var. Det representerer noe av kjernen i det jeg ønsker å lete etter. Else Mundal argumenterer for at sagaene formidler et kvinneideal som sto i stadig skarpere kontrast til samfunnet rundt.²¹ Samfunnet hadde et kvinneideal som besto i at kvinnene skulle ha evner som å være kloke og selvstendige. Samtidig var det et aristokrati som stadig ville ha mer makt over kvinnens avgjørelser. Ármann Jakobsson hevder at sagaenes kvinneideal ikke egentlig er et ideal sett med samtidssamfunnets briller.²² Det at

---

¹⁸ Øye, «Kvinner, kjønn og samfunn», side 47

¹⁹ *ibid*; side 49

²⁰ *ibid*; side 97

²¹ Mundal "vurderinga og vurderingskriteria", side 33

²² Jakobsson, "Queens of Terror", side 174

egenskapene kvinnene har ofte fører til deres død eller til vold rettet mot dem kan tolkes som om dette var en advarsel til samtidskvinnene mot å bruke egenskapene sine til å gjøre seg for frigjorte fra mannen.

En relevant diskusjon for min problemstilling finner vi i den historiografiske debatten. Der er den såkalte «sterke kvinner-debatten», som omhandler hvorvidt de sterke kvinnene fra vikingtiden mistet sitt grep om makten etter kristningen. Kritikere som Jenny Jochens mener at disse såkalte sterke kvinnene er en litterær fiksjon og ikke må leses som en korrekt gjengivelse av vikingetiden. Carol Clover uttrykker en splittelse i kildene, hvor ulike kilder gir et uttrykk for norm eller praksis. Else Mundal mener at reell makt og juridisk makt ikke må bety det samme, og at disse «sterke» kvinnene sannsynligvis hadde paralleller til reelle kvinner og dermed speiler virkelige forhold.²³ I tillegg var synet at sønner arvet egenskaper like mye fra mor som fra far ifølge det Else Mundal hevder. Dette kan ha hatt en direkte kausal effekt på kvinneidealet.²⁴ Kvinnens ønskede «sterke» egenskaper kan med andre ord også sies å kunne være et ønske om å videreføre disse egenskapene til sønnene, heller enn at det var ønskede egenskaper hos kvinnen direkte. Og selv om kvinner og menn kunne arve positive egenskaper, ble de ifølge Mundal oppdratt ulikt med ulike forventninger til dem som medlemmer av samfunnet. Det er skildret at et godt gifte var med «kvinner som er stolte, intelligente, opptekna av æra si, og som hevdar sin eigen vilje.»²⁵

Kvinnenskikkelsene i sagasamfunnet var altså på den ene siden ikke kun ofre for samfunnets forventninger og føringer, men også aktive og ansvarlige medaktører.²⁶ De beskrives ikke bare definert ut av det som er biologisk gitt, og oppfatningen av kjønn er koblet med sosiale mekanismer siden mennesker ikke lever i isolasjon. Kåre Lunden bruker et teaterstykke som bilde på samfunnet, der skuespillerne gjerne har flere roller. I samfunnet er det utdifferensiert ulike tall av flere permanente roller, et eksempel er at i en isolert jegerflokk finnes kanskje én maskulin rolle og en feminin. I et industrisamfunn er det tusenvis av yrkesroller. Det er interessant å se på hvilke roller vi finner kvinner igjen i i sagasjangeren, og om de er like varierte som de mennene blir tildelt. Det er også interessant at det skrives mindre om kvinner enn om menn. Når det gjelder disse spørsmålene mener Lunden at det ikke er spesielt mye hold i tanken om at det skrives mindre om kvinner fordi det er menn som skriver historien.²⁷ Mens menn

---

²³ Øye, "Kvinner, kjønn og samfunn", side 97

²⁴ Mundal, "Kvinnesyntet og forståinga av biologisk arv i den norrøne kulturen", side 154

²⁵ Ibid; side 166

²⁶ Lunden, *Kjettarar, Prestar og Sagakvinner*, side 60

²⁷ Ibid; side 65

fylte mange ulike roller i samfunnet, hadde kvinnen den funksjonelle rollen å være innomhus. At kvinner har blitt diskutert mindre, er fordi det krever mindre å sette seg inn i de rollene som kvinner faktisk opptar kontra de mangefasetterte mansrollene, mener Lunden. Jeg vil si meg enig med Lunden. Det blir for enkelt å påstå at kvinner har blitt viet mindre plass fordi det er menn som tradisjonelt har skrevet historien. Allikvel vil jeg ikke avfeie eller avgrense kvinnerollene like lett som Lunden gjør. Det slår meg at rollene Lunden ikke ser som like mangefasetterte som menn sine er det vi i dag regner som yrker. De sto for ledelsen av samfunnet, var overhode på gården, krigere, kanskje alt på en gang. Kvinnene kan ha blitt sett på som bare innomhus, og dermed fyller det ikke like mange roller i Lundens tolkning av det. Samtidig er det uomtvistelig at valgmulighetene for menn når det gjaldt yrker var mer mangfoldige, derfor er også historieskrivingen som konsekvens mer fokusert på disse yrkene. Som arbeidslivshistorie kan jeg altså et stykke på vei si meg enig Lundens argumenter, samtidig er «roller» mer enn yrker. Jeg mener at kvinnehistorie derfor kan avdekke mer om kvinners liv og virke enn det han begrenser til et yrke som «husmor».

Enkjønnsmodellen

En annen modell som følger tråden i Lundens argumentasjon er det Carol Clover hevder om at når det blir skrevet om kvinner, kjønnsroller og familiestruktur i middelalderen er narrativet enkelt: kvinnen med nøklene hører til i hjemmet, mannen hører til i verden utenom. Denne inne/ute-dikotomien er formulert i lovtekster og representerer idealet for samfunnet.

”From the outset of the scholarly tradition, readers have been startled and not infrequently appalled by the extraordinary array of ”exceptional” or ”strong” or ”outstanding” or ”proud” or ”independent” women – women whose behavior exceeds what is presumed to be custom and sometimes the law as well.”²⁸

Clover presenterer en teori om at begrepet «kvinne» kan bli feil når man snakker om nordisk middelalder. Snarere er det en samling parametere av oppførsel som konstituerte det mannlige. Hun skiller mellom den moderne «sex» – biologisk kjønn, og «gender» – sosialt kjønn i form av et maskulint-feminint spektrum. Clover argumenterer for at samfunnet la mer vekt på det sosiale kjønn enn det biologiske og spør om dette var et samfunn som egentlig ikke så to kjønn, men ett ved at kjønn var et spektrum basert på ferdigheter og personlighetstrekk. Det begrunner hun i at kvinner som

---

²⁸ Clover, “Regardless of sex”, side 366

transcenderte kjønnspekteret og var «funksjonelle menn» ble sett på som uvanlige, men ikke unaturlige. Men i et samfunn der den maskuline mann var idealet ble også kvinnelighet et skjellsord.

”In a particularly grandiose flyting from Orvar-Odds saga, the legendary Orvar-Oddr brags of having explored warfare when all the insultee explored was the king's hall; of having fought the Permians while the insultee was safely ensconced at home between linen sheets; of having razed enemy strongholds while the insultee was "chattering with girls"; of having slain eighteen men while the insultee was staggering his way to a bondwoman's bed; of having brought down an earl while the insultee was "at home wavering between the calf and the slave girl."²⁹

Her er det relevant å ta frem Thomas Laqueur og hans «enkjønnsmodell». Argumentet er at dagens forståelse av to binære kjønn, en tokjønnsmodell med sin mann-kvinne-dikotomi, er noe som oppsto først på 1800-tallet. Argumentet er videre at fra de gamle grekerne og gjennom middelalder og renessanse var kjønn forstått som utelukkende ett sosialt kjønn. Det skjedde et skifte når man begynte å tenke to kjønn som fundamentalt ulike eller som motsetninger. Sosialt kjønn var derfor en skala med idealer og egenskaper, men hvor de mannlige egenskapene var ettertraktet. Dermed ble mannen målet, og det ene «kjønnet» og enkjønnsmodellen viser til at man er mer eller mindre mann. Sosialt sett ble dermed kvinner «lite mann» isteden for å ha egne kvinnelige egenskaper og idealer. Argumentet ut fra dette er at kvinnelighet ble brukt som negativ konnotasjon ikke bare for menn, men også kvinner. Likeledes ble mannlighet i kvinner noe som gav dem ytterligere ære. Kvinnelighet i denne konteksten står egentlig som symbol på maktesløshet som ofte ble assosiert med kvinner. Det var idealet om å være fri og uavhengig, å være mannen eller personen som kunne beskytte seg selv som var målet.

Enkjønnsmodellen er en interessant teori som kan forklare noe av middelalderens annerledes syn på kjønn og kjønnsroller. Jeg mener imidlertid at denne teorien drar kjønn for langt ut av samtidsmenneskenes egen selvforståelse. Jeg vil påstå at idealer og mannlighet har en korrelasjon, og at særegne kvinner med disse egenskapene kunne tre inn i en mansrolle i samfunnet. Jeg tror likevel ikke at kjønn kan forkastes helt, og at de kvinnene som «byttet» sosialt kjønn var få. Mange kvinner med disse ideelle «mannlige» egenskapene fikk heller ikke mulighet til å bytte sosialt kjønn. Her vil jeg

---

²⁹ ibid; side 376

heller argumentere for Fridriksdottir sin forståelse av kjønn. Jeg vil påstå at Fridriksdottir er enig med Clover i at man kan opptre under ulike sosiale kjønn selv om man har et annet biologisk kjønn. Men slik jeg forstår Fridriksdottir, er det slik at noen kvinner i kraft av sin sosiale status og egenskaper kunne bytte sosialt kjønn, noen ganger flere ganger i livet. Det å bytte mellom sosiale kjønn er ikke det samme som at det kun finnes ett kjønn, det er denne forståelsen av kjønn jeg kommer til å legge til grunn i min videre tolkning. Det vil si at jeg mener at det er to sosiale kjønn, og at sagaene åpner for at noen høytstående aristokratiske kvinner kan bytte sosialt kjønn. På samme måte kan det påstås at noen menn i mangel på mannlige egenskaper mister sitt sosialt mannlige kjønn og blir sosiale kvinner.

”...it would be hard to imagine the warlike Thornbjörg sitting in her fortress embroidering before she succumbs to Hrólfr; indeed, symbolically, it is exactly this female pastime to which she turns after he has conquered her. Some sagas do depict noble female characters engaging in warfare, but this is limited to activities off the battlefield such as strategizing.”³⁰

Kilder og metode

”Dei skriftlige fornaldersogene – også dei munnlege tradisjonane som ligg bak mange av dei – er skapte av verkelege menneske som levde i ein historisk røyndom, men dei var ikkje bundne til å rapportere om konkrete hendingar, det var ikkje ein gong til å hente mønster og modellar frå det verkelege livet. Nettopp denne fridomen forfattarane av fornaldersogene hadde til å sleppe fantasien fri, kunne føre til at holdningar, draumer, ynske osv. kanskje kunne kome klarare fram enn i tekster som speglar ein historisk røyndom meir direkte. Ein bør vente at denne litteraturen kan spegle samfunnssyn og samfunnsideologi, menneskesyn – også kvinnesyn, syn på moralske spørsmål og oppfatningar av kva som var rett og rangt, positive og negative verdiar i samfunnet.”³¹

I undersøkelsen av *fornaldersagaene* som sjanger er det hovedsakelig tre mulige fremgangsmåter eller innfallsvinkler. Den første er litteratursjangeren, hvor man tar utgangspunkt i ett spesifikt manuskript og undersøker omstendighetene til dette dokumentet. Den andre innfallsvinkelen er en mer komparativ studie av innholdet i sagaene som en undersøkelse av mentalitetshistorien innenfor denne spesifikke

---

³⁰ Fridriksdottir, *Women in Old Norse Literature*, side 113

³¹ Mundal, «Fornaldarsogene - vurderinga og vurderingskriteria», side 32

underholdningssjangeren. En annen metode er å lese sagaene ut ifra deres antatte alder og innhold. Dette er en litt krevende måte å lese sagaene på, da man må forholde seg veldig kritisk til innholdet i sagaene. Det er derimot ikke slik at man sikrer seg mot kildekritiske problemer ved å velge fremgangsmåten jeg har valgt, der jeg bruker en litteraturstudie som jeg kobler med et realhistorisk perspektiv. «Problemene rundt sagaens troverdighet minsker når man bruker berettende kilder som levninger, da de tolkes som en primærkilde til tiden de er skrevet i.»³² Dette er relevant for hvordan undersøker sagaene, da jeg ikke kan bruke dem som beretninger til folkevandringstiden. Ved å bruke dem som levninger og stille andre spørsmål til dem kan jeg finne svar, og bruke sagaene som kilde selv om jeg ikke trenger å legge til grunn at for eksempel Ragnar drepte en slange som viklet seg rundt et helt hus. Bagge trekker den slutningen at sagasjangeren speiler et uttrykk for grunnleggende trekk ved middelalderens samfunn og politiske kultur. På denne måten vil sagaene formidle holdninger, ideologi og samfunnsforhold som sagaen ikke diskuterer direkte, men som blir formulert på tross av at handlingene i sagaen ikke har funnet sted. Det er kultur som ubevisst gjenspeiles i fortellingene forfatteren(e) skriver, og de kan fortelle om samtidens tankesett, ideer, normer og verdier i aristokratiet på Island i senmiddelalderen. I *fornaldersagaenes* tilfelle er dette et samfunn basert på et kvinneideal som uttrykte lydighet, høviskhhet og sosial status. For å presisere hvordan sagaene skal brukes som kilder er hensikten å bruke dem til kilde til deres antatte alder. Enkelte av sagaene er antatt å ha nådd sin tilnærmede ferdige form tidligere enn de tidligste manuskriptene vi har tilgjengelig.

Det eneste unntaket til hvordan jeg skal bruke sagaene som kilder er *Orvar-Odds saga*. Den har to relativt gamle versjoner som varierer mye, men den nyere versjonen er nærmere dobbelt så lang. Derfor kan jeg bruke de to ulike manuskriptene for å undersøke om og hvordan det skjer en endring i kvinneidealet i tid i enda større grad enn mellom de andre ulike sagaene.

Den weibullske kildekritikken tilsier at all saga er upålitelig som kilde, og dermed er det andre kriterier vi må bruke for å hente informasjon ut av dem. Jeg vil påstå at man kan hente informasjon fra sagaene basert på spørsmålet man stiller, og *islendingesagaene* er også knyttet opp mot en realhistorie og handlinger som kan sies å ha skjedd selv om mye er endret eller overdrevet. Selv om jeg akter å knytte idealer som kommer frem i sagaene opp mot et realhistorisk perspektiv trenger jeg derfor ut fra det jeg har

---

³² Bagge, «när sägen och dikt sopats bort...», side 566-567

diskutert tidligere i mindre grad å ta direkte stilling til karakterene og handlingene som er beskrevet i sagaene.

Debatten om fornaldersagaene og om hva som har historisk verdi har ulike elementer. Theodore M. Andersson diskuterer *fornaldersagaene*, deres røtter i muntlig tradisjon og fram til en nedskrivning av de manuskriptene vi kjenner i dag. Han reiser spørsmålet om hvor stabile kan sagaene ha vært ut fra den tidligere muntlige tradisjonen, eller hvor mye den var et verktøy for å ta opp samtidsproblemer eller temaer? Ga sagaens form som underholdningssjanger en unik mulighet til å formidle mer implisitt idealene samfunnet eller samfunnsgruppen holder seg med? Og fordi dette var sagamateriale som inneholdt drager og hekser forstår han at de ikke hadde et ideal om å alltid måtte fortelle en forhistorisk realitet. Det kan også ha gjort at formidler og forfatter har tatt seg større friheter til å tydeligere speile realhistoriens idealer.³³ Disse elementene tar jeg med meg i min videre behandling.

Det er viktig å huske på at betegnelsen *fornaldersaga* ikke er noe middelaldermenneskene selv brukte for å betegne denne sjangeren. Denne terminologien sprang frem på 1800-tallet da disse kildene ble utgitt i bøker, og de har også blitt betegnet med sjangernavnet *lygisögur* i et par eksempler, altså lyvesagaer.³⁴ Dette var en sjanger som det er mulig at samtidsmenneskene forsto som en underholdningssjanger med lite faktisk historisk innhold. Det gjør det enda mer relevant å se på implisitte ideologier som kommer frem i disse sagaene. Agneta Ney argumentere for at gjennom den senere og grundigere forskningen på disse sagaene kan man observere at sjangeren muligens ikke er så distinkt som man tidligere kanskje har trodd fra andre type sagasjangre. Den eldste av de bevarte manuskriptene kommer fra midten av 1200-tallet, og de ønsket å berette om den tiden som var før deres samtid.

”Sagorna utspelar sig i en mytisk forntid, sannolikt folkvandringstid (ca 375-550), en period som har fått sitt namn efter de stora folkomflyttningar som skedde under perioden. Tiden definieras i fornaldersagorna snarare kvalitativt genealogisk än kvantitativt kronologiskt. Handlingen tilldrar sig företrädesvis på kontinenten, men också på nordisk område, dock utanför Island, och präglas bland annat av mytologiska inslag och övernaturliga väsen.”³⁵

---

³³ Mundal, “Vurdering og vurderingskriterier», side 25

³⁴ Ney, *Bland Ormar och Drakar*, side 54

³⁵ Ibid; side 55

Fornaldersagaene er som nevnt ikke kvantitative i sin kildebakgrunn når det er snakk om genealogi, heller ikke der det er snakk om geografiske områder. Ney argumenterer med at de kun nevner folkegrupper, og det er dette som sier noe om hvor karakterene befinner seg, men er heller vage når det kommer til landegrenser og presisering av geografien. I dette tilfellet er *fornalder-* og *islendingesagaene* ulike. Ingen av dem kan sees på som kilder i tradisjonell forstand, men *islendingesagaene* har likevel en større andel realisme ved at de navngir steder og fenomener som er kjent også fra andre kilder. Dette til tross for at begge sjangrene er skrevet ned i relativt samme tidsperiode. Jeg vil derfor hevde at *fornaldersagaene* kan gi oss friere informasjon om kvinnerolle og idealene om dem maktmuligheter de hadde i samfunnet i den tiden de ble nedskrevet.

Volsunge saga

Volsunge saga er regnet som den eldste av *fornaldersagaene*. Den ble skrevet ned på midten av 1200-tallet, sannsynligvis rundt 1250, og kan ha blitt skrevet som en oppfølger til *Ragnar Lodbroks saga* for å forklare hans genealogi eller slektsforskning.³⁶ Det er eksempler på slekter som førte genealogien tilbake til Sigurd Fafnesbane, og det kan fastslås at han har blitt sett på som en historisk gestalt. Det er referert til faktisk historiske karakterer i sagaen som Attila (Atli/Atle) kongen over hunerne, og Gundaharius (Gunther/Gunnar) som var konge over burgunderne. Karakteren Sigurd kan ha vært en referanse til den frankiske kongen Sigiberthus, som levde på 500-tallet og giftet seg med den visigotiske, altså spanske, Brunichildis (Brunhild).³⁷ Forfatterne av *Volsunge Saga* hadde delvis en bakgrunn fra en eddatradisjon, og i tillegg en muntlig fortellertradisjon. Flere kapitler i sagaen har blitt lagt til i nedskrivningen og de mangler den mer poetiske diktingen som resten av sagaen speiler. Disse tilleggene kan speile 1200-tallets konflikter i det islandske aristokratiet.³⁸ Ney siterer Judy Quinn hvor hun bemerker at *Volsunge saga* har en muntlig struktur, og at den er skrevet «sem kvedit er», eller slik som det fortelles, og at dette spesielt gjelder i de versestrofene som har blitt lagt til i teksten. Hun argumenterer for at dette skal få den til å likne på en beretning? som er direkte skrevet ned, og skal gi autentisitet til det karakterene forteller. Altså:

... - vara en relikvt av en muntlig kultur och att författaren medvetet har vinnlagt sig om en muntlig stil. Anledningen till detta var publikens förväntningar på

---

³⁶ Ney, *Bland ormar och drakar*, side 56

³⁷ *ibid*; side 56

³⁸ *ibid*; side 57

berättaren. Sagan skulle recipieras på ett visst sätt och därigenom också kunna uppfattas som en särskild type genre. Enligt Würth befinner sig Völsunga saga snarare i både en muntlig och en skriftlig kultur som kan definieras som en *vokalitet*. I en vokal miljö finns skriften, men den är i ett hierarkiskt perspektiv förbehållen specifika samhällsskikt.”

Ney argumenterer altså for at i en debatt om hvorvidt sagaen er et resultat av en bokprosajanger, eller en muntlig tradisjon som har blitt skrevet ned mer eller mindre ordrett, så finner vi spor av begge deler. Problemene oppstår når man står foran oppgaven å definere hva som er hva, men det er igjen viktig for å fastslå hva som er en god speiling av samtidssamfunnet til forfatter. Skal vi kun se til den muntlige tradisjonen som kan ligge bakom, dukker problemstilling om om hvorvidt en muntlig tradisjon godtar og går igjennom større endringer. Else Mundal sier at narrative ofte bygger på en muntlig tradisjon, og at de reflekterer realhistorien. Det at kvinner kan ha vært tradisjonsformidlere kan ha ført til at kvinner har blitt tydeligere. På den annen side var det hovedsakelig menn som skrev ned fortellingene, og dermed kan kvinnenarrativene ha blitt tonet ned av disse mennene som skrev som ikke ville belemre historien med såkalt «kvinnestoff». *Volsunge saga* er en relevant kilde fordi for det første er den regnet som den eldste av fornaldersagaene. Med tanke på at jeg undersøker sagaene i et tidsspenn er det relevant å velge sagaer som representerer de tidligste utgavene. Videre har sagaen mange store kvinneskikkelser, spesielt Brynhilde som er skjoldmøyen mye av sagaen dreier seg om. Det gjør at den inneholder gode eksempler på hvordan kvinnene i de tidligere *fornaldersagaene* ble fremstilt.

Hrolf saga Kraka

Om Hrolf Kraki er det tre sagaer som har overlevd til vår tid. En av disse er *Hrolfs saga kraka*, en er i Saxo Grammaticus, og en i *Skjöldunga saga*. Versjonen i *Skjöldunga saga* er fra cirka 1200-tallet, mens den versjonen som er en *fornaldersaga* er fra 1300- eller 1400-tallet, dog basert på eldre materiale.³⁹ Innholdet i sagaene er stort sett det samme, men det er relativt store stilistiske forskjeller, ved at fornaldersagaen har mye mer humor og en folkelig tone. I tillegg er det langt mer fokus på det overnaturlige i *fornaldersagaene*, der Saxo viet dette lite oppmerksomhet, og det har stor innvirkning på narrative. *Fornaldersagaene* var nok populære historier helt fra begynnelsen, og det er ingen andre type sagaer som har overlevd i så mange manuskripter. Torfi Tullinius

---

³⁹ Friis-Jensen, “Saxo Grammaticus og fornaldersagaerne», side 70-71

mener at fordi de er populære kan det være sannsynlig at de også hadde kortere enn levetid i manuskriptform. Det kan være grunnen til at det ikke finnes eldre manuskripter, men mange versjoner som er yngre.⁴⁰

Sagaene er ikke tilgjengelige i sin originale form, som opprinnelig var fra en muntlig tradisjon. *Hrolfs Saga Kraka* er datert av Desmond Slay til å være fra 1500-tallet, så det er litt uenighet om når manuskriptene er fra.⁴¹ Sagaen er alle fall eldre, det er blant annet kjennskap til at et manuskript av sagaen eksisterte på klosteret Mödurvellir rundt 1461. Carl Phelpstead uttrykker at det stort sett er enighet om at sagaen er enda eldre, og fant sin nåværende form rundt 1400, muligens basert på en historie fra 1200-tallet. Dermed kan arbeidet med tolkningen opp mot mentalitetshistorie bli vanskelig å spesifisere ut ifra et bestemt tidsrom. Hrolf Saga Kraka vil jeg bruke som et eksempel på de eldre *fornaldersagaene*, da den er nedskrevet relativt tidlig og den har lange røtter.

Ragnar saga Lodbrok

Ragnars saga Lodbrok finnes i et manuskript sammen med *Volsunge saga* som har blitt datert til cirka 1400.⁴² Selv om historien i *Ragnar saga Lodbrok* er en fortsettelse av narrativet i *Volsunge saga*, viser manuskriptet at det er en deling imellom dem og det er to separate sagaer. Von See har hevdet at *Ragnar saga* er nedskrevet rundt 1250 under Håkon IVs regjeringstid. Allikevel var det trolig ikke kongen selv som fikk dette verket laget, da Håkon IVs smak var mer rettet mot kontinental-Europa og flere av verkene han fikk laget var franske verk oversatt til norsk eller latin. En av grunnene til at verket kan ha blitt laget var å ta litt eierskap til den germanske myten om Sigurd og Brynhilde fra *Volsunge-ætten* ved at de kunne trekke linjene tilbake til Sigurd og den heroiske dragedrepingen, og videre gjennom Brynhilde helt tilbake til Odin. Selv om *Ragnars saga Lodbrok* står skrevet sammen med *Volsunge saga* og er tydelig påvirket av denne, er det omtrent ingenting av hoffliv og høvisk etikette.

Tidlig i *Ragnar saga Lodbrok* møter vi på et velkjent heltemønster, den hvor mannen møter på et uhyre som må overvinnes, og blir etterfulgt av at helten vinner en kvinne som belønning. Dette likner også på Sigurd som utfordret dragen i *Volsunge saga*. I *Ragnars saga Lodbrok* har Tora Berghjort en slange som begynner å vokse ut av

---

⁴⁰ Jensson, "Were the earliest fornaldersögur written in latin?", side 85

⁴¹ Phelpstead, "The Sexual Ideology of Hrolfs saga Kraka", side 1

⁴² Larrington, «Völsunga saga, Ragnars saga and romance in Old Norse», side 251

kontroll, og omsider omslutter hele hennes hjem. Ragnar beseirer denne slangen i lodne klær, som beskytter ham mot giften. Derav tilnavnet Lodbrok som betyr lodne bukser. Etter denne hendelsen blir han også belønnet med å få Tora Berghjort, som dør etter at hun har født ham to sønner.⁴³ Da *Ragnar saga Lodbrok* skal være fra rundt 1250 brukes denne sagaen som et eksempel på de tidligere sagaene og og mentaliteten fra slutten av 1200-tallet.

Orvar Odds saga

Orvar-Odds saga vil blir brukt litt annerledes enn de andre sagaene. Det som er interessant med denne sagaen er at den har to versjoner som er ganske like, men den ene er ganske mye lengre. Denne sagaen representerer både de nye *fornaldersagaene* og de gamle. Det er fordi de delene som er lagt til i den yngste versjonen uttrykker et skifte i kvinnesynet. *Orvar-Odds saga* skal derfor ikke leses ut ifra sin antatte alder, men ut ifra alderen på de to manuskriptene. I studiet av *Orvar-Odds saga* vil jeg først og fremst bruke to manuskripter av sagaen, den som er nedtegnet i Holm Perg 7 og den som er nedtegnet i AM343a. Studiet av Holm Perg 7 er mer omfattende og utfordrende da det ikke har blitt oversatt til engelsk eller norsk, og har et relativt gammelt islandsk språk og skrevet ned i Rafn fra 1826.⁴⁴ Det er imidlertid interessant å se de to forskjellige sagaene opp mot hverandre da de er nedtegnet i ulik tid, og å undersøke om de ulike versjonene kan si oss noe om utviklingen i samtidsmenneskenes mentalitet.

De største forskjellene mellom Holm Perg 7 og AM343 er mest synlig i form av sine lange interpolasjoner.⁴⁵ Den lengste av disse interpolasjonene er Orvar-Odds reise nedover Jordanelven og hans kristning.⁴⁶ I Holm Perg 7 som er eldre drar han imidlertid til Ungaraland for å dra videre til Hunaland og tjener under kong Herraud. I AM343 er reisen mye mer omfattende. Det er også i denne versjonen at han møter jotnen Hilde og hans datter Hildegunn som han får en sønn med. I interpolasjonen i AM343 er også kampen mot antagonist Ogmund Øytjovsbane betydelig mer omfattende og innbitt, og Ogmund Øytjovsbane er en mer fremhevet karakter i AM343 enn Holm Perg 7. Dette til tross for at Odd kjemper mot ham i begge manuskriptene. Tolkningene av interpolasjonene er ulik blant historikerne som har skrevet om dem,

---

⁴³ Egilsdóttir, «En verden skabes – En mand bliver til», side 248

⁴⁴ Rafn, *Fornaldar sögur Nordrlanda*

⁴⁵ Interpolasjoner: deler av en fortelling som har blitt lagt til i sagaen ved en senere anledning av en redaktør eller skriftlærd. Med andre ord var ikke delen eller interpolasjonen en del av de originale verket.

⁴⁶ Orning, "Orvar-Oddr og senmiddelalderens kultur", side 303

men det at Øytjovsbane lanseres som Odd sin hovedmostander er en tydelig tendens. I følge Tofri Tullinius er dette et eksempel på at samtiden ble mer opptatt av døden. Øytjovsbane ble et symbol på døden i et Europa som ble herjet av pesten mellom nedtegnelsene av de to versjonene av sagaen. Orning mener på sin side at hevnmotivet står sterkt i denne interpolasjonen, og at dette igjen representerer en ny tolkning av gjensidighet mellom bjarmere og nordmenn.

«Samer og bjarmere var en gang på 1300-tallet gått fra å være kulturelt fremmede som kunne plyndres uten tanke på konsekvensene det hadde, til å bli deltakere i samme univers, som fordret at man tok hensyn til deres rettsfølelse. Dette var en lekse Odd hadde vanskelig for å lære. Hans vedvarende kamp mot Ogmund kan tolkes som motstand mot å inngå et mer gjensidig forpliktende forhold til periferien.»⁴⁷

Det kan påpekes at Odd utvikler denne sansen litt i AM343, representert ved hans samarbeid med Hilde og Hildegunn. Jotnene kan ses på som representanter for «den andre», som var en motsetning mot «oss». «Den andre» kan være etnisk, standsmessig eller på andre måter adskilt fra en selv, og er med på å bygge opp et «oss og dem»-narrativ. Odd må jobbe sammen med disse «andre» for å drive saganarrativet videre. Forholdet går utover å bare være et samarbeid til begges vinning, han blir også oppriktig glad i dem, som når han får barn med Hildegunn. Dette er den første kvinnen Odd selv har tatt interesse i, da giftemålet med konen Olvor var noe han takket ja til uten å være særlig interessert. I tillegg, hevder Orning, var forholdet til Hildegunn en allianse i periferien som brakte ham mye rikdom. Med ferden til Bjarmeland, et område som det norrøne samfunnet hadde kontakt med som i dag ligger i nord-Russland, endte mannskapet opp med å måtte kaste alt godset over bord i stormen for å mildne bjarmene. I motsetning gir Hilde ham store rikdommer.⁴⁸ AM343 viser at allianser i periferien ble fruktbare for Odd.

Bose saga

Bose saga er den yngste sagaen jeg skal diskutere. *Bose saga* har overlevd i to versjoner. Det regnes med at den eldste av de er et fragment i AM343 a 4to, den samme som den nyeste *Orvar-Odds saga* finnes i og som er datert til cirka 1450-1475.⁴⁹ Det er

---

⁴⁷ Orning, "Orvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur", side 305

⁴⁸ Ibid; side 306

⁴⁹ Lassen, «Skurdgod, tregod, hofgydjur og heidinlig hof», side 272

uenighet om dateringen av sagaen, og det har blitt hevdet at den er først ble skrevet i andre halvdel av 1300-tallet. Den eldste fullstendige utgaven vi har tilgang på er fra 1663. *Bose saga* står uansett som en representant for den senere tiden i saganedskrivningen, og den representerer en senmiddelalder som er helt på hell.

Sagaen forteller om Bose og Herraud som etter et drap som straff må sette ut på en farlig ferd de sannsynligvis ikke vil overleve. De må skaffe seg et spesielt egg fra Bjarmeland. På denne ferden tar de inn hos tre bønder for natten, og Bose deler natten med bondejenta på hver av disse gårdene. Han gir hver av dem en gullring, og til gjengjeld har de seksuell omgang med ham. Etter akten er de alle så fornøyde at de gir ham informasjon som er viktig for å løse oppdraget. På ferden må de inn i et tempel dedikert til guden Jomali, og støter på tempelprestinnen Kolfrosta, som har bortført kongsdatteren Leid for å omgjøre henne til den nye tempelprestinnen, etter at hun selv har forutsett sin egen død. I dette tempelet finnes fuglen som vokter egget de skal hente. Det følger en bitter kamp mot både fuglen og prestinnen, og mot hennes trelle og en forhekset okse. Belønningen blir egget som sikrer dem livet, gullet i tempelet, og at de frigjør Leid som så gifter seg med Herraud. Den nyere versjonen av *Bose saga* er enda mer detaljert i sine beskrivelser av hendelsene, det er jætter utenfor tempelet, og fuglen er muligens en drage. Det er også andre hekser, og prestinnen selv påkaller mørke, tåke og gift. Annette Lassen påpeker at dette kan skyldes at motviljen mot det hedenske stadig var utvetydig negativ i sagaene, men at hendelsene i tempelet ikke kan tolkes som en kommentar på hedendom, men må tolkes mer som eventyr. *Bose saga* har betydelige innsalg av ironi og satire, og den representerer et brudd med tidligere fornaldersagatradisjon.

«Den litterære smag er nu en anden; sagaerne fremstår næsten som farcer. Den tilfangetagne kongsdatters karakteristika, skønhed og høviskhed, fungerer som en modsætning til tempelpræstindens troldske og dyriske opførsel og ydre. Tempelpræstinden Kolfrosta, som er cirka en generation ældre end kongsdatteren Hleid, tilhører den gamle hedenske verden, mens Hleid er repræsentant for en ny høvisk verden. Kongedatterens passivitet, grådkvalt, bunden og giftevillig, er i overensstemmelse med fornaldersagaernes ideelle kvinderolle: den broderende kongsdatter.»⁵⁰

---

⁵⁰ Ibid; side 274

Familiekvinnen – sosial rolle

De tidlige foraldersagaene

Livet for kvinner i middelalderen kan på en forenklet måte deles inn i tre primærområder. Den religiøse sfæren, den politiske og den sosiale sfæren. Dette kapittelet skal diskutere den sosiale sfæren. Kvinnens sosiale sfære innebærer i stor grad familien og båndene som blir skapt gjennom de familiære bånd. I denne sfæren får kvinnen makt og innflytelse på grunn av rollen som mor og kone. I noen grad får døtre tilgang på makt, men det er først som mor og kone at kvinnen har påvirkningsmuligheter i samfunnet. I *foraldersagaene* er det enkelte særtrekk som kommer frem hos familiekvinnene. Som mor er hun ofte fremstilt som nådeløs og med hevnplaner. En kone kan i motsatt fall være den dyktigste rådgiveren og støttespilleren til en ektemann.

Den kalde kvinnen

I *foraldersagaene* finner vi flere hensynsløse mødre, som enten ikke ønsker et spesielt nært forhold til sine barn og lar dem fostre, eller som i enda mer ekstreme tilfeller bruker barna som brikker i et hevnspill, noen ganger til barnas død. Selv om sagaenes narrativer nok er overdrevne, kan forholdet mellom mødre og barn ha vært betydelig annerledes i middelalderen enn det er i dag. Menneskene i middelalderen hadde mindre håp for at barna deres skulle nå voksenalder enn det vi har, hvilket kan ha ført til at de hadde en mindre nær tilknytning til dem enn vi er vant til å ha. Men vi leser også om mødre som strekker seg langt for å hevne døde barn, og foreldre som sørger og kveder over sine falne barn.

Signy

En av de første fortellingene i *Volsunge saga* er historien om Signy. Hun ble gift med kong Siggeir, mannen som tok livet av faren hennes, kong Volsung, og alle brødrene hennes bortsett fra én.⁵¹ Fra dette tidspunktet gikk hele livet henne ut på hevn, og for å få hevnen hun søker gikk det med en del av hennes egne barn. Da hennes eldste sønn med kong Siggeir ble ti år gammel sendte hun ham til sin eneste gjenlevende bror Sigmund for å trenes i hevnen hun søkte for sine myrdede brødre og far. Sønnen ble utsatt for en rekke tester for å se om han var modig nok for det som skulle skje.

---

⁵¹ Volsunge saga, kapittel 5

Sigmund formidlet til sin søster at hennes eldste sønn ikke var modig nok. Svaret var at han skulle ta sønnen med og drepe ham. Ifølge henne trengte ikke sønnen å leve lengre.⁵² Dette kan tyde på at barna hun har med kong Siggeir vurderes ut ifra hennes nytteverdi av dem. Et år senere sender Signy den nest eldste sønnen for samme test, men sønnen feiler også modighetstesten og blir drept akkurat som sin storebror. Hennes to sønner med kong Siggeir var alstå ikke modige nok, og Signy måtte finne en alternativ plan. Hun skifter ham med en trollkvinne og lurer sin bror til samleie i trollkvinnens kropp, som fører til et barn, Sinfjötli.⁵³ Hun tester denne gutten før han er ti år under smertefulle omstendigheter, som at hun syr en skjorte fast i huden hans og rykker den av. Hun må ha vært fornøyd med Sinfjötli, og sender ham til sin bror, den uvitende faren. Sinfjötli består alle prøvelsene hans døde halvbrødre ikke maktet. I mellomtiden har også Signy fått to barn med ektemannen sin. På natten for hevn tar Signy guttene med ut i gangen til sin bror og sin sønn og ber dem drepe de to barna, hvorpå Sinfjötli adlyder raskt og tar livet av halvsøskenene sine.⁵⁴ Signys del av sagaen avsluttes slik, med hennes fortelling til broren sin:

Hun svarer: "Nå skal du vite om jeg husker at kong Siggeir drepte kong Volsung. Jeg lot barna våre drepe da jeg syntes de var for sene med å hevne sin far; og jeg kom til deg i skogen som en volve, og Sinfjötli er vår sønn. Derfor har han så mye styrke; han er både sønnesønn og dattersønn til kong Volsung. På alle måter har jeg handlet for å gi kong Siggeir bane. Jeg har gjort så mye for å hevnes, at jeg ikke på noen måte kan leve lenger. Lystig skal jeg nå dø med kong Siggeir, selv om jeg uvillig giftet meg med ham."⁵⁵

I historien om Signy i *Volsunge saga* virker hun ikke særlig kjærlig anlagt mot sine barn. Hun virker enda mindre bekymret for deres velferd enn hennes bror som ikke vet at Sinfjötli er hans sønn, men sier allikevel at han som enda ikke har nådd ti år er for ung til å delta i hevntoktet moren har planlagt. Kan vi ut fra sagaene tolke det slik at kvinnene ikke var spesielt glad i sine barn? Det er nok av eksempler på mødre som bruker barna sine som et middel for å nå et mål, på samme måte som Signy. Jeg tolker det slik at for henne ble barna et middel til hevn over sin maktesløshet i en verden der hun ikke kunne fysisk sloss mot sin ektemann, morderen av familien hennes. Basert på monologen til broren virker det også som hun var klar over hvor grusomme handlingene

---

⁵² *ibid*; kapittel 6

⁵³ *ibid*; kapittel 7

⁵⁴ *ibid*; kapittel 8

⁵⁵ *Ibid*; kapittel 8

hennes var, ved at hun uttrykker at hun ikke kan lever lenger, at hun med glede vil dø sammen med ektemannen som hun har gjort så mye for å skade.

Guðrun

Volsunge saga har mer enn én historie om brutale mord på egne barn. Guðrun er i sentrum av et mektig og destruktivt trekantdrama med Sigurd og Brynhilde, som ender med at Brynhilde får Sigurd drept og selv kaster seg på hans likbål. Guðrun blir etter at Sigurd blir drept etter hvert giftet mot sin vilje med kong Atli, eller Attila huneren. Hun spår fra begynnelsen at dette kommer til å få fatale konsekvenser, og får i lengden rett i dette. Etter en stund i et kaldt ekteskap begynner kong Atli å lure på hvor alt gullet etter Sigurd befinner seg, og dette vites kun av brødrene til Guðrun. Han bestemmer seg derfor for å invitere dem til hans hoff, fordi han vil ha tilgang på dette gullet. Guðrun aner forræderi og prøver å advare sine brødre mot å komme. Hun mislyktes i å advare dem, og de kommer til hoffet. Krangel mellom Atli og Guðrun sine brødre bryter ut. Atli krever å få gullet som Sigurd hadde og som han mener er Guðrun sitt nå, og i utstrekning, sitt eget. Han har allerede ordnet mennene sine klar for kamp, og Gjukungene tar det som en fornærmelse å bli møtt med slik fiendtlighet. Kamp bryter ut mellom faksjonene. Guðrun får høre om kampene og kommer ut for å møte sine brødre, som blir siste gang hun gjør dette. Hun forklarer at hun prøvde å forhindre sine brødre fra å komme men at ingen kan motstå sin skjebne. Hun spør om det ikke er en måte å avtale fred mellom faksjonene, som blir nektet. Guðrun ser at brødrene er på den tapende siden, og hun tar på brynje og tar opp sverd for å kjempe sammen med brødrene. Selv om Gjukungene kjemper tappert er det til slutt Atli og hans menn som vinner, og alle Guðrun sine brødre blir drept.⁵⁶ Guðrun arrangerte en begravelse for brødrene sine mens Atli arrangerer begravelse fra mennene han selv mistet i kampene. Gravølet var turbulent og Guðrun tenkte på hvordan hun kunne forårsake mest mulig smerte og ydmykelse over hennes ektemann.

«Om kvelden grep hun guttene hun hadde med kong Atli, mens de lekte ved senga. Guttene ble redde og spurte hva de skulle. Hun svarer: "Spør ikke om det. Dere skal begge dø." De svarte: "Du kan gjøre med barna dine som du vil, ingen vil hindre deg; men dette er en stor skam." Så skar hun strupen over på dem. Kongen spurte hvor sønnene hans var. Guðrun svarer: "Jeg skal fortelle deg og glede ditt hjerte. Du vakte sorg i oss da du drepte brødrene mine. Nå skal du høre på mine ord. Du har mistet sønnene dine, og begge deres skaller tjener som

---

⁵⁶ Volsunge saga, kapittel 38

begre, og selv drakk du deres blod blandet med vin. Siden tok jeg hjertene deres og stekte på spidd, og du åt de.»⁵⁷

Igjen ser vi historien om en kvinne som brutalt dreper sine barn for å hevne seg på sin ektemann. Interessant nok ser vi enda senere i sagaen at Gudrun vil at hennes andre sønner skal hevne datteren som blir brutalt myrdet. Dette viser en sterk tilknytning til datteren, og muligens også hennes sønner fra ekteskapet med Sigurd. Gudrun var knyttet til sine barn, men det kan virke som om hun kun er knyttet til dem hun fikk med Sigurd. Kanskje det kan påstås at æren er viktigere enn individene i familien. Gudrun dessuten villig til å risikere sitt eget liv ved å ta opp brynje og sverd for å kjempe med brødrene sine. Kanskje er det ikke slik at mødrene er kalde overfor sine barn, ei heller uten kjærlighet. Kanskje er det heller slik at de er følger de mekanismene som råder i samfunnet, der æren trumfer kjærligheten. Kan fortellingen om den kalde kvinnen handle om at kvinnen er fanget i et samfunn som setter æren høyt, der hun spilte med reglene i samfunnet, selv om det fikk fatale følger? Jeg tror det.

Det disse to historiene har til felles er at barna blir brukt som et midler til å nå et mål. Det kan virke som om kvinnene benytter seg av barna for å oppnå en tilgang til makt som de selv ikke hadde. Det innebærer at kvinnene var såpass maktesløse at deres eneste mulighet til å oppnå makt var å være nådeløse ovenfor egne barn. Kvinnene hadde få sanksjonsmuligheter ovenfor nådeløse ektemenn, men et sted de kunne skade dem var å ta fra dem sønnene sine på brutale måter. Da handler ikke disse historiene om kvinnes kjærlighet eller mangel på kjærlighet til egne barn, men hvor langt de var villige til å gå i en fortvilet posisjon når de ikke så noen veier til makt eller kontroll.

Eggeren

I den sosiale familierelasjonen kunne kvinne få makt gjennom fenomenet *egging*. *Egging* innebar at kvinner tok i bruk dramaturgi og krenkende språk for å hisse menn til voldelige handlinger for å hevde ære. Dette var ikke utelukkende noe koner gjorde mot sine ektemenn, dette var også en måte en kvinne kunne ta styring over en situasjon og påvirke handlingene til menn til sin egen fordel. Jon Vidar Sigurdsson beskriver at denne *eggingen* ofte innebar *fryjun* som betyr bebreidelse eller annen provokasjon. Et eksempel på *fryjun* er å påpeke at den som ble egget oppførte seg kvinneaktig.⁵⁸ Kvinner kunne ta i bruk *egging* som et maktmiddel, siden de sto litt lavere i samfunnshierarkiet.

---

⁵⁷ Volsunge saga, kapittel 38

⁵⁸ Sigurdsson *Det Norrøne Samfunnet*, side 84

De hadde ikke mulighet til å selv ta til våpen for å hevde sin ære, og dermed gikk de taktisk til verks for å overbevise mennene i sitt liv om å utøve deres vilje. Eggingen var farlig for mennene, fordi de løp en stor risiko for hevn, mens kvinnene selv sto på mye tryggere grunn for konsekvensene. Et argument som har blitt fremmet er at det litterære verktøyet som *egging* er, er en form som gjør kvinnen til syndebukk for handlingene som følger.⁵⁹ Kvinnen blir satt i en posisjon hvor de blir kritisert av sagaens forfatter for å sette i gang handlinger som fører til vold og splid, selv om det er mennene som faktisk utfører disse handlingene. Waugh argumenterer med at egging medfører en form for «*ghost-gendering*». Det han mener med dette er at kvinnen som egger fører sin ånd til slagmarken. Det er hennes vilje og vesen som blir transportert dit volden utføres, selv om hun kan ikke ta opp sverd og gjøre disse handlingene selv. Mannen som utfører kvinnens ønsker blir en slags personifikasjon av henne og hennes vrede.

I Jochens' bok *Women in Old Norse Literature* deler hun kvinnemakt inn i flere kategorier: «the warrior woman», «the avenger», og «the whetter».⁶⁰ Argumentet her er at the whetter, eller hun som egger, representerer et mer sementert patriarkalsk samfunn enn de to forrige karakterene jeg har beskrevet. I motsetning til Signy og Gudrun som nevnt over, var eggeren opptatt av at en annen skulle utføre handlingene de ønsket. Dette var stort sett på bakgrunn av at de ikke hadde mulighet til å utføre handlingene selv, enten fordi de var fysisk svake eller fordi samfunnet ville dømme dem for hardt for det. Kvinnen selv ikke evner å direkte ta kontroll over situasjonen, men løser problemene sine på en måte som mer samsvarte med et patriarkalsk ideal om kvinners utøvelse av makt. Tendensene i sagaene jeg har valgt ser ut til å samsvare med Jochens argumenter. I de eldre sagaene er det flere kvinner med agens, altså den som utfører handlinger. Det viser at det over tid kan virke som om de patriarkalske kjønnsrollene ble mer sementert, derfor fikk kvinneskikkelsene i sagaene mindre handlingsrom.

Kåre Lunden er enig at måten sagakvinnene blir vist frem på, ofte er i rollen som den eggende kvinnen. De samme narrative fortsetter inn i et kristent samfunn, og den eggende kvinnen finnes på tvers av sagasjangre. Disse kvinnene «var ikkje alltid mjukare på handa enn mennene».⁶¹ Det var ikke en sart kvinnekarakter som ble fremstilt, snarere kunne det være en slø og nådeløs kvinne som sagaene fortalte om, men de manglet ofte muligheten til å selv utføre sine planer. Det finnes beskrivelser av hendelser der de selv var handlende, men som regel prøvde de å sette sverd i hendene

---

⁵⁹ Waugh, "The forster-mothers language", side 312

⁶⁰ *ibid*; side 322

⁶¹ Lunden, *Kjettarar, prestar og sagakvinner*, side 51

på mennene rundt seg. Stort sett var det kun når mennene rundt dem ikke ville eller kunne hjelpe dem at de selv så seg nødt til å ta til våpen. Lunden argumenterer i denne forbindelse for at det gjenspeiler en todeling av samfunnet. Det å gå til militære tokter eller hevnoppdrag var farlig, og kosta livet «heller før enn seinare». ⁶² Derfor trengtes det en todeling, en som var pådriver for handlinger og en som utførte handlingene. På denne måten kunne man holde samfunnet intakt. Dette er ikke et utelukkende nordisk fenomen, og Tacitus nevner at de germanske kvinnene bar mat til mennene som skulle slåss og oppfordret til kamp. Det betyr at *egging* også kan leses som en beskrivelse av middelaldersamfunnets rolleforståelse og rolleforventning til hvordan kvinnene kunne ta i bruk makt, altså gjennom mennene. Denne rolleforståelsen kan ha vært såpass sementert i samfunnet at den også er tydelig i sagaer skrevet ned i en kristen verdensforståelse.

Rådgiveren

I rollen som kone til en mektig mann får kvinnene i fornalderssagaene noen ganger en rådgiverrolle, de kunne til og med være mannens nærmeste rådgiver. Hvorvidt mannen aktet disse rådene og fulgte dem er heller ymse, men rollen som rådgiver fremstår som en rolle de tok alvorlig og sagaene gir dem ofte rett i sine tolkninger. Johnanna Fridriksdottir nevner i sin artikkel *Wisdom and women's counsel in Hrolfs saga Gautrekssonar* at rollen som rådgiver ofte var kjønnet feminint i sagaen, men at innholdet i disse rådene kan kodes universalt. Det vil si at innholdet og temaene for kvinners råd handlet om måtehold, forbehold og forsiktighet i avgjørelser. ⁶³ Ofte er det kvinners råd som setter stopper for kamper som kan utspille seg basert på menns raske avgjørelser, mens kvinnene argumenterer for måtehold og tillit. Fridriksdottir trekker frem møykongen Thornbjørg, som etter hun gifter seg med Hrolfr blir omtalt som «wise and beloved by many, eloquent and wise of counsel.» ⁶⁴ Fokuset her er ikke hvor vakker hun er eller hvor flott hun broderer når hun skal beskrives, snarere er det hvor klok hun er og hvor gode råd hun gir. Det er interessant at det i den samme sagaen er en lang passasje hvor den kvinnelige rådføringen er kodet positivt, i motsetning den ondsinnede ryktespredningen fra den mannlige delen av aristokratiet. Ifølge Fridriksdottir gjenspeiler denne type ryktespredning blant mennene i aristokratiet delvis en historisk realitet. ⁶⁵ Kvinnens rådgiving er ofte til heltens fordel, og selv om

---

⁶² *ibid*; side 58

⁶³ Fridriksdottir, "Wisdom and Women's Counsel", side 70

⁶⁴ *ibid*; side 73

⁶⁵ *ibid*; side 79

kvinnen også kan bli fremstilt som bedragersk, viser blant annet *Hrolfs saga Gautrekssonar* at de rådgivende kvinnene viser seg å være ærefulle og lojale.

”The idea of women’s fickle and deceitful nature cannot have had a universal currency in medieval Iceland since the authors of sagas such as *Hrolfs saga Gautrekssonar* deliberately use women’s counsel as a literary means to champion prudence, loyalty, honour, moderation and caution, much as *Hávamál* does. Women’s counsel aims at maintaining the *status quo*, promoting peace and social cohesion rather than warfare and strife or women’s independent agendas. Since the advice is normally dispensed to husbands (rather than brothers and fathers), it signals woman’s position in society as primarily that of loyal wife.”⁶⁶

Det er en interessant motsetning i hvordan Fridriksdottir argumenterer om at kvinnen på den ene siden egentlig er underordnet mannen, men at i denne rollen skal hun være til å stole på og et eksempel på måtehold og ære. Allikevel vil jeg påstå at dette ikke gjaldt i alle situasjonene. Kvinnen kunne være en god rådgiver, slik som Åslaug som skal diskuteres under, men *eggingen* er også et eksempel på at kvinners råd om handling kunne få fatale følger for en mann.

Åslaug

Åslaug er ifølge *Ragnar saga Lodbrok* datteren til Sigurd Fafnesbane og Brynhilde. En episode i denne fortellingen handler om at mens Ragnar er på tokt og borte, er sønnene til Tora Berghjort og Ragnar i Uppsala. Kong Øystein i Uppsala går til angrep på sønnene til Ragnar, og dreper dem. Bud blir sendt tilbake til Ragnar sitt rike, men han er ikke der. Det går noen dager før denne beskjeden blir gitt til Åslaug, og når budbærerene går inn i salen, sitter Åslaug i høysetet.

«Da de kom ind i stuen til hende, sat hun i høisættet med en linduk paa fanget, og hadde løst sit haar; for hun skulde til at kjæmme sig. Sendemændene hilste hende ærbødig; hun spurte hvem de var, for hun hadde ikke set dem før. De fortalte at de hadde tjent under Eirik og Agnar, Ragnars sønner. Da Aaslaug hørte det, spurte hun om de hadde noget nyt at melde. De fortalte da at Tora Borghjorts sønner var døde, og at ørnene fløi over deres lik. Hun spurte hvordan det var gaat til. Den som førte ordet for dem, bragte hende da Eiriks hilsen, og den ring han hadde bedt dem gi hende før han døde. Da saa de at Aaslaug fældte

---

⁶⁶ Fridriksdottir, ”Wisdom and womens counsel”, side 82

taarer, men de var røde som blod og haarde som hagl. Aldrig saa nogen hende graate, hverken før eller siden.»⁶⁷

Denne episoden illustrerer hvordan Åslaug tar ansvaret og lederrollen i Ragnars fravær. Hun ville ikke sittede i høysetet mens hennes ektemann var til stede, men selv om husfruen sto under sin mann eller dronningen under kongen, var de rangert nest høyest i autoritet i husstanden. Derfor tok de ansvaret når det var forventet av dem. Etter denne episoden vil Åslaug ta hevn for Ragnar sine sønner. Hevn er mannens domene, og spørsmålet blir om hvorvidt de skal vente på at Ragnar kommer tilbake slik at han kan dra på hevntokt. Sønnene til Åslaug og Ragnar vender hjem og hun opplyser dem om hva som har skjedd. Åslaug meddeler at hun forventer at sønnene ikke vil godta drapene på halvbrødrene, men dra til Uppsala for å hevne dem. Hun meddeler også at hun gjerne vil være med på denne ferden, og støtte dem der hun kan. Ifølge sagaen bidrar hver av sønnene med mellom fem og ti skip fylt med krigere for hevntoktet. Åslaug selv bidro med ti skip. Hun gir seg selv et nytt navn, Randalin, og drar med troppen som skal fare langs land. Dette er et eksempel på at kvinner tar de rollene som mennene skal ha når mennene ikke er tilgjengelige. Da kan de gjøre det uten å tape ære selv eller å ta ære vekk fra ektemennene sine. Det må likevel bemerkes at Åslaug ikke går helt inn i en helt full mannsrolle, selv om hun reiser en hær og drar. Hun bruker fortsatt menn som primære utførere av toktet sitt, og hun egger opp sønnene slik at det er de som til slutt ender opp med å utføre selve hevnen. Åslaug er altså ikke fysisk med i dette slaget, da hun ikke rekker frem i tide.

Oppsummering

Kvinnene i de tidligere sagaene hadde muligheter til å påvirke mennene rundt seg, så dette var en type tilgang til makt for dem. Spesielt i rollen som mor eller kone kunne kvinnene i et patriarkalsk samfunn utnytte disse rollene til sin fordel. Det er tydelig at disse veiene til makt kunne være brutale slik fortellingene om kvinner som går så langt som å ta livet av sine egne barn i et siste desperat forsøk på kontroll på en situasjon vitner om. De rådgivende kvinnene har derimot en mer indirekte påvirkning på mennene i sitt liv, og de bidrar til måtehold og vennskap. Motsetningen til den rådgivende kvinnen er eggeren, som er mindre rådgivende og mer formanende, og det med treffende manipulasjon.

---

⁶⁷ Ragnar saga Lodbrok, kapittel 5

De senere fornalderssagaene

Den kalde kvinnen

Lophøna

”Loptæna segir: leit ek hann, ádr vid skildum, ok thótti mér sem hann renndi lítt ástraugum til vár Hrafnistumanna, ok munu vér fara leid vára.”

«Lophøna sier: let ikke etter ham, jeg så allerede før jeg forlot ham at han er for lite glad i Ramstadfolket og vi skal dra videre.»⁶⁸

I begge utgavene av *Örvar-Odds saga* er moren med kun i en kort periode. Lophøna gir ham bort til fostring til storbonden på gården på Ramstad. Sagaen forteller at hun ikke har noe særlig ønske om å se ham igjen neste gang de passerer Ramstad. Dette kan illustrere at Lophøna uten mye følelser gir bort sin sønn for denne politiske tilknytningen. Kan det hende at mødre og foreldre i vikingtid og middelalder ikke nødvendigvis brydde seg like mye om eller knyttet seg like sterkt til barna sine før de nådde en viss alder, som et resultat av at barnedødeligheten var såpass høy at foreldre ikke knyttet seg til barna før de hadde en forventning om at de ville overleve alle farene ved barndommen? Kan en annen faktor være at disse samfunnene verdsatte medlemmer som kunne bidra? I tilfelle kan dette også ha vært en av grunnene til at menn som kanskje hadde høy status da de var unge kunne synke lavt ned på rangstigen når deres mulighet til å være et fullverdig medlem av samfunnet var over. Et eksempel på dette finner vi i Egil Skallagrímsson. På sine gamle dager ble han ertet av en trellkvinne, altså en som kan sies å ha vært veldig lavt i samfunnshierarkiet. På samme måte var barn også forbrukere av ressurser uten mulighet til å bidra til å skaffe flere. Dette kan være et argument for at de ikke ble like høyt elsket mens de kun var forbrukere og ikke produsenter av ressurser, sammen med usikkerheten knyttet til hvorvidt de ville vokse opp til selvstendighet.

Jeg tror disse fortellingene om mødre som nærmest ofrer barna sine også her sier noe om at rollen som mor kunne føre til at moren kunne få tilgang på maktmidler hun ellers ikke ville hatt tilgang til. Lophøna hadde ved å gi Odd til fostring skapt et bånd til

---

⁶⁸ Rafn, *Örvar-Odds saga*, kapittel 1. Fritt oversatt med hjelp av Ármann Jakobsson

bonden på Ramstad, og det å fostre barn kunne være smarte politiske valg. Sagaens mødre skyr ikke å benytte barna til egne formål, men i Lophøna sitt tilfelle virker hun ikke en gang spesielt interessert i å møte sønnen sin igjen. Dette kan tilsi at da hun gav ham bort så kuttet hun sine emosjonelle bånd til sønnen. Det var ikke nødvendigvis en enkel ting å gjøre, og mødrerollen i sagaene er ikke en enkel sak å vurdere. De historiene som viser foreldre som ønsker å være sammen med sine egne barn er små anekdoter, mens dramatiske fortellingene om drap og misbruk av barn blir fortalt over flere kapitler. Det er rimelig å anta at dette handler om dramatisk effekt og underholdning, og at det dermed ikke kan regnes som realhistoriske paralleller helt uten videre. Det er allikevel verdt å merke seg at selv om historiene om foreldre som ønsker samvær med sine barn er få og korte, så er de allikevel kontraster til fortellingene om de mødrene som ikke bryr seg om sine barns ve og vel, og bruker dem kynisk for å oppnå egne mål.

Busla

I *Boses saga* møter vi moren til Bose, som i sagaen er en skjoldmøy som faren til Bose kjemper mot mens han er i viking. I denne kampen blir hun så hardt skadet at hun ikke kan fortsette å kjempe mer, og blir såret for livet.⁶⁹ Likevel vil motstanderen hennes gifte seg med henne. Han får en god medgift og de får to sønner. Jeg vil her sette fokus på narrativet om at den kvinnelige krigeren må tuktes for godt for å være noe å gifte seg med, noe jeg også skal diskutere videre i kapitlet om skjoldmøyen. Interessant nok blir foreldrekarakterene glad i hverandre, og begge slutter med kriging og slår seg ned og driver en gård. Bose beskrives som lik moren sin i sagaen, både i utseende og lynne. Han var «en røslig kar, og var sterk, mørklett og ikke så mye å se på.»⁷⁰ Bose fikk til og med tilnavnet sitt fra sin mor, Baga, som hun selv fikk etter hun ble kvestet etter kampen med ektefellen. Det er interessant at Bose blir sammenliknet med sin mor, og det nevnes til og med at det var «mye både i hans ord og gjerning som gjorde at han fortjente navnet etter mora.»

Allikevel sendes begge sønnene til oppfostring hos en av de tidligere frillene til Tware, faren, hvor de vokser opp. Vi ser i noen sagaer slik vi også så i Orvar-Odd, at det å fostre var en stor ære og kunne støtte politiske forbindelser. Her gir foreldrene fra seg barna til en frille, og moren som blir beskrevet som glad i Bose skal ikke oppdra ham

---

⁶⁹ Boses saga, kapittel 2

⁷⁰ Bose saga, kapittel 2

selv. Og med dette går moren ut av sagaen. Busla som er fostermoren tar over mye av morsnarrativet fra tidligere i sagaen.

Busla var veldig glad i Bose, og bruker ham ikke som et middel til makt, og er i motsatt fall villig til å gå langt for å beskytte ham. Busla var trollkyndig, og ber en bønn, snarere enn en forbannelse, over kongen for å hjelpe Bose. Til sammenlikning med for eksempel den eldre sagaen *Ragnar saga Lodbrok* hvor Åslaug igjennom store deler av fortellingen får plass, både som kone og som mor. Plassen kvinnene i morsrollen blir viet i sagaene har en innsnevring, og det er kun når de fremmer narrativet til helten i sagaen at de blir viet plass.

Dette kan ha flere årsaker. En kan være at sementeringen av aristokratiet førte til at kvinner i en familie faktisk fikk mindre handlingsrom og at dette dermed reflekteres i sagaene ved at de får mindre plass og betydning? Eller kan det eventuelt ha vært et kvinnesyn i samfunnet som har blitt mindre positivt som følge av mer innbitt kamp om plassene? Når mennene i større grad må holde på makten sin, blir det mindre manøvreringsrom for kvinnene. Jeg heller vel snarere mot den første teorien, at kvinner fikk mindre plass i sagaene som en mor som tar kontroll fordi dette var noe som skjedde i samfunnet da sagaene ble nedskrevet. Beskrivelsene av kvinnene som mødre i de senere sagaene kan muligens være et tydeligere litterært verktøy i mennenes fortelling, mens kvinneskikkelsene i de tidligere sagaene tar større plass og kontroll selv, selv om dette kunne få fatale følger. Dette kan vise en endring av kvinneverole og -ideal i det tidsrommet da sagaene ble nedskrevet, ved at kvinnene ble viet stadig mindre plass i dem.

Eggeren

Fravær?

I de nyere *fornaldersagaene* er temaet med den eggende kvinnen fraværende. Som jeg har diskutert tidligere er dette et overhengende tema i sagaene, så hva sier egentlig fraværet av dette temaet i de nyeste sagaene oss? Vil det si at kvinnene i de senere sagaene ble tillagt mindre handlingsrom og makt, eller kan det bety at kvinner ikke lengre ble beskyldt for å være grunnen til menns voldsbruk i samfunnet? Det kan selvfølgelig være elementer av sistnevnte årsak, men jeg vil mene at det er førstnevnte som har størst troverdighet. Vi ser flere eksempler på at kvinners handlingsmuligheter blir innskrenket i de senere *fornaldersagaene*. Dette kan skyldes at det var ansett som

en større trussel at kvinnene hadde såpass mange maktmuligheter ovenfor en mann, i en tid hvor dette opplevdes mer truende og risikofylt for mennene. Ut fra dette er det interessant å merke seg at den eggende kvinnen er så fraværende fra de senere sagaene, siden det kan indikere en større trend i samfunnet der kvinner i større grad ble oppfordret til et smalere og snevrere kjønnsuttrykk. Den eggende kvinnen i sagaene var effektiv for mannen, men kunne føre til alvorlig skade på ham hun ville egge opp, da det var han som løp hele risikoen. Advarselen mot en sterk og selvstendig kvinne som tvinger narrativet til sin fordel kan ha blitt tydeligere fra de tidligere sagaene til de nyere, og dermed falt dette temaet ut.

Rådgiveren

Olvor

«Hún mælti tha: her er sva herskatt, segir hún, at sidan fadir minn fell frá, thá er vid thví búit, af their hafi undan mér landit: nú kys ek thau laun, at their sitid hér thrjá vetr»

«Hun sa da: her er så mye krig, sier hun, at siden min far døde, da er det slik at landet har falt under meg. Nå vil jeg ha den lønnen at dere blir her i tre vintre»⁷¹

Olvor er en irsk prinsesse som Odd finner etter at han har gått til angrep på irene. Etter å ha tatt livet til faren og brødrene til Olvor har han til hensikt å ta livet av henne også, men hun tilbyr å få sydd en magisk skjorte til ham. Til gjengjeld ber hun om at Odd gifter seg med henne og blir i Irland og hjelper henne forsvare landet i tre år. Når han etter et år kommer tilbake for å hente skjorta gifter de seg, og Odd blir i Irland i de tre årene som Olvor ba om. I denne tiden får de en datter, men når de tre årene har gått kjeder Odd seg og drar videre på nye eventyr for å skaffe seg ære. Etter dette møter vi ikke Olvor igjen i sagaen.

I sagaen blir Olvor «konge», eller en styrende dronning, men kun fordi Odd har drept faren hennes og alle brødrene og det er bare henne igjen. Likevel gifter Olvor seg med Odd, slik at han kan beskytte landet for henne som hennes ektemann. Han går med på dette, og narrativet antyder at hun selv ikke er i stand til å ta vare på sitt eget rike som kvinne. Sagaen antyder at hun trenger en mann for å klare å styre og forsvare Irland,

---

⁷¹ Rafn, *Örvar-Odds saga*, kapittel 23. Fritt oversatt med hjelp av Ármann Jakobsson

så selv om Odd har drept familien hennes, er han også den som er best skikket til å forsvare Irland.⁷² Her ser vi hvordan Olvor får makt gjennom rollen sin som kone. Hun overtok riktignok riket sitt etter sin far, men det er tydelig at det ikke var en veldig nyttig vei til makt likevel, siden sagaens narrativ er hun allikevel ikke er i stand til å forvalte makten på en god måte siden hun er en kvinne.

«Serk of fráki ok silki ok i sex stodum gervan: ermr á Íralandi, onnur norðr með Finnum; slógu Saxa meyjar, en sudreyskar spunnu, váfu valsker brúdir, varp Öthjódans módir»

“Seamstresses sixfold stitched this shirt. One sleeve was made by Sámi, and the other by the Irish. Saxon sister strung the silk, and southern maidens spun it. Welsh women wove the shirt, and looms warped by No-One.”⁷³

Hva med mannen?

Skam var en måte å ta vekk manndommen på en symbolsk måte. Tabuer var en effektiv måte å legge skam på et menneske, og da gjerne seksuelle tabuer. I Njåls saga blir blant annet karakteren Flose blir beskyldt for å ha hatt seksuell omgang med et troll.⁷⁴ Det er implisitt at han ikke er en mann med denne formen for *nid*, ikke at noen egentlig trodde at han hadde seksuell omgang med et faktisk troll. Samtidens forståelse var ikke at Flose var homofil, men beskyldningen var en symbolsk fornærmelse som skulle forstås slik. *Nid* var en så alvorlig fornærmelse at det ble oppført i flere lovverk både i Norge og på Island. Straffen for slike grove injurier var vurdert like strengt som mord eller voldtekt. Dette viser til hvor alvorlige følger det hadde når man ble utsatt for *nid*.⁷⁵ Et viktig konsept for å forstå *nid* er *ragr*. *Ragr* er en fornærmelse som i første instans er seksuell. Det innebærer at en mann er villig eller fristet til å spille den kvinnelige rollen i seksuelt samkvem. *Ragr* innebærer imidlertid ikke bare en forståelse av den passive eller kvinnelige rollen i seksuelle handlinger, for snur vi på ordet til sin kvinnelige form *argr* er det fortsatt ikke en betegnelse som kun betyr den passive part under samleiet, her er termen innforstått som en kvinne som er seksuelt umoralsk og uanstendig. Interessant nok er det kun den passive rollen i et seksuelt samkvem mellom menn som ble ansett som under kategorien *nid*. Dette til tross for at sagaene ble skrevet ned i en kristen tid, og med en kirke som fordømte begge parter likt, uavhengig om de var aktive

---

⁷² Jochens, *Old Norse Images of Women*

⁷³ Straubhaar, *Old Norse Women's Poetry*, side 88

⁷⁴ Sørensen, *The Unmanly Man*, side 11

⁷⁵ *ibid*; side 17-18

eller passive i forholdet. Det var muligens fordi den passive rollen ble regnet som å oppføre seg «kvinnelig», og at i saganarrativet var det verre enn den kirkelige oppfatningen av hva som var synden i fortellingene.⁷⁶

Oppsummering

Et godt eksempel på fokuset på slekt og genealogi finner vi i fortellingen om Signy i den tidligere sagaen om Volsungene. I *fornaldersagaene* var slekt viktig fordi det kunne påvirke karakteristikkene til mannen. Et eksempel er Signy som vi tidligere diskuterte hvor fire av sønnene ikke egner seg til hevnen hun vil ha utført, og den eneste utveien hun ser er å få en «fullblods» Volsunge, med den eneste andre volsungen som er igjen, hennes egen bror. Sønnen skulle trenes og testes for hevnen som Signy planla. Hennes ti år gamle sønn takler ikke prøvelsene som broren hennes satte ham til, og når han formidler dette til Signy sier hun «ta han da og drep ham. Han trenger ikke leve lenger.»⁷⁷ Hevnen står fortsatt sterkt hos Signy, og hun utsetter for mange vonde tester. Blant annet syr hun en skjorte inn i huden på ham og river den opp. Når hun spør ham om dette er smertefullt svarer Sinfjötli at «en Volsung synes dette er lite smertefullt.»⁷⁸ Her blir det referert til ætten, og Sinfjötli er helt Volsunge, da han er et produkt av et incestuøst forhold. Hennes øvrige sønner som var halvt Volsunge og halvt av ætten til sin ektemann som hun ville drepe var ikke gode nok til å tjene sitt formål.

Jeg vil derfor hevde at slektskap i de tidligere fornaldersagaene er en viktig pekepinn på hvordan en mann ble vurdert. Ved å fortelle historier om hvordan slektskapet deres gikk tilbake til storslagne røtter kunne de også rettferdiggjøre hvorfor det var de som sto høyt på den sosiale rangstigen, og hvorfor de fortjente makten de hadde. Jeg vil argumentere for at i løpet av de par hundreårene som går fra de tidlige fornaldersagaene til de senere skjær er det et skifte til sosial mobilitet som ideal, selv om genealogi fortsatt har mye å si. Det å kunne jobbe seg oppover på rangstigen ble et ideal, paradoksalt på en tid hvor den faktiske sosiale mobiliteten ble innskrenket.

Ney argumenterer for at *Volsunge saga* i første omgang er en historie om de høviske mennene i sagaen. Og en betydelig del av genealogien var navngivningen av mennene i slekten. Man ville gjerne gi et navn som hadde en stamme fra far i slekten, og med en ending som hadde betydning for hvordan man ville at sønnen igjen skulle utvikle seg.

---

⁷⁶ *ibid*; side 26-27

⁷⁷ Volsunge saga, kapittel 6

⁷⁸ Volsunge saga, kapittel 7

Det var en tanke om at man skulle bli som sitt navn.⁷⁹ Endinger som *-mundr -urdr* og *-vardr* betydde beskytter eller vokter. Et annet vanlig suffiks på navn hadde betydning til kriger eller hadde hentydning til krig. Det var også tilnavn som ble gitt til kvinner i noen tilfeller, som *-hildr* som betyr strid eller kamp, og det er flere eksempler på dette i *Volsunge saga*, slik som *Bekkhildr*, *Grímhildr* og *Svanhildr*. *Brynhildr* er imidlertid den eneste av disse som faktisk er en kriger. *Oddr* er også et navn som betyr pil, og i *Orvar-Odds* tilfeller har både navnet og tilnavnet hans betydningen piler, noe som er det viktigste våpenet i historien om Odd. Dette er ett av mange eksempler på at man blir som sitt navn, og at navnet har betydning for utviklingen til en karakter. Når det i motsetning til fortellingen om mennene i det hele tatt blir nevnt noe om en kvinnes genealogi så er det stort sett kun farssiden som det blir informert om, med få unntak.

«Lars Lönnroth delar in sagans hjältar i två kategorier. Den ena typen kallar han «Siegfried-typen» (Sigurdstypen) och den andra är «Grettir-typen» (benämnd efter den fredlöse Grettir). Män som Sigurd beskrivs som vackra, givmilda, tursamma, vänliga, välbalanserade och omtäckta. De följer lagen, föredrar förlikning i stället för hämnd, men skal slå hårt om det behövs. Män som Grettir är fula, klumpiga, sarkastiska, våldsamma, svåra att ha att göra med, otursförföljda, ofta fredlösa, men ädla i sitt lidande och ibland goda poeter.»⁸⁰

Her beskrives to heltearketyper, og det er ikke uvanlig at disse to heltearketyperne finnes i samme saga, og kan brukes for å skape kontraster mot hverandre. Disse heltearketyperne kan gjerne vise tegn på egenskapene som kommer til syne allerede fra de er barn. Heltene var kjente for å være kyndige med våpen, fysisk sterke, og pleide også å inneha mange andre «kunnskaper», som at de var gode i idrett, språk eller ha runekunnskaper. Heltens trofaste hest måtte i likhet med helten være den gjeveste og vakreste og modigste av sitt slag. Et eksempel er Sigurd sin hest i *Volsunge saga* som er den eneste hesten som tør å hoppe igjennom flammene for å komme til Brynhild. Etter kildene skulle en hests utseende etter være en med stor man (*fax*), men fargen hadde mindre å si. En vakker helt med en vakker hest er ikke komplett uten et våpen. Et våpen hadde både praktisk og symbolsk verdi for en mann. Det betydde på den ene siden at mannen var fri, voksen, og hadde et sverdet gått i arv var det et direkte symbol på mannens status.⁸¹ Noen ble til og med gitt navn. Treller og unge gutter fikk ikke bære våpen, noe som viser at våpen hadde en stor betydning i og for samfunnet. Kvinner med sverd er også nevnt i sagaene, skjoldmøyer og valkyrier, og også i

---

⁷⁹ Ney, *Bland ormar och drakar*, side 89

⁸⁰ *ibid*, side 104

⁸¹ *ibid*; side 112

islendingesagaene i en mer realistisk fremstilling. Symbolsk blir mannen og kvinnen allikevel fremstilt ulikt: mannen blir fremstilt med sverdet i fokus, mens kvinnen blir fremstilt som med brynje og hjelm selv om de begge i denne settingen er yrkesmilitære.⁸² Mannsidealet var å hige etter ære, og sverdet kunne, i likhet med hesten, ha kvaliteter som speilet helten som bar det. Kvinneidealet var å underkaste seg denne sterke og modige mannen, og man kunne som kone kun utøve makt gjennom sin ektemann.

Kvinnene i *formaldersagaene* fant veier til makt gjennom de sosiale kontaktene sine. Dette innebar i størst grad mennene i familien deres, sønner og ektemenn, eller i noen tilfeller fedre eller andre mannlige slektninger. Kvinnene er i noen eksempler sterkt knyttet til barna sine, men i andre eksempler ikke uredde for å bruke barna som middel til makt. For eksempel har vi Signy som totalt tar livet av fire barn og oppdrar et femte barn kun for formålet av hevn, hvor vedkommende også er et produkt av incest. Allikevel, selv om hun gjennomfører denne hevnen er ikke dette noe hun kan leve med videre og hun går frivillig til det brennende huset med sin mann og dør der. Gudrun fra *Volsunge Saga* dreper også sine barn med kong Atli, og skjuler dem i mat og drikke for å tvinge ham til å konsumere sine egne barn som hevn for at han drepte brødrene hennes. Allikevel er det interessant å se at Gudrun også er veldig knyttet til sin datter med Sigurd, og etter hennes død sender hun sine sønner på hevntokt. Forholdet mellom foreldre og barn synes ambivalent og selv om karakterene ofte virker fjernere fra sine barn er det også eksempler på genuin kjærlighet mellom foreldre og barn.

---

⁸² ibid; side 116

Skjoldmøyen – politisk rolle

De tidlige fornaldersagaene

Skjoldmøyen eller krigerkvinnen er en skikkelse vi treffer på mange ganger i sagalitteraturen. Jenny Jochens argumenterer for at det er fire typer kvinneskikkelser som framgår i sagalitteraturen; krigerkvinnen, den vise kvinnen (en volve eller spåkone), den som hevner, og den som egger.⁸³ Dette temaet omhandler de kvinnene som kriger, som trer over i en mannsrolle og tar del i den politiske kulturen. Kvinnene får i noen narrativer en fullstendig protagonistisk rolle, mens i andre er de kun et hjelpemiddel for helten, og trer ut fra sagaen umiddelbart etter at deres rolle har blitt utspilt. Jochens argumenterer for at en forklaring på de ulike kvinnebildene også kan ligge i hvilken kontekst de ble fremført. Hun skiller mellom de mytologiske og de heroiske fortellingene, og påpeker at de heroiske fortellingene ble fremført i forsamlinger der det primært var mest mannlige krigere. Publikum var menn som hadde en såpass maskulin fremtoning at de var relativt likegyldige eller uredde for en krigerkvinne eller kvinnelige guddommeligheter. De heroiske fortellingene ble fremført i forsamlinger med flere kvinner som lyttet til historiene mens de drev med arbeid innomhus.⁸⁴ Krigerkvinnene er kvinner som evner å ta i bruk våpen selv for å hevde sin egen makt, og å ta saken i egne hender.

Protagonisten

Kvinnene i de tidlige *fornaldersagaene* var mer enn bare deler av mannens historier. De var kompliserte, utfylte og hele karakterer i sin egen rett. De var agensdrevet, og tar opp store deler av narrativet med deres egne opplevelser.

Kråka

Når det kommer til eksempler på kvinner i en stor protagonistisk rolle i sagaene er Kråka eller Åslaug fra *Ragnar saga Lodbrok* en relevant karakter å trekke frem. Hennes

---

⁸³ Jochens, *Old Norse Images of Women*, side 88

⁸⁴ *ibid*; side 89

historie får mye plass i og fortelles i sin helhet, fra Åslaug er en liten jente til voksen kvinne. Åslaug blir i den første delen av fortellingen omtalt som Kråka. Hun er ifølge sagaen datteren til Sigurd Fafnesbane og skjoldmøyen Brynhilde. Hele *Ragnar saga Lodbrok* begynner med Åslaug, rett etter at Brynhild og Sigurd er døde. Fosterfaren hennes, Heime, tok sine forholdsregler da han skjønnte at fiendene kunne komme for å lete etter den tre år gamle Åslaug. Han forlot både riket og godset sitt for å sørge for at hun var trygg, og lagde en harpe som hadde plass til å gjemme den lille jenta.⁸⁵ De reiste rundt for å holde seg skjult, og de kom til en gård hvor Heime fikk sove om natten med Åslaug gjemt i harpa. Kona på gården overtalte mannen til å drepe den sovende Heime da hun tenkte han hadde gods gjemt i harpa, men inne i harpa fant de Åslaug isteden. De kalte henne Kråka og tok henne til seg og hevdet at det var hennes datter. Da hun var for ven til at noen kunne tro på at hun kunne være deres, klippte de håret hennes og smurte henne inn med tjære. Slik levde hun til hun traff på Ragnar Lodbrok, og til slutt var det hennes eget vett som reddet henne fra situasjonen hun var i, som en adelig kvinne fanget i et fattigmanns liv.

Kråka så sin sjanse da hun så Ragnars skip legge til ved kysten. Hun vasket av tjæra og gikk til mennene til Ragnar som kom innover i landet, og tilbød seg å hjelpe dem med mat som de kunne ta med seg. Mennene til Ragnar stirret så mye på Kråka at de brant brødet de skulle lage. Ragnar ble frustrert over det brente brødet, og sendte andre menn opp for å se om denne kvinnen var såpass vakker at man kunne glemme sitt arbeid og ødelegge maten.⁸⁶ Ragnar sendte med en utfordring til Kråka dersom hun var så vakker som mennene hans sa.

«Dersom de tykkjer denne ungmøyi er so fager som der er sagt meg, skal de beda hene koma til meg; eg vil sjå henne, og ha henne. Men ho skal korkje kome kledd eller naki, korkje mett eller fastande; ikkje skal ho koma eismal, men heller ikkje skal ho ha noko menneske i fylgje med seg.»⁸⁷

Kråka grublet over denne utfordringen, mens fostermoren mente det ikke var råd, at det var umulig, og påsto at denne kongen «kunde ikkje vera vitug». Løsningen Kråka fant var å ta på seg et fiskegarn og dekket resten av kroppen med sitt lange hår. På denne måten var hun ikke naken på noe sted, ei heller kledd. Hun tok en bit av en løk, da kunne de merke at hun har smakt noe uten å være mett. Til slutt tok hun med seg en hund, da var hun ikke alene men heller ikke i følge med noe menneske. Ragnar ville ha

---

⁸⁵ Ragnar Lodbroks saga, kapittel 1

⁸⁶ Ragnar Lodbroks saga, kapittel 5

⁸⁷ Ragnar Lodbroks saga, kapittel 5

henne umiddelbart, men Kråka rådet ham til å dra av gårde på ferden han var på, og heller komme tilbake til henne etterpå. Han kom tilbake etter henne, men da insisterte hun på at hun skulle sove en siste natt på gården. Hun tar farvel med sine fosterforeldre slik:

«Tidleg morgon reis Kråka opp, og hjell til sengi åt kallen i huset og kjerringi hans; ho spør om dei vaker. Dei segjer at dei vaker, og spør kva ho vil. Ho svara at ho tenkte å dra bort og ikkje vera der lenger. «Eg veit at de drap Heime, fosterfar min», sa ho, «og ikkje nokon skyldar eg verre løn enn dykk. Men etter di eg har vore so lenge hjå dykk, vil eg ikkje lata gjera dykk noko vondt. Eg vil berre segja dykk det, at de vil få det verre for kvar dag de er til, og den siste dagen skal verta den verste av alle. Og no lyt me skiljast.»⁸⁸

Historien om Kråka som slapp fri fra det livet hun hadde levd er et godt eksempel på en kvinne i protagonistrollen. Riktignok var det Ragnar som gav henne utveien til et nytt liv, men det var helt og holdent hun som la forholdene til rette for at dette skulle gå. Hun brukte kløkt og tålmodighet til å skape sin egen fremtid, og hun lyktes godt i dette. Hun fremstår som hovedpersonen i kapitlene som omhandler henne. Om dette er bevisst fra forfatteren sin side eller ikke vites neppe, men det er verdt å merke seg hvor mye av hennes del i sagaen som er skrevet fra hennes perspektiv og med henne som den som handler.

Brynhilds hevn

Brynhild, moren til Åslaug i *Volsunge saga*, er også en interessant skikkelse å se på når det gjelder kvinner med agens. Hun blir i *Volsunge saga* lurt til å gifte seg med Gunnar i stedet for Sigurd, fordi de to skifter ham i prøvelsene som må bestå for å være verdig Brynhilde. Sigurd hadde vært hos Brynhilde, og datteren Åslaug var født, men Sigurd ble gitt en magisk drikk som gjorde at han glemte dette, og han giftet seg i stedet med Gudrun. Brynhilde blir overrasket over at det er Gunnar og ikke Sigurd som kommer til henne, men går med på giftemålet da han har klart prøvelsene for å få henne. Det er med andre ord kun han som var verdig henne. Det er først senere i sagaen at hun fant ut sannheten om hvem som egentlig kom inn til henne gjennom prøvelsene, det var Sigurd i magisk forkledning som Gunnar. Gudrun informerer Brynhilde om hvordan hun ble lurt, kjent som krangelen i Rhinen hvor Gudrun og Brynhilde kranglet om hvem som har den gjeveste ektemannen.

---

⁸⁸ Ragnar Lodbroks saga, kapittel 6

Det er en dag de går til elva Rhinen for å vaske seg, at Brynhild vasser lenger ut i elva. Gudrun spør hva dette betydde. Brynhild sier: "Hvorfor skal jeg sammenligne meg med deg i dette, eller i noe annet. Jeg mener at min far er rikere enn din, og min mann har gjort mange storverk og ridd gjennom den brennende ilden, mens din mann var trell hos kong Hjalprek." Gudrun svarer i vrede: "Du var visere om du tidde enn å laste mannen min. Alle menn mener at ikke hans like har kommet til verden, og ikke er det passende for deg å laste ham, fordi han var din første mann. Han drepte Fávne og red over ilden, men du trodde det var kong Gunnar; og han lå hos deg og tok ringen Andvaranaut av fingeren din, og den kjenner du igjen her."⁸⁹

Med denne krangelen bak seg og med ny kunnskap om hvordan hun ble lurt til å tro at Gunnar var gjevere enn Sigurd, tar Brynhilde saken, eller sagaen, i egne hender. Hun planlegger Sigurds død som hevn for bedrageriet, og med det også sin egen. Enken etter Sigurd, Gudrun, gifter seg så med kong Atli (Attila huneren) som hun ifølge sagaen tok livet av. Brynhilde sitt liv og hennes valg fikk store konsekvenser, og de valgene hun tok endret hele sagaen. Dette støtter påstanden min om at kvinnene i de tidlige *fornaldersagaene* ofte hadde en protagonistisk rolle, hvor vi følger dem over tid og igjennom de avgjørelser som de tar. De tar ikke over rollen til mannen, de er ikke en alternativ helt, og de holder seg stort sett innenfor rammene til det som kan kalles feminitet i samtidssamfunnet. Vi følger dem allikevel på deres egne premisser og ikke utelukkende som en del av historien til den mannlige helten.

Selv om kvinnene blir tillagt mye skyld i sagaene, noe vi kanskje ikke synes helt rettferdig med moderne øyne, kan man spørre seg hvorvidt kravet fra kvinnene i disse sagaene til mennenes troskap, mot, ære og status er rettferdig mot mennene. *Volsunge saga* viser oss at når disse forventningene og kravene ikke blir møtt, kan det ende med døden. Brynhilde er en dyktig og handlende kvinne, men har allikevel høye forventninger til hvordan menn skal behandle henne som kan vise både et kvinneideal av delvis underkastelse men også agens.

Dronning Olof

Er det en kvinne som ikke holder seg innenfor det samfunnet så på som en riktig måte å være feminin på så er det Dronning Olof fra *Hrolfs saga Kraka*. Hun blir beskrevet i

---

⁸⁹ Volsunge saga, kapittel 28

sagaen som en dronning som oppfører seg «på samme måte som hærkonger».⁹⁰ Hun er også beskrevet som bærer av skjold, sverd, brynje og hjelm. Hun skal være vakker, men på grunn av hennes hovmod er hun også «grum og hoven af væsen.» Hun var sagt å være det beste giftet i Norden, og kong Helge hørte om denne overmodige dronningen og mente det ville være flott å få henne. Han dro med et hærfølge til henne for å be om hennes hånd. Dronning Olof hadde ingen anledning til å samle sammen sine krigere og sto uten forsvar mot kong Helge. Hun ble nødt til å ta dem inn på kongsgården. Hun har heller ikke makt til å si nei til giftemålet, da hun ikke har makt til å forsvare seg om kong Helge ville ta henne med makt, og det ble drukket til deres ære for giftemålet som skulle stå. Helge kommer drukken inn til Olofs soverom, noe Olof utnytter. Hun stikker ham med en søvntorn som gjorde at han ikke våknet igjen. Deretter rakte hun av ham alt håret, gned ham inn i tjære og puttet ham i en sovepose av skinn. Hun fikk så noen av mennene sine til å bære ham ned til skipet sitt. Så sendte hun mennene hans ned til skipet og sa at de måtte reise straks. De drukne mennene som knapt visste hva de gjorde åpnet posen og fant sin konge der. Søvntornen falt ut og han våknet.

Phelpstead påpeker at denne søvntornen er signifikant. Ved å komme til dronning Olofs hoff med flere menn enn hun hadde til rådighet og krav om giftemål er det egentlig en voldtekt som er i ferd med å skje når han går inn på rommet hennes. Når hun imidlertid lurte ham, og stakk ham med en søvntorn er ikke bare det en måte å komme seg unna denne uheldige situasjonen på, men også en symbolsk voldtekt fra hennes side. I sagaene hersket troen på at hvis noen puttet en søvntorn i øret ditt kunne du ikke våkne før denne var ute av kroppen din. På denne måten blir det hun som penetrerer en av hans kroppsåpninger, enn omvendt.⁹¹ Videre ydmyket hun ham ved å ta håret hans av. Ármann Jakobsson påpeker at konger hadde et sterkt bånd til det lange håret sitt. Dette var et viktig symbol for kongene på mannlighet og virilitet, og det å fjerne alt håret var en symbolsk kastrering av kongen. Skammen var derfor betydelig. Når Helge så vil ta hevn må han gjenoppta «balansen». Det innebærer at det er mennene som bestemmer og som er de fallisk aggressive mot kvinner generelt og spesielt kvinner som tilraner seg disse egenskapene slik Olof gjorde.

Innen han vil ta hevn på Olof hadde hun klart å samle menn og er klar for å forsvare seg mot kong Helge. Han innser at han ikke har menn nok til å hevne seg, og seiler hjem med hevn i tankene. Olof sitt hovmod vokser enda mer etter denne hendelsen. Kong Helge kommer tilbake til Sachsen, Olof sitt rike, med flere menn. Han bruker

---

⁹⁰ Hrolfs saga Kraka, kapittel 6

⁹¹ Phelpstead, *The Sexual Ideology of Hrolf Saga Kraka*, side 6

hennes hovmod og griskhet mot henne og lurer henne ut i skogen hvor han fanger henne. Hun går med på at hun har vanæret ham og sier at han nå kan gifte seg med henne. Men han tar ikke imot dette tilbudet, og vil vanære henne tilbake. Kong Helge tok henne med ned til skipene for å «tilbringe så mange netter der» som han ønsket. Etter disse nettene fødte Olof en datter, og datteren ble til slutt det verktøyet Olof brukte som hevn. Helge forelsket seg i den kvinnen han ikke visste var sin datter, og Olof brukte dette som virkemiddel i å vanære kong Helge tilbake. Incest var et enormt tabu i samfunnet, og dette ville vært meget ydmykende for kong Helge.

Olof kan i sagaen forklares like mye som en antagonist som en protagonist, og forfatteren ser ikke med blide øyne på hennes overskridelse av sitt eget kjønn. Selv om hun blir fremstilt som den slemme i sagaen (hovmodig og stolt, en som bryter kjønnsbarrierene) er hun også meget klok og dyktig og overlistet kongen. Fortellingen kan sies å både være en maktfortelling og en advarsel.

I Phelpstead sin artikkel «The Sexual Ideology of Hrolf Saga Kraka» argumenterer han for at ideologiene, og spesielt de seksuelle ideologiene, vi finner i *Hrolfs saga Kraka* samstemmer med de ideologiene vi ville funnet på Island på 1400-tallet. Selv om han mener at det er vanskelig å sette et tall på hvilken tid denne sagaen egentlig representerer, argumenterer han for at den reflekterer tiden sagaen er skrevet i. Men han mener allikevel at selv om de seksuelle ideologiene kan ha en rot i virkeligheten, så er han skeptisk til Jochens som har som tolkningsramme at mye av det som er skrevet i sagaene er direkte overførbart til samfunnet og mener det er vanskeligere å bevise.⁹² Han anerkjenner allikevel den hermeneutiske framgangsmåten hun bruker i boken *Old Norse Images of Women* kan anses som legitim. Jeg vil si meg delvis enig i Phelpstead, at det er lite bevis for at dette hadde direkte overførbare idealer til samfunnet. Allikevel, dette var underholdning og det må også være tematikk som er gjenkjennelig. Jeg tror dermed at for at avslutningen av sagaen skulle føles tilfredsstillende måtte lytterne være enige i premisset for sagaen.

Valkyriene

I følge Jochens er fiksjonskarakterene som kalles skjoldmøyer den verdslige motparten til de overnaturlige valkyriene, De er begge representanter for narrativet om «Den Sterke Jomfruen». Blant annet nevnes det at Brynhilde er like sterk som alle andre, unntatt

---

⁹² ibid; side 19

Sigurd. Hun ble gift med Gunnar og var sterkere enn ham, og den misfornøyde Gunnar ble fortalt at dette ville bare vare så lenge hun var jomfru, og at etterpå ville hun være like sterk som alle andre kvinner.⁹³ Kan kvinner ha blitt sett på som sterkest og mest uavhengige før ekteskapet, for så å få forventingen om å tre inn i en annen rolle både fysisk og sosialt, etter at de hadde giftet seg med en mann? Det er flere sagaer som tegner et bilde av kvinnen som har mulighet til å tre inn i en mer tradisjonelt mannlig rolle, men kun før de har giftet seg. På den andre siden kan man finne forestillingen om at gifte kvinner fikk en ny form for makt som ugifte jomfruer ikke hadde.⁹⁴ Jeg skal se nærmere på disse bildene og forestillingene og hva de kan fortelle om kvinnens maktposisjoner.

Brynhilde

En karakter som kan knyttes spesielt til forestillingen om valkyriene er Brynhilde. I noen versjoner av historien om henne er hun omtalt som en valkyrie, og i flere bærer hun mange av valkyriens kjennetegn, slik som i sitatet under:

«Sigurd gikk inn i skjoldborgen og så en mann i fulle hærklær som lå og sov der. Han tok først hjelmen av hodet hans, og så at det var en kvinne. Hun hadde en brynje på som satt så stramt som om den var grodd fast på henne. Da skar han oven fra halsåpningen gjennom brynja nedover og så ut gjennom begge armene, og det beit som om det var tøy.»⁹⁵

Brynhilde våknet så og spurte hvem han var, som klarte å skjære opp rustningen hennes. Han fortalte hvem han var, og hvorfor han har lett etter henne. Hun er datter av en mektig konge, og både vakker og klok, og dette ville han sjekke selv.

«Brynhild sier at to konger kjempet. Den ene het Hjalmgunnar. Han var gammel og den største hærmann, og Odin hadde lovet ham seier. Den andre het Agnarr, eller Audabrodir. "Jeg felte Hjalmgunnar i kamp, men Odin stakk meg med en søvntorn som hevn, og sa at jeg aldri siden skulle ha seier, og at jeg skulle gifte meg. Men jeg sverget den ed at jeg bare skulle gifte meg med en som ikke kjente frykt.»⁹⁶

---

⁹³ Thidreks saga 319:41 i Jochens, *Old Norse Images of Women*

⁹⁴ Jochens, *Old Norse Images of Women*, side 94

⁹⁵ Volsunge saga, kapittel 20

⁹⁶ Volsunge saga, kapittel 20

Denne introduksjonen til Brynhilde er interessant. Hun legger seg faktisk ut med Odins planer, og selv om hun ikke omtales i sagaen som en valkyrie, er hun fortsatt knyttet til Odin på samme måte som valkyriene var koblet til ham. Det er også interessant å merke seg at hun som slo i hjel en stor og mektig konge fikk som straff at hun ikke lengre skulle være en stor kriger, og at hun måtte gifte seg. De to tingene blir dermed satt opp mot hverandre, den gifte kvinne og den stridende. En kvinne kunne ikke gjøre begge, og med et giftemål må hun legge fra seg den stridende. Imidlertid er hun en stolt og modig kvinne, som ikke er redd for noe, og hun krever det samme fra en make. Så selv om hun fratras makten som den jomfruelige og stridende valkyrien er hun ikke helt uten makt!

Åslog

En av karakterene som kan problematisere ideen om den stridende og jomfruelige valkyrien, er Åslog. I sagaen er hun allerede gift og har voksne sønner før hun bestemmer seg for å dra ut på hevntokt. Hun går altså i strid som gift kvinne. Allikevel regnes hun ikke som en valkyrieskikkelse, og en av grunnene til det er fordi hun gjør dette kun fordi ektemannen Ragnar er i utlandet. Dermed er hun sjefen når han er borte og sitter i høysetet. Men hun dro aldri i strid som ugift, og brukte heller ikke kamp for å fri seg fra rollen som Kråka. Nå, derimot, skal hun ta hevn for drapet på sønnene til Ragnar og Tora, hans første kone. Hun egger opp sine sønner, som er primærhevnerne i denne historien. Hun utstyrte like mange eller nesten like mange skip som sønnene sine, og byttet navn for anledningen. Hun endte opp med å styre hærstyrken som skulle ta seg over land, under navnet Randalin.

Selv om dette er et godt eksempel på en kvinneskikkelse som handlet og hadde både mot og gjennomføringsevne skiller hun seg fra de andre liknende kvinneskikkelsene. Hun sloss ikke før ekteskapet for så å måtte legge sverdet fra seg. Snarere gjorde hun dette lenge etter at hun ble dronning, og var godt etablert med voksne sønner. Muligens var det også derfor hun byttet til Randalin for å være hærfører, noe hun under navnet Åslog kanskje ikke kunne gjort. Siden Ragnar var i utlandet på jakt etter rikdom og ære, falt det på henne og hennes sønner å hevne Ragnar og Tora Berghjort sine sønner. Hun går ikke nødvendigvis av sin kvinneverole, men måtte stige midlertidig over i en mansrolle for å ta den rollen hennes mann skulle ha hatt. I sagaen ble dette «godkjent» kvinnelig oppførsel. Det er gjort av nødvendighet snarere enn egen ære eller egoistiske mål.

Jomfruen

En tematikk som er relevant når det handler om skjoldmøyer og møykonger, er å diskutere den ene delen av titlene, -møy. I de tidlige fornaldersagaene er de kvinnene vi møter som ikler seg brynje og sverd ugifte jomfruer. Det kan virke som om det er en distinkt sammenheng mellom kvinnenens status som single kvinner og deres mulighet til å delta i kamp. Som jeg har vist gir *fornaldersagaenes* narrativ oss inntrykket av at en kjempende kvinne må legge dette fra seg i møtet med giftemål og familieliv, med noen «godkjente» unntak.

Thorbjørg

Thorbjørg er et godt eksempel på en møykonge som endrer seg fra den sterke jomfruen til å innta en mer feminin rolle etter giftemålet. Thorbjørg i *Hrolf Saga Gautrekssonar* får et kongerike av sin far og styrer som konge. Hun foretrekker mannlige kjønnspronomen og mannlige navn, Thorberg. Hrolfr drar på frierferd til henne, men hun slår ham i kamp to ganger før han vender tilbake for enda et forsøk. Etter å ha blitt slått i kamp av Hrolfr blir hun ydmyket og må gifte seg med Hrolfr. Da tar hun i bruk kvinnelige geskjefter, som å sy, og tar tilbake kvinnelige kjønnspronomen. Selv om hun er dyktig politisk og har makt, opptrer hun etter dette mer som en støtte til Hrolfr heller enn en motstander, slik som da hun var kongen Thorberg. Selv ved tredje forsøket til Hrolfr om å få gifte seg med henne kjemper hun til det siste og gir seg ikke før det ikke er noen utvei. Jochens påpeker at feminin seksualitet og krigere er inkompatible som konsepter som kan eksistere innenfor en og samme karakter. Derfor er det et viktig dramaturgisk steg for henne å gå tilbake til en feminin rolle i samfunnet.

”Later, when the two armies meet, Hrolfr’s brother Ketill, the first to catch up with Thornbjorg, hits her on the backside with the flat of his sword and exclaims: ”Lady, this is the way we cure your itch, and i call this a shameful stroke (*klamhogg*)” (13:95), employing one of the strongest sexual insults in Old Norse vocabulary. In both instances the implication is that only a woman who denied her sexuality could be allowed to perform according to male norms, and, converseley, only if she were forced to accept her own sexuality would her masculine behaviour cease.”⁹⁷

---

⁹⁷ Jochens, *Old Norse Images of Women*, side 101

Etter at hun og Hrolfr har vært gift en stund blir hun nødt til å reise en hær igjen. Denne gangen er det imidlertid ikke fordi hun skal sloss med sin mann eller overgå hans autoritet, men som et redningstokt for å redde nettopp ektemannen. Jeg vil påstå at selv om hun slo ham i kamp og lurte ham og greide å vri seg unna ham for å unngå giftemålet, så viste han seg til slutt som en verdig motstander som til slutt greide å overvinne henne. Hun endret holdning til sin ektemann fra å være helt imot giftemålet med ham, til å ta på seg oppdraget med å få reddet ham når hun hadde en hær til disposisjon. Hun tok i dette tilfellet på seg brynje igjen, men i motsetning til da hun var kong Thornberg, tok hun den av igjen etter at oppdraget var endt, og gikk tilbake til å se ut som en typisk kvinne.

Dette skyldes antakeligvis at koner hadde ulike idealer enn unge ugifte kvinner knyttet til rollen sin. Kanskje var nettopp det å «temme» en kone for å skifte henne over fra en ideell ung kvinne til en ideell partner en forstått del av saganarrativet. For å kunne være den konen hun skulle være måtte hun legge fra seg en del geskjefter hun tidligere hadde vært dyktig i, og utføre andre, som hun også er forventet å gjøre det godt i. Det er muligens også implisitt i disse sagaene at kvinnene måtte temmes av en mann. Dette var ikke en forvandling de kunne gjøre på egenhånd, det innebar at de måtte nedkjempes av en mann. Hadde ikke helten kommet for å gjøre krav på henne og temme henne, kan det hende at hun aldri ville ha endret seg til å bli en god kone. Dette er en relevant oppfatning når det gjelder Thorberg/Thorbjørg som sier at hun heller vil være nederst på den sosiale rangstigen enn å gifte seg. Jeg vil argumentere for at om det ikke var for disse mennene så ville ikke disse konene blitt giftemateriale. Det er helten som er nødvendig for å drive saganarrativet videre. Kvinner som funksjonelle menn i narrativet blir godkjent der det ikke er menn til stede, og de kan suksessfullt tre ut og inn av disse rollene der forholdene krever det, men det er når det ikke finnes menn til å utføre oppgaven.⁹⁸

Brynhilde

Brynhilde gikk fra å være en karakter som hadde et primært mannlige kjønnsuttrykk på slagmarken til at hun etter giftemålet knytter sin ære opp mot ektemannens. Det at hun ikke har den modigste mannen som finnes er nå et stort problem for henne, der hun tidligere hadde alle muligheter til å være modig selv. Sagaen gjenspeiler en forståelse av at en kvinne som krysser disse kjønnsuttrykkene ikke vil være gode som koner. Dette i motsetning til menn, som på ingen måte var forventet å legge fra seg sine

---

⁹⁸ ibid; side 102

kamper og sin jakt på ære etter å ha blitt giftet med en kvinne. Jeg vil påstå at i de tidligere *fornaldersagaene* er det slik at når en kvinne gifter seg med en mann blir også hennes ære koblet opp mot hans.

Brynhilde er et godt eksempel på en karakter med kvinnelige og mannlige egenskaper, og hun innehar ærefulle egenskaper både i kraft av sin maskulinitet og femininitet. Hun er på den ene siden en dyktig kriger, klar for strid og kjent for sine bragder. På den andre siden er hun meget vakker og dyktig med nål og tråd; klassiske kvinnelige geskjefter.⁹⁹ Derfor må enhver mannlige helt også overvinne hennes mannlige kvaliteter for å gjøre seg verdig til hennes kvinnelige kvaliteter. Det er et generelt trekk i islandsk litteratur at en kvinne i en mannsrolle ikke oppfattes som noe negativt, snarere tvert om. Samtidig er det allikevel en rolle mannen på et tidspunkt må overvinne.

Brynhilde blir trukket frem som et eksempel på en annen dualitet. Det er forholdet mellom fødselsfamilie og gifte familie. En kvinne ble i strid stilt mellom to slekter og måtte dermed velge en side å kjempe med. Denne formen for lojalitetskonflikter ser ifølge Andersen ikke ut til å ha sitt utspring i en spesiell periode, snarere mener hun det er et resultat av at slektsforståelsen til menneskene i senmiddelalderen ikke var farssentrert, men egosentrert. Videre mener Andersen at denne lojalitetskonflikten er sterkere fremhevet i *fornaldersagaene* fordi de er mer direkte hentet fra tidligere kvad, hvor for eksempel *islendingesagaene* er inspirert av kvadene i stedet for basert på dem.¹⁰⁰ *Fornaldersagaene* har mer preg av underholdningssjanger, derfor hevder hun at forfatterne er interessert i å opprettholde så mange av høydepunktene som mulig, og lojalitetskonflikten en kvinne kunne stå i er et spennende narrativ.

Oppsummering

Skjoldmøyen og møykongene i de tidlige *fornaldersagaene* har en interessant rolle i sagaenes utvikling. De får et tvetydig blikk fra forfatterne i en blanding av å bli beundret for sine mannlige kvaliteter, samtidig som det blir rettet et kritisk blikk mot dem for å gå utenfor sitt kjønns aksepterte roller. Tydelig for kvinnene i de tidlige *fornaldersagaene* er en forventning om at de skal slutte med denne typen oppførsel etter at de har blitt gift. De har bare muligheten til å gripe til sverd dersom mannen ikke er tilstede og de er i en situasjon som krever det. Jeg argumenterer for at møykongene og skjoldmøyene representerer både frykter og lyster for mennene i samfunnet. På den ene

---

⁹⁹ Sørensen, *The Unmanly Man*, side 23-24

¹⁰⁰ *ibid*; side 72

siden er dette smarte selvstendige kvinner med mye makt som innehar mange av de kvalitetene samfunnet opphøyde. På den samme måten har disse kvinnene en del «mannlige» karakteristikk. Men ved giftemålet forventes de å legge dette fra seg og ikke overgå sin mann. Mektige kvinner som kan ta fra mannen sin maskulinitet er truende og skummelt, og slik kommer denne dualiteten i synet på disse kvinnene frem.

“A comparison of the disapproval of Ólofs transgression of gender boundaries with the more admiring view of "masculine women" in earlier Icelandic literature suggests that Hrolfr saga for all the antiquity of the narrative tradition in which it stands, is influenced by the "medievalizing" ideology of gender roles that Clover associates with conversion to Christianity and the importing of European social structures. Both the misogynist view of women in the narrative of Hrolfr's final battle (a scene whose origins lie in an early stage of the narrative tradition's development) and the recurrent emphasis on the dangers of sexual license are consistent with this medieval Christian construction of gender.”¹⁰¹

De senere fornaldersagaene

Protagonist

Kvinner som Brynhilde i *Volsunge saga* eller Åslaug i *Ragnar Saga Lodbrok* tar egne protagonistiske steg og driver narrativet videre, samtidig som det er karakterer som sagaen stadig vender tilbake. I *Orvar-Odds saga*, både i Holm Perg 7 og AM 343a er kvinner mer brukt som virkemidler i sagafortellingen og vi møter dem aldri igjen etter at de har utspilt sin rolle i forbindelse med Odd sin historie. Jeg mener at dette også er tilfelle i *Bose saga*. Der er kvinnene et virkemiddel i Bose sin ferd, og lite mer enn litterære verktøy for reisen til Bose. Gikk bildet av kvinnen i sagaene fra å være kvinner med agens til å være litterære verktøy? I dette kapitlet har jeg valgt å kople sammen skjoldmøyen og møykongene, da jeg mener de står for mye av det samme som var fryktet i samfunnet; den sterke, frie og nærmest mannlige kvinnen. Det finnes ingen møykonger i *Orvar-Odds saga*, men det er mange eksempler på henne for øvrig i *fornaldersagaene*. Etter min mening viser det at kvinnene ikke er fremstilt som monstrøse og annerledes at dette er den kvinneskikkelsen samfunnet var mest redde for. De monstrøse kvinnene som jeg senere skal beskrive kunne representere frykter for

---

¹⁰¹ Phelpstead, “The Sexual Ideology of Hrolf Saga Kraka”, side 22

kjærlige eller seksuelle relasjoner på tvers av stand, etnisitet eller kultur. Men jeg vil påstå at møykongen og skjoldmøyen kunne representere aspekter ved kvinner i deres egen omgangskrets. En kvinne som representerte noe så tett på et mannlig ideal var til advarsel for samtidskvinnene.

Møykongene og deres misogyni kan ha blitt påvirket av strømninger i litteraturen i Europa med såkalte «bridal quests». Der var møykongene den nordiske vrien på dette litterære virkemiddelet. Som tidligere nevnt var seksualitet og maskulinitet i kvinner ikke kompatible konsepter, så for å holde på makten måtte de holde på sin jomfrustatus. Dette er grunnen til at Hrolfr ikke bare får Thorbjørg sin del av riket, men hele riket etter hennes far når han dør.¹⁰² Jochens hevder at motivet med møykongen er et litterært grep tatt av forfatteren for å øke spenningen i sagaen, og som kan utvides ved å gi henne kløkt som gjør at denne spenningen kan holdes på lengre. Derfor ser hun det ikke som en misogynistisk holdning fra forfatterens maskuline standpunkt, men heller som en karakter å legge til galleriet av kvinner som nordiske forfattere kunne trekke på.¹⁰³ Jochens ser ikke på narrativets uungåelige gang for disse kvinnene med at de alltid må gi seg til slutt som et uttrykk for en kvinneundertrykkende tankegang. Snarere mener hun at fokuset ligger på handlingen og kvinnens mange lure knep for å slippe å la seg giftes bort som fokuset i narrativet. Spenningen ligger i hvor mange triks hun har før hun til slutt gir seg. Jochens hevder at en av sagaene ikke er oppkalt etter frieren, men etter møykongen, og at det er et sterkt signal om at denne type narrativer ikke automatisk er misogynistiske.

Olvor

I de nyere *fornaldersagaene* møter vi Olvor. Hun er ingen møykonge, men muligens det nærmeste man kommer dette i sin rolle i *Orvar-Odds saga*. Når vi møter Olvor i *Orvar-Odds saga* er hun akkurat blitt dronning av Irland. Dette er fordi Odd akkurat har myrdet faren og alle brødrene hennes og hun er den eneste igjen av slekta. Da Odd fant henne og ville myrde henne ba hun å få kjøpe sitt liv for en skjorte med magi som vil gjøre Odd usårlig. I betaling for denne skjorta ber hun Odd om at han skal gifte seg med henne og hjelpe henne forsvare Irland i tre år.

I Olvor ser vi en annen type dronning enn en møykonge. For det første kjøper hun seg sin frihet med en magisk skjorte, og det å sy og spinne er en feminin aktivitet. I tillegg

---

¹⁰² Jochens, *Old Norse Images of Women*, side 102

¹⁰³ *ibid*; side 103

spør hun om hjelp til å styre og forsvare landet, hun tar ikke selv ansvaret og ikler seg brynje slik som de andre dronningene, men ber en mann om hjelp. Og ikke fra en hvilken som helst mann, dette er jo mannen som tok livet av faren hennes og alle brødrene. Når Signy opplever det samme i *Volsunge saga* blir hele resten av livet hennes sentrert rundt hevn over den som har drept familien hennes, hennes ektemann. Olvor, på sin side, følger ikke trangen til hevn men ber heller Odd om å gifte seg med henne. På den ene siden kan valget hennes ha vært uselvvisk og høvisk ved å sette landet og folket sitt over sine egne lyster. På den andre siden kan hun ansees som uten mulighet til å forsvare seg, og dermed avhengig av en mann.

Kråka, Brynhild og Olof

Når vi sammenlikner Olvor og de tre ser vi forskjeller. Jeg mener å se at kvinner i de tidligere sagaene hadde en større og mer aktiv rolle, der de i de senere sagaene har en mer passiv og underdanig rolle. Carolyne Larrington hevder blant annet at karakteren Kråka/Åslaug/Randalin er den karakteren som har blikket til forfatteren i *Ragnar Lodbroks saga*, til og med over Ragnar selv som er den sagaen er oppkalt etter. I følge Larrington er det Åslaug som gjør de riktige valgene i sagaen som får de beste utfallene. Det at Ragnar gjør vesentlig dårligere valg fører blant annet til hans død. Larrington skriver:

”The saga not only plays down the value of Ragnar’s dragon-slaying in comparison to the achievement of Sigurdr Fafnisbani, it also demonstrates how the erstwhile hero’s courage shades into culpable impetuosity as he matures. He does not value Aslaug as he should, or as he would if he knew her true lineage. He permits his men to kill her dog on first meeting; although he respects her wisdom enough to marry her before undertaking a sexual relationship, he does not heed her prophetic wisdom about the consequences of his sexual impatience, breaking a taboo which brings serious disadvantage to his lineage.”¹⁰⁴

Selv om Ragnar har de typiske maskuline trekkene ved at han er den som går i krig, han er den som drar på ferder langt av gårde, er sagaens øyne og medlidenhet styrt mot Åslaug. Videre beskriver Larrington hvordan det er Ragnar som burde gjort det, men at det i sagaen er Åslaug som er den som tar hevn på barna til sin forgjenger. Ragnar hører heller ikke på sin kones råd, men drar til England fordi han vil ha ære. Dette toktet ble drevet av sjalusi for Åslaug og hennes sønners ætt. Larrington argumenterer

---

¹⁰⁴ Larrington ”Thora and Aslaug in Ragnar Saga Lodbrokar”, side 56

for at alt dette, gir uttrykk for at Åslaug er den som eier forfatterens respekt snarere enn den mannen som selve sagaen er oppkalt etter.

Valkyrien

Jochens hevder at det er to ting som blir klart når man ser på kvinner som trer inn i mannsroller. Det første er en blanding av beundring, frykt og misbilligelse. Det andre er at selv med disse følelsene overfor kvinnene, så var ikke kvinnenenes militære utøvelse særlig spektakulær, med unntak for et par hendelser.¹⁰⁵ Videre kan man se at kvinnene blir overrumplet og innimellom drept av de mannlige protagonistene, selv om de til og med får til imponerende taktiske militære avgjørelser. I *Orvar-Odds saga* mener Jochens at dette er et av de ypperste eksemplene på hvordan den mannlige forfatteren ser ned på skjoldmøyer.

Odd blir nemlig gitt en skjoldmøy for å hjelpe ham i strid. Odd formidler at han ikke har hatt bruk for en kvinne tidligere og nok ikke får bruk for henne denne gangen heller, men tar imot henne som et tegn på respekt for kongen. Det tar ikke lang tid før Odd kaster henne i en myr for sin ubrukelighet. Få kvinner, selv møykonger, går selv i krig. Og de få som gjorde det, måtte se de denne krigerkarrieren få en slutt med giftermålet. Men vi kan altså finne at flere av dem får en tilbakevending til kampene senere i sagaene når forholdene taler for det. Dette kan fortelle om et samfunn preget av at begge kjønn så opp til det maskuline ideal. Derfor kan disse krigerkvinnene ha vært meget populære også hos kvinner. Kanskje de likte å høre om sine oppdiktede medsøstre som gikk selvstendig til kamp og oppfylte det stereotypiske mannlige idealet?¹⁰⁶

Ifølge Fridriksdottir er kvinnelige karakterer som går vekk fra sine stereotypiske kjønnsroller langt fra et nytt motiv.¹⁰⁷ Skjoldmøyen er kjent fra noen av de tidligste litterære kildene i de germanske legendene, og var en godt kjent karakter i den norrøne litteraturen. Disse kvinnene var fremstilt som hovmodige og ofte grusomme og stolte, og utøver det forfatteren av sagaen mener er overdreven ondskap mot menn. Det betyr ikke nødvendigvis at slutten på disse sagaene utelukkende er tenkt som en straff for disse kvinnen ved at de etter at de overgir seg og gifter seg blir mer feminine, og forfatterne kan antyde at de med dette har godtatt en ektemann som er verdig til

---

¹⁰⁵ Jochens, *Old Norse Images of Women*, side 104

¹⁰⁶ *ibid*; side 106

¹⁰⁷ Fridriksdottir, "From Heroic Legend to 'Medieval Screwball Comedy'?", side 230

dem.¹⁰⁸ Det kan påstås at de egentlig til slutt ønsker å gifte seg, og at de til slutt blir gift kan være et tegn på at de fant den mannen de anså som kløktige og mektige nok til å si ja. Andersen mener i sin bok *Skjoldmøer* at disse kvinnene ble sett på som tiltrekkende da de kunne bære våpen og forsvare seg, men at de ikke hadde til hensikt å avskjære forbindelsen til menn for det.¹⁰⁹ Når Brynhilde legger seg passivt i en sirkel av ild og venter på å bli reddet av en mann, hva er hennes motivasjoner for dette? Er det at hun ser etter en likemann imot og kampkraft, eller ser hun etter en som er enda bedre enn henne selv? I så fall, spør Andersen, hvorfor er det ikke greit å reddes av en litt mindre begavet og suksessfull mann enn hun er selv? Hun blir som sagaen viser, helt oppslukt og besatt når hun skjønner at hun ikke giftet seg med den gjeveste, men snarere den nest beste, Gunnar. Dette fører til hennes egen og Sigurd sin død.¹¹⁰ I tillegg viser det at hun legger seg og sover og venter på den mannen som skal redde henne i stedet for å gå ut og lete etter ham at Brynhilde forventer at mannen skal ta den aktive rollen i parforholdet, og han skal være nummer en.

Skjoldmøyen i Orvar-Odds saga

Skjoldmøyene i de senere fornalderssagaene står i sterk kontrast til dem vi møter i de tidlige. I *Orvar-Odds saga* møter vi på kun én, og historien om henne er kort og lite imponerende. I sagaen blir hun gitt til Odd av kongen for å hjelpe til med å beskytte ham og mennene hans i kamper som kommer. Kongen sier også at hun har vært en støtte i mang en kamp, og derfor gir han henne til Odd i håp om at hun skal være til samme nytte for ham. Odd fnyser imidlertid av dette, og sier at han aldri har hatt bruk for en kvinne før og tviler på at han trenger en nå. Allikevel, da gaven ble gitt i beste mening tok Odd imot tilbudet.

«Hér er gjöf, Oddr! Er ek vil thér gefa, that er ein skjaldmær; er hún örugg í bardaga, ok hefir mér jafnan vel fylkt. Oddr segir: sjaldan var ek thar, er (ek hafda) konur fyrir mér, ok svá mun enn vera; en áf thvi at thér gerid fyrir godu, tha skal ek thiggja.»

«Her er en gave Odd! Her vil jeg gi deg, dette er en skjoldmøy, hun er dyktig i kamp og har fulgt meg godt. Odd sier: aldri har jeg hatt en kvinne foran meg, og sånn forblir det, men fordi du gjør dette av et godt hjerte, da skal jeg ta imot.»¹¹¹

---

¹⁰⁸ *ibid*; side 233

¹⁰⁹ Andersen, *Skjoldmøer*, side 96

¹¹⁰ *ibid*; side 133

¹¹¹ Rafn, *Örvar-odds saga* kap 38. Fritt oversatt med hjelp av Ármann Jakobsson

Skjoldmøyen blir imidlertid ikke lenge i sagaen. Straks de har ridd ut av riket kommer de til en myr. Her hopper Odd over og kommer helskinnet til andre siden, men skjoldmøyen som rir etter ham gjør flere forsøk uten å tørre å hoppe. Løsningen Odd kommer med blir dermed å hoppe tilbake, trive skjoldmøyen og kaste henne i myra. Han mente hun brukte for mye tid og han trengte å få alle sine menn over.

Denne historien er interessant sett i kontrast til de andre skjoldmøyene fra de tidligere sagaene. For det første er denne skjoldmøyen uten navn, og uten særlig karakteristikk. Til motsetning har vi andre skjoldmøyer, som Brynhilde, som tar stor plass i sin saga, og hennes bragder i kamp blir lagt vekt på. Selv om Brynhilde må legge fra seg rollen som skjoldmøy etter at hun gifter seg, er hun allikevel beskrevet som meget dyktig i kamp og hun fortsetter etter sitt giftemål å påvirke historien og utfallet til karakterene rundt seg. Det samme kan ikke bli sagt om skjoldmøyen *fra Orvar-Odds saga*, som er et slags bevis på at i denne verdensforståelsen er ikke kvinner egnet til makt, og det at Odd fnyser av tanken på å bli forsvart av en kvinne blir ikke problematisert, snarere bevist. Det kan hende at skjoldmøy-narrativet var etablert og akseptert i de tidligere sagaene, mens når vi kommer til Orvar-Odd er det blitt en sidekommentar til hvor latterlig det skulle tatt seg ut med kvinnelige krigere.

Jomfruen

Kvinnene som hadde mannlige egenskaper kunne være forlokkende skikkelser i fantasien til samtidsmennene, men det var viktig i narrativet at de la fra seg de mannlige egenskapene i et ekteskap. De hadde ærefulle karakteristikk, men de overtok ikke mannens autoritet. Andersen mener at kvinner som ikke forsaker disse karakteristikkene for menn ble ansett som uegnede som seksualpartnere og koner. Kvinnene måtte bli overvunnet, og som vist tidligere, dette kunne i sagaene ofte omfatte betydelig maktbruk. Til slutt må kvinnene oppgi sine drømmer om et offentlig liv enten det var å være profesjonell kriger eller regjerende høvding.¹¹² Om de ikke ville oppgi dette, ble de sett på som kvinner som hadde som hensikt å tilrane seg en plass i samfunnet som tilhørte menn, og som dermed som ikke egentlig tilhørte dem. De ble ikke sett på som helt ordentlige kvinner lenger.

---

¹¹² Andersen, *Skjoldmøer*, side 121

Bondejentene

Bose saga kan leses som en meget satirisk fremstilling av det klassiske heltennarrativet. Selv om alle sagaer må leses kritisk, medfører satiren at en må nærme seg sagaen med forsiktighet hvis målet er å trekke noen konklusjoner om kvinnenes stilling i samfunnet. Allikevel vil jeg påstå at kvinnene i *Bose saga* viderefører forestillingen om den stadige mer passive kvinnen. I denne konteksten vil jeg trekke frem bondejentene som Bose møter på sin vei. Hver av dem beskrives med tydelig stiliserte og allegoriske pornografiske akter. Bose gir dem en gullring hver for denne akten, og etterpå er kvinnene så fornøyde med opplevelsen at de gir ham en bit informasjon som er avgjørende for at Bose skal kunne fortsette sin ferd. Disse kvinnene meget passive, og nærmest bare «legger seg på rygg». Det er vanskelig å dømme hvor relevant dette er for å beskrive et kvinnesyn i et bondesamfunn på tiden, siden denne sagaen er satirisk. Allikevel er det interessant at det er nettopp bondejenter og ikke de høybårne jentene Bose går til på denne måten. Vi kjenner til fra andre samtidige beskrivelser at bondesamfunnet blir sett ned på. Mye av grunnlaget for dette er at de ikke har muligheten til å beskytte seg slik som adelen har, som er godt prøvd i kamp. Det er tydelig at disse kvinnene er pene å se på, da Bose ser blidt på dem under måltidet på gården før de legger seg. Derimot er de ikke beskrevet slik som de høybårne kvinnene. De høybårne blir beskrevet i andre ordelag, og det er ikke spart på komplimentene om de adelige kvinnene. Vi ser i flere sagaer at de adelige er vakrere og venere enn andre, og det er blant annet nettopp dette som gjør at Kråka/Åslaug skiller seg ut på husmannsplassen. Hun er for vakker for å være en bondejente. Av det kan vi lese en indirekte beskjed om at adelige gener vil vise seg, selv om du gjemmer vedkommende hos bønder.

Og i motsetning til kvinnene vi møter i andre sagaer, og også de høybårne kvinnene vi møter i samme saga, er bondekvinnene med på seksuelle akter utenfor ekteskapet. Vi ser at mens narrativet i flere av fornaldersagaene hentyder at seksuelle akter utenfor ekteskapet får alvorlige negative konsekvenser, så er disse aktene noe som ender opp positivt for heltene Bose. Ikke bare fordi han får en hyggelig natt, men hver av disse kvinnene oppgir informasjon som han benytter seg av for å gjennomføre målene sine. Dette står i sterk kontrast til for eksempel unnfangelsen av Skuld, som det skal handle mer om i kapittelet om magiske kvinner. Der skal vi se at hun er et resultatet av en seksuell akt som ikke burde ha funnet sted, og dette er noe som får alvorlige negative konsekvenser resten av sagaen. Når det er sagt er scenene i *Bose saga* skildret ironisk og overdrevent med alle sine allegorier. De kan ha vært ment først og fremst som underholdning, og at det ikke var underliggende moralallegorier som skulle formidles.

Jeg mener allikevel at de forteller oss noe om synet på kvinne og mann, høy og lav, og formidler et budskap om kvinnesyn og idealer, og kvinners makt og avmakt ut fra stand og kjønn.

Seksuell vold var ikke bare en negativ trussel fra trollkvinner mot menn, men den omvendte kunne også bli sett i mer positivt lys. Riddersagaene, som er relativt like fornaldersagaene i stil har mange voldtekter i sine kjærlighetsnarrativer, ifølge Henric Bagerius.¹¹³ Samleie var stort sett ansett som en handling menn gjorde og kvinner tok imot, og i riddervisene sier Bagerius at mannens vold og kvinnes underkastelse ble «coded as emotionally satisfying, and aesthetically pleasing.» Det var ut av dette hatet og fornedringen at en kjærlighetshistorie kunne blomstre. Kyskheden ble et tegn på aristokratiet, og kvinnen skulle vente på denne ektemannen som skulle komme. Høybårne kvinner skulle verne om sin integritet.¹¹⁴ Et eksempel på dette er Bose sin respekt for prinsesse Eddas kyskhed som en høybåren kvinne, men viser ikke bondejentene samme forståelse.¹¹⁵ På samme måte er også trollkvinnene vurdert annerledes. De er riktignok også ofte jomfruer i sagaene, men de er truende og har ingenting av prinsessens attraktivitet. Derfor står de også fritt for helten til å myrdes og lemlestes.¹¹⁶ Trollkvinnene representerer en provoserende og pervers form for denne jomfrueligheten. Igjen ser vi en kobling mellom villmark og vill kvinne. Ute i det ville landskapet er også begjærene annerledes enn i det kontrollerte samfunnet. Dette kan vi se med karakteren Hvít i Hrolf saga Kraka som har en litt vill og moralsk gal form for seksualitet, og hun er en kvinne av villmarken og det utenfor det siviliserte. Hrolfr saga kraka illustrerer i denne sagaen hvordan samfunnet er strukturert rundt homososiale relasjoner, og det som kommer utenfra er en trussel. Hvít er en karakter som ikke klarer å styre seg, de som ikke klarer dette representerer en trussel, og dette gjelder særlig kvinnene. I tillegg vil denne sagaen uttrykke til lyttere og lesere som er unge kvinner at de skal holde seg tro til sine betydelig eldre ektemenn, og straffen for Hvít i sagaen for å ikke ha klart det er grusom med tortur og drap.

Oppsummering

Orvar-Odd jobber seg igjennom sagaen som kriger seg opp til å til slutt finne sin plass øverst i hierarkiet: som konge. Torfi Tulinius og Lars Lönnroth er uenige om hva med

---

¹¹³ Bagerius, *Manndom och Mödom*, side 158

¹¹⁴ *ibid*; side 130

¹¹⁵ *ibid*; side 135

¹¹⁶ *ibid*; side 145

Odd som skaper mest ære og status. Der Tulinius argumenterer at hvis man skal til topps i samfunnet må man omsider stige opp til kongen, mener Lönnroth at drikkekonkurransen som finner sted i sagaen forteller en annen historie. I denne konkurransen i kvad og øldrikking fremlegger Odd et helt annet ideal enn hirdmenne han drikker og kveder mot, mener han. Hirdmennene ser på kongstjenesten sin som det som gir ære, men Odd viser seg sterkt uenig og legger i kvadene sine frem idealet om den frie viking.¹¹⁷ Orning sier seg enig i at Orvar-Odd viderefører et individualistisk heroisk ideal, og mener at Odd sine kamper i Skandinavia blir en rød tråd gjennom sagaen. Kamper mot hverandre gav ære, og i kampen mellom to karakterer; Hjalmar og Tord, mot Odd og hans menn blir han fornøyd når kampen ikke går lett, og føler at han har fått en verdig motstander. De skal kjempe til siste slutt, og det ender opp med å bli i tre dager.

Dette mannsidealet kom på bakgrunn av adelskulturen som rådet i samfunnet på senmiddelalderen. Selv om samtiden rundt *Orvar-Odds saga* var preget av mye rivalisering seg imellom, hadde de alle en felles forståelse av hva det var som utgjorde ære. Denne litteraturen er nok skrevet av og for adelen på Island, så den var ment å underholde adelskulturen og formidle deres egne idealer tilbake til dem. Ifølge Orning er denne kulturen utpreget aristokratisk, og fordi den feiret disse krigerske idealene som sagaen om Odd fremmer, og adelen sto relativt alene om å ha mulighet til å utfylle dette idealet.¹¹⁸ Mannsidealet kan derfor muligens knyttes til det aristokratiske, og blitt snevret enda mer inn ved å fremheve et mannsideal som innebar krigføring og suksess i krigerske operasjoner. Orning hevder i tillegg at sagaen er en bedømmelse av bondesamfunnet på sin egen tid, og det handler om at de ble ansett som feige og våpenløse. Dette er i takt med at Orvar Odd i sagaen ikke vil være med å plyndre og herje sammen med de andre mennene i sagaen. Jeg vil påstå at på samme måte som Odd blir fornøyd ved å ha fått seg en verdig motstander i kamp og kjemper i tre dager, er disse bøndene uverdige motstandere for Odd.

Agneta Ney skriver i sin bok *Bland Ormar och Drakar* om hvordan hun etter mitt inntrykk ikke er umiddelbart enig i Clovers forståelse av kjønn som «sterk, aktiv» versus «svak, passiv» som en tolkning av maskulin og feminin fordi hun mener at dette kjønnsidealet er basert på en snever og elitistisk del av samfunnet.

---

¹¹⁷ Orning, «Orvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur», side 297

¹¹⁸ *ibid*; side 300

«Tidligere forskning har i stor utstrækning skildret en hegemonisk maskulinitet som tillskrivits kungar, kungasönar med flera. Av den anledningen har mäns historia länge saknat en helhetsbild.»¹¹⁹

Ney argumenterer for at flere ulike mannlige idealer kan ha kjempet for hegemoni i samfunnet, mer enn en aktiv-passiv dikotomi som lå over hele samtidens forståelse av kjønn og kjønnsroller. Ney argumenterer for at selv om dette var et samfunn som fremstår med tydelige grenser mellom kjønnene, var det likevel muligheter for overskridelse, da i først og fremst fra kvinnenenes side.

Ney argumenterer for at det i den krigende klassen ble stilt strenge krav til å være våpenskikket, hvordan man så ut og kledde seg, og sin oppførsel. Hun kaller dette en militær maskulinitet, en maskulinitet som mennene måtte lære seg i sin oppvekst for å forstå kravene som samfunnet stilte til dem og deres rolle. Her var det ulike manndomsprøver å bestå for å kunne bli ansett som menn, men viktig for denne anseelsen fra samfunnet var også anerkjennelse fra menn rundt dem. Fram mot 1200-tallet var det endringer i samholdet mellom folk, både før og etter at de kom under norsk herredømme. I følge Ney ble samfunnet i økende grad hierarkisk og territorielle maktsentre ble sementert. Dette stemmer godt med det jeg tidligere har argumentert for, at det skjedde en innsnevring av aristokratiet, og at denne innsnevringen kunne påvirke idealene i samtidssamfunnet. Som konsekvens av dette ble homososiale relasjoner enda viktigere enn tidligere. Om det var fra slektninger, allianser eller støtte fra mannlige venner, var støtte fra et mannlige hold relasjonelt viktig i samfunnet og dets hierarki.¹²⁰

Når det gjelder krigerkvinnene vi møter i fornalderssagaene er de mer prominente i de tidligere sagaene, og stammer fra en edda-tradisjon. Et av argumentene for at de var mer prominente i de tidligere sagaene er at dette var fortellinger fra en tid hvor samfunnet var mer utpreget krigerisk, og de ble fortalt for menn som hadde et maskulint ideal. Disse mennene var ikke like truet av valkyrier eller krigerkvinner, da de selv satt med enda mer makt. Derimot var de senere sagaene fremført for et mer aristokratisk publikum, som også var mer blandet i kjønn. På denne måten kan de sterke kvinnene ha blitt nedtonet i sagaene slik at de ikke skulle true mennene i like stor grad, samt unngå å gi de kvinnelige tilhørerne et ideal samfunnet egentlig ikke ønsket at de skulle ha. I de tidligere sagaene hadde kvinnene en sterkere protagonistisk

---

¹¹⁹ Ney, *Bland Ormer och Drakar*, side 15

¹²⁰ Ibid; side 27

rolle og mer agens. Dette ser vi i fortellinger som *Ragnar saga Lodbrok*, hvor Åslaug er en like stor karakter som Ragnar selv, og som synes å ha forfatterens sympati. Åslaug er også et godt eksempel på en kvinne som ikke trenger å tre inn i en mansrolle for å ha makt, og det er ikke før helt i slutten av sagaen at hun trer over i en mansrolle da Ragnar ikke har muligheten til å utøve den makten som er forventet av ham.

Her kommer den senere dronning Olof som et motsatt eksempel. Hun trer inn i en mansrolle der det ikke er ønsket at hun skal det. Fra forfatterens ståsted er hun slem mot sin beiler, og vier ham ikke den respekten han fortjener. Han kan fra et kvinnelig perspektiv oppfattes som truende der han kommer på frierferd med en hel hær, men det er til slutt den kløktige Olof som penetrerer kong Helge med en søvntorn og gjør en symbolsk voldtekt. Dette gjør allikevel henne til den antagonistiske parten i denne delen av sagaen. Det kan tenkes at det er noen slags uskrevne regler for når man kunne overskride kjønnsbarrierene og når dette var noe som gav ære. Et argument for dette er at den seksuelle ideologien vi finner i sagaene kan stemme godt overens med den realhistoriske ideologien som rådet i samfunnet. Det er interessant å notere seg at de kvinnene som overskred kjønnsnormene og oppførte seg som sosiale menn stort sett var jomfruer, som viser til en forestilling om at kvinner som var jomfruer hadde en makt som ble borte etter et giftemål. Jeg vil ikke påstå at menneskene i det realhistoriske Island mente at det var en slags mystisk makt hos jomfruer som på magisk vis ble borte etter giftemål, jeg mener vel heller at dette kan dette være en allegorisk fortelling om ønsket adferd. Du kan oppføre deg annerledes mens du ennå er ugift, men så snart du er gift forventes du underkastelse fra din ektemann. Brynhilde er et godt eksempel på denne dikotomien. Hun er en stridende valkyrie som gjør det godt på slagmarken, mens etter at hun er gift må hun egge opp sin ektemann for å oppnå den hevnen hun ønsker. Menn måtte «temme» sine opprørske fremtidige koner, og muligens var det slik at en mann måtte overvinne hennes maskuline trekk for å vise seg verdig til hennes feminine trekk i et samliv.

Som jeg tidligere har vist: Selv om vi møter mange krigerkvinner i sagaene, er det få av dem som faktisk er dyktige i kamp, selv i de tidligere sagaene. De bærer riktignok brynje og sverd og, men det er lite skildringer av faktiske kamper de deltar i eller planlegger, og hvis de gjør det er de ofte ikke særlig suksessfulle. Dette kan kanskje illustrere at selv om de er krigerkvinner som evner å sloss var det sett på som absurd at disse kvinnene faktisk kunne være suksessfulle hærførere eller erobrere. Dette er en motsetning til menns kamper som er skildret med betydelig bredere penn der de også fremstår som mer suksessfulle i sine oppdrag. Kanskje narrativelementene egentlig leder frem til et uungåelig giftemål, og at det ligger under at kvinnene er predestinert til å bli slått

av en mann i kamp for så å gifte seg med vedkommende. Brynhilde viser også overraskende passivitet i jakten på sin ektemann. Hun blir pålagt av Odin å gifte seg og dermed underkaste seg, men hun nekter å la det være med noen mindre enn den gjevste, som også skal være helt fryktløs. Men i stedet for å ta en aktiv rolle i å dra ut for å lete etter vedkommende legger hun seg ned for å sove i en ring av flammer og forventer at han skal komme til henne. Hva kan være grunnen til det? Hun er mer enn kapabel til å dra på frierferd selv, men forventer å bli funnet. Selv om Brynhilde kunne tre ut av sin kvinnerolle ved å ta opp sverd, kan det sies at det allikevel er sterke kjønnsforståelser selv tillagt henne. Hun kunne midlertidig tre over i en mannsrolle, men det kan tenkes at det å selv dra ut på frierferd var å dra kjønnsforståelsen for langt ut av proporsjoner. Hun skulle bli fridd til, og hun skulle underkaste seg den mannen som var verdig henne. Jeg mener at dette underbygger det jeg har beskrevet over om kvinne- og mannsideal og de idealene og advarslene som gjennom de årene sagaene er skrevet blir tilpasset det som lå i samtidens forventninger og begrensinger.

Magiske kvinner – religiøs rolle

De tidlige fornaldersagaene

En måte kvinnene kunne oppnå makt på var gjennom magisk eller religiøs praktisering. Samfunnet *fornaldersagaene* ble skrevet ned i har en kristen verdensforståelse. Imidlertid er sagaenes narrativ om en tid før kristningen av Norden, eller helt i starten av denne kristningen. Et av de mest framstående temaene i sammenheng med religion blir møtet med den hedenske religionsforståelsen. Det er flere hedenske religioner som kommer frem i sagaene, ikke bare norrøn tro på æsene og vanene fra eddaen vi møter. Heltene drar på ferdene sine og kommer i kontakt med andre guder og hedenske religioner fra andre geografiske områder. Kvinner er i sagaene aktive med å praktisere norrøn tro og magi, og dette kapitlets hensikt vil være å undersøke hva disse kvinnene forteller oss om synet på hedendom spesielt kombinert med kvinnelig makt.

Prestinner

«Hlægir mik that, at hefir fengna Freys reidi thú, fári blandna; hjálpi æsir og ásynjur, gorrwill regin, gydju sinni. Hverir ólu thik upp til heimskan, er thú eigi vilt Ódin blóta? Aud thættumk ek eiga gnógan, ef enn ágæta Álf of fyndak; blót gefk honum ok bú fjogur; hann mun ydr alla í eld draga. Hvat eflði thik austan hingat feikna-fullan ok flárádan? Muntu hvarvetna herja vilja, er Álfi máttud aldrspell gera.»

“Freyr’s anger and ill will lash out at you: it makes me laugh. Grant me aid, gods and goddesses! Help your priestess, O potent powers! Who raised you, fool, who reared you so badly? Wretch, you refuse to honor Ódinn! I’d be rich enough in royal goods if I could have my Álfr again. I’d hold a feast, four farms’ worth. And he would burn you all to blazes. What eastern gids gave you victory, you loathsome one and full of lies? Doleful darts from all directions flew frightfully and felled my Álfr.”¹²¹

Narrativet om omvendelse eller aksept av kristendommen finnes både eksplisitt og implisitt uttrykt. Det er allikevel kampen mellom norrøn tro og kristen tro med dets idealer samfunnet hadde på dette tidspunktet. Det gjør at helter som Odd kan starte som hedninger og til og med være åpent kritiske til den kristne troen og allikevel være heltene i fortellingen fra starten av. For i løpet av sagaen blir han kristnet og avslutter

---

¹²¹ Straubhaar, *Old Norse Women’s Poetry*, side 90

sagaen som en kristen helt. Det er altså ikke noen motsetning mellom å starte som hedning og allikevel være helt. Det kunne være vanskelig å sammenfatte den hypermaskuline og voldelige mannen med en kristen helt, så det tjener til narrativets fordel at helten begynner som hedning, men har en omvendelse i løpet av sagaen. Dette fordi denne voldshistorien kan virke uforenelig med de kristne verdiene som samfunnet skal ha. I denne sammenhengen kommer den narrative rollen som prestinne inn. Et eksempel fra *Orvar-Odds saga* er prestinnen som ble en antagonist mot Odd. Odd og hans følge tok livet av ektemannen til denne norrøne prestinnen, og dette er hovedgrunnen til at hun ble en motstander til ham. På dette tidspunktet i sagaen har Odd konvertert til kristendommen og latt seg døpe, som bringer prestinnens vrede ytterligere over ham.

Prestinnen påkaller de norrøne gudene og med dem vil hun ta hevn for mannen hennes som ble drept. Odd som selv hadde denne troen for ikke lenge siden forstås som helten, mens prestinnen er en antagonist som fortsatt sverger til den gamle hedenske troen. Figurer som representerer en overgangskarakter kan fortsatt være en helt eller protagonist i sagaen, såfremt de ender som kristne. Dette narrativet finner vi igjen i *Laxdæla sagas* Gudrun som kan tyde drømmer, men som slutter med dette når hun går i kloster. Mesteparten av sagaen handler om hvordan Gudrun opprettholder de gamle skikkene med sitt hevnmønster. Mot slutten gjennomgår hun en endring som fratrar henne disse syndene. Sagaene er skrevet med handling i vikingtid og tidligere og derfor er det vanskelig forhold mellom religion og handling. Når den kristne tro forbyr å drepe noen, er det lettere å tillegge dem en norrøn tro som de siden vil endre. Dermed er kanskje prestinnen i sagaen en antagonist, ikke fordi hun noen gang har sverget til norrøn mytologisk tro, men fordi hun nekter å endre seg og blir fornærmet over at Odd kunne gå over til en annen tro.

Skuld

Skuld er en karakter fra sagaene *Hrolfs Saga Kraka* som ender opp som en stor antagonist for heltene. En av grunnene til at hun blir en antagonist i sagaen ligger i historien om hennes unnfangelse. Kong Helge satt i følge i sagaen i et lite hus helt for seg selv. En kveld i uværet kom en kvinne og banket på døren og lurte på om hun kunne få ly for natten. Kongen slapp henne inn, og sa at hun kunne legge seg med klærne på og sove over. Etter at han selv hadde lagt seg, så han over på henne. Da innså han at hun var ufattelig vakker, og at han ville ha henne. Han bad om å få gifte seg med henne, og hun sa ikke mer enn at han skulle rå, og han hadde samleie med

henne.¹²² Hun dro allikevel dagen etter, og tre år senere vendte kvinnen tilbake med en datter som var blitt unnfanget denne natten. Kvinnen var en alvekone, og datteren hadde overnaturlige evner. Alvekonen informerer Helge om at hun heter Skuld, og forlater datteren hos kongen.

Skuld framstår som en manifestasjon av kongens manglende måtehold når det kom til å tøyse sitt eget begjær. Sagaen forlater så Skuld frem til hun er voksen og har blitt gift med en annen konge, Kong Hjorvard. Han var en mektig konge som ble skattlagt av kong Hrolf, hennes halvbror som også hadde Helge som far. Kong Hrolf fornærmet kong Hjorvard under et gjestebud. De var ute, og Hrolfr skulle spenne på seg buksebeltet sitt igjen. Han ga Hjorvard sverdet sitt å holde i mellomtiden. Etter å ha fått gitt sverdet tilbake påpeker Hrolf at det å holde en annen manns sverd mens de fester beltet er å underkaste seg dem. Heretter skal Hjorvard betale skatt til Hrolf som sin undermann.¹²³ Skuld er imidlertid ikke fornøyd med denne ordningen og egger sin ektemann til hevn. Hjorvard ville egentlig helst bare godta situasjonen som den er, men Skuld legger en plan for hevn som Hjorvard etter hvert går med på. Skuld samler i hemmelighet en hel hær, og sagaen forteller at hun har all slags folk i denne hæren, selv alver og troll. Det blir forklart med at hun er av alveætt på morrsiden. I hemmelighet reiser de leir utenfor kongsgården og et slag følger. Hrolf må nå ut og kjempe mot sin halvsøster, og hun tar i bruk magi for å sikre seier i kampene som følger. Når natten kommer blir hennes magi sterkere. Skuld sitter på en seidstol inne i et svart telt, og når krigere på hennes og Hjorvard sin side faller døde om, reiser hun dem opp igjen for å fortsette å kjempe. Skuld er en av få overlevende på begge sider, og sagaen sier at hun styrer riket en kort stund. Dette er heller dårlig styring, og hun blir etter hvert hevnet og drept.

Hvorvidt vi kan definere Skuld som prestinne er litt uklart. Det er mer medfødt magi enn det kan sies at hennes makt kommer fra å tilbe hedenske guder. Vi ser imidlertid en kvinne som bruker sin hedenske makt for å lede og for å vinne. Selv om det kanskje kan være naturlig for oss å ha sympati med Skuld når mannen hun gifter seg med blir ydmyket og må underkaste seg, er hele dette hevntoktet sett på med ublide øyne fra forfatterens side. Det at hun umiddelbart viste seg som en meget uegnet leder, og ikke satt lenge før hun ble drept i et hevntokt viser oss en slags rettferdighet som blir opprettet før sagaen er ferdig. Skuld er en av de få kvinnene i sagaene vi møter som direkte tar i bruk magi som makt, og en veldig sterk form for det også. Som jeg skal

---

¹²² Hrolfs saga kraka, kapittel 2

¹²³ Hrolfs saga kraka, kapittel 7

diskutere videre, er mange av kvinnene vi møter spåkoner eller andre magiske kvinner som kan hjelpe helten med et magisk verktøy eller liknende. Men når Skuld tar i bruk nekromanti for å få døde soldater i hopetall til å forvandles til drauger, er det muligens det største uttrykket for en persons bruk av magisk kraft vi finner i fornaldersagaene. Hun er også en av de mest truende kvinnene i sagaene. Riktignok er det flere kvinner som er gode kjempere, men det å få døde soldater til å fortsette å kjempe gir et bilde av den største trusselen noen av kvinnene har vist seg å være. Jeg vil mene at enhver med slik makt ville blitt sett på med ublide øyne fra en sagaforfatter. Det at en slik trussel utøves av en kvinne ville kunne oppleves enda mer grotesk for publikum.

En annen kvinnelig magisk evne utover klarsynthet, er den som er knyttet opp mot magiske brygg. Det er flere eksempler på dette i fornaldersagaene, for eksempel da moren til Gudrun i *Volsunge saga* gav Sigurd et brygg som fikk ham til å glemme Brynhilde fordi han skulle gifte seg med datteren hennes.¹²⁴ Siden ekteskap var ansett som viktig i det islandske samfunnet var en drikk som får en mann til å endre mening en alvorlig trussel.¹²⁵ Kvinner var dem som lagde brygg i samfunnet, fra mjød til øl, og det var en oppfatning at de hadde magiske egenskaper. Dermed var det viktig at bryggene ble laget på riktig måte, og det var knyttet mye overtro til dette. I tillegg til å lage brygg som kan få karakterer i sagaen til å sovne eller glemme, kan man også finne mer ondsinnede motiver, hvor kvinnene rett og slett forgifter mennene. Både i kraft av å være den som lager drikkevarene og at de sto for serveringen av drikke til mennene på fest hadde de forståelig nok stor makt over hva mennene fikk i seg. Kanskje kan sagaforfatterenes frykt for disse bryggene og disse kvinnene tolkes som en samtidig frykt for denne makten de mente kvinnene hadde.

Spåkone

Spåkonen er en av de magiske kvinnene som dukker opp oftest i fornaldersagaene. Hun har ofte betydelig å si for heltens og sagaens utfall, og brukes også som frampek for det som skal skje videre. Dette er ikke nødvendigvis en karakter som er fryktet og hatet i sagaen, og hun tar ulike former. Noen av dem er spåkoner «på heltid», slik som Heid som skal bli diskutert under. Andre er ikke spåkoner i seg selv, men har elementer av det. Mange kvinner i sagaene hjelper hverandre, eller menn, å tolke en drøm de har hatt. Kvinnes tolkning er ofte korrekt og får ringvirkninger for sagaens narrativ.

---

¹²⁴ Volsunge Saga, kapittel 47

¹²⁵ Morris, *Sorceress or Witch?*, side 86-87

Heid

«Ægdu eigi mér, Oddr á Jadri, elda skídum, thótt ýmist geiptum. Saga mun sannast, sú er sergir vilva. Oll veit hon ýta orlog fyrir. Ferr eigi thú svá fjordu breida né lidr yfir lád ok vága, thótt ajór yfir thik sægjum drífi – hér skaltu brenna á Berurjodri.»

«Don't you annoy me, Oddr of Jæren, or wave sticks at me when I say strange things. The tale will prove true that the volva tells. She can foresee the fate of all men. Wherever you fare – over broad fjords, or wandering over wave-capped waters, or storm-driven over salty seas – they'll burn you here, at Berurjódr.»¹²⁶

Heid er spåkona som spår livet til Orvar Odd i begynnelsen til sagaen. Hun spår hele hans liv og hans død, og Odd vil ha lite med henne å gjøre. Sitatet viser at hun utfører Seidr, en praksis kvinner utøvde som en motpart til den overnaturlige volven.¹²⁷ Seidr er forklart av Katherine Morris som en type trolldom som ble utøvet av Freyja *Volupå* og som blir skydd av æsene. Det er en type magi som ofte blir forbundet med kvinner, men i *Ynglinge saga* er det beskrevet at Odin også lærer det av Freyja. Etter dette kan Odin synge og rime, og har evner som en skald. Seidr er derfor ikke utelukkende en ond type for magi. Seidr som blir praktisert av Freyja er allikevel ikke udelt positiv, og hun er kjent for å være grådig og glad i gull.¹²⁸ Freyja er igjen assosiert med kvinnen Gullveig, som betyr makt eller «drukkenskap på gull», og et annet navn for henne er Heid, som heksen i *Orvar-Odds saga* heter. Freyja er dermed en kvinne med enkelte negative sider. Hun blir allikevel ansett som hederlig, og lærer Odin magi og fremsyn, som å gjøre skade, ta styrke fra noen og gi det til andre. Allikevel, står det i sagaen, er det så mye ondskap i denne typen trolldom at «mannlige menn skydde det» og det ble dermed stort sett lært bort til prestinner.¹²⁹ Derfor er det ironisk at selv om Odin selv utøvde dette, så var det allikevel skamfullt for menn å utøve *seidr*.

Seidr er også nesten bare utøvet av kvinner, og menn som utførte det var stigmatisert og ble ansett som påvirket av *ergi*, en form for passiv homoseksualitet som ble sett på som uten ære. Heid jobber her innenfor et nesten utelukkende kvinnelig embete, og det å spå fremtiden er en kvinnes rolle. Som et litterært verktøy blir det brukt som et frampek til senere hendelser, og spådommene viser seg stort sett alltid sanne til

---

¹²⁶ Straubhaar, *Old Norse Women's Poetry*, side 86-87

¹²⁷ Fridriksdottir, *Women in old Norse Literature*, side 49

¹²⁸ Morris, *Sorceress or Witch?*, side 115

¹²⁹ *ibid*; side 116

slutt.¹³⁰ Fulvio Ferrari argumenterer at selv om volven ikke lengre fantes i menneskenes verdensbilde etter kristningen, så kunne en hedensk heks komme med en spådom som hadde rot i virkeligheten. Volven og heksen var ikke noe som rokket ved et senmiddelaldersk, kristent verdensbilde.¹³¹ Rollen som spåkone i disse sagaene er dermed ikke utelukkende som en truende og antagonistisk skikkelse, selv om synet på denne skikkelsen også kan sees veldig ambivalent i den senmiddelalderske kulturen.

Orvar-Odd er veldig kritisk til volven, men stoler allikevel på hennes spådom. Orning argumenterer for at Odds kritikk mot volven representerer en kritikk mot hedendommen som Odd selv er en del av. Med denne kontrasten etablerer Odd seg som «the noble heathen.»¹³² Han viser utelukkende motstand mot hedenske guder etter sin omvendelse, representert ved karakteren Gydja. Allikevel har han full tiltro til spådommen Heid legger frem i starten av sagaen. Denne tiltroen framstilles som berettiget, og sagaen følger akkurat de frampek som Heid legger til grunn i spådommen.¹³³ Ifølge Orning er dermed ikke magi i åpen kollisjonskurs med kristendommen, og Odd er avhengig av mange magiske gjenstander for å komme seg igjennom historien i sagaen.

Det å ha klarsynte evner presenteres ofte i prosaen som en feminin egenskap. Profetier og spådommer er en kvinnelig sjanger, selv om flere andre magiske egenskaper i sagaene ikke blir presentert med et spesielt kjønn uttrykk.¹³⁴ Selv om det er store debatter om hvorvidt sagaer som islendingesagaene kan leses som fakta eller fiksjon er det ifølge Morris interessant å merke seg hvordan trollkvinnene blir presentert i islandsk sagalitteratur. De er koner, døtre, enker og bønder, og er representative for en spennende blanding av en hedensk og en kristen tro som levde i samfunnet.¹³⁵ I mange av islendingesagaene blir disse kvinnene til sammenlikning presentert ikke som direkte magiske, men som egenrådige og viljesterke kvinner i kraft av makten de bruker gjennom egging. I *Orvar-Odds saga* ser vi at kvinnene med profetisk kraft var velkomne i husholdene de besøkte. Disse skikkelsene utvikler seg til å bli mer og mer skydd ettersom kristningen av samfunnet og tiden de ble nedskrevet i ble stadig mer preget av kristendommens idealer. Dette viser et interessant dilemma i sagaene når det gjelder hvordan å omtale disse kvinnene.

---

¹³⁰ *ibid*; side 52

¹³¹ Ferrari, "Gods, Warlocks and Monsters in the Orvar-Odds saga", side 242

¹³² Orning, "Orvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur", side 294

¹³³ *ibid*; side 296

¹³⁴ Morris, *Sorceress or Witch?*, side 36

¹³⁵ *ibid*; side 39

Trolldom som en kvinnelig egenskap er allikevel ikke utelukkende en feminin evne. I starten av Hrolf Saga Kraka møter vi et eksempel på trolldom av en mannlig art. I fortellingen dreper kong Frode sin bror, og ønsker videre å ta livet av hans sønner for å ha en tryggere plass på tronen. Sønnene blir gjemt på en gård på en øy, og bonden oppkaller sønnene etter hundene på gården slik at hvis han blir observert å rope navnet på hundene vil ingen fatte mistanke. Guttene blir ikke funnet, og Frode henter ifølge sagaen inn spåkoner og andre «sannsigere» fra landet uten hell. Når da disse spåkonene ikke finner guttene, blir neste strategi fra Frode å hente inn «trollmænd».¹³⁶ Disse trollmennene skulle «ved trolldom fik vite alt hvad de ville.»¹³⁷ Det er ikke beskrevet hva slags magi som blir brukt, men trollmennene kan forklare kongen at nevøene ikke er på kongsgården, men i nærheten. Da det ikke er så mye i nærheten går konklusjonen til øya de er gjemt på, og trollmennene formidler at det er et godt sted å starte å lete etter guttene da det er «... stor taake og dølgsel over denne ø, saa vi kan ikke se klart over mandens bolig...» Det nevnes også at Vivil, bonden på øya våkner om morgenen og skjønnte at det var trolldom på øyen hans. Igjen er det ikke forklart akkurat hva trolldommen til disse mennene går ut på, og hva de tar i bruk i magien sin. Det at de kan se, eller merke hvor sønnene er virker som en form for klarsynthet, som oftere kvinner innehar i disse fortellingene. Men jeg vil påstå at disse mennene gjør noe annerledes enn de kvinnelige klarsynte, da kongen allerede hadde tatt i bruk spåkonene og «sannsigere.» Mulig er dette en form for mer maskulin magi som dermed trollmenn har som kan hentes inn, eller så er disse mennene representanter former en praktisering av en hovedsakelig kvinnelig egenskap som i denne sammenhengen blir utnyttet av menn. Selv om trollmennene klarte å finne ut hvor guttene var, overlistet bonden dem allikevel tre ganger før han sendte guttene vekk for å holde dem skjult. Det er interessant at det som framstilles som feminine maktdemonstrasjoner forbindes med noe stygt og negativt. Ligger det en advarsel her til samtidens kvinner om ikke å være for sterke? Frykten for de kvinnene som hadde makt ved hjelp av magi er tydelig, og det kan ha sendt et signal om å ikke ta i bruk maktmidler for å sette seg over en mann.

Den monstrøse

De monstrøse kvinnene i fornaldersagaene er dem som på genetisk eller magisk vis ikke er helt menneskelige. De bærer forskjellige navn eller begreper, og defineres ulikt. Ord som troll, jotne, gyger og kjempe går igjen. De utspiller forskjellige roller i sagaene, og er både antagonister og hjelpere og til og med elskere til heltene. De framstår som

---

¹³⁶ Hrolf saga, kap 1

¹³⁷ ibid

representanter for et syn på «den andre» i etnisk, kulturelt eller forskjell i stand, slik jeg vil vise.

Jotnekvinnen

Jotnene i *Orvar-Odds saga* er av den fæslige og antagonistiske typen. Når Odd og kompaniet hans strander på en øy etter en fæl storm, viser det seg at denne øya er eid av en gjeng med jotner som bor på fastlandet rett over vannet. Odd og mannskapet jakter på dyrene som finnes på øya, og lever greit der. Jotnene synes lite om at det kommer noen «barn», som de forklarer dem som, for å ta av deres rikdom og eiendom. Høvdingen av jotnene utroper at hvis noen kan ta livet av disse så skal de få en gullring i gave fra ham. En jotnekvinn trår fram og uttrykker at kvinner er glad i glitter og stas, derfor vil hun ta på seg oppgaven slik at hun kan få ringen. Hun vader over til øya. Beskrivelsen av henne er ganske typisk for den monstrøse kvinnen. Hun har på seg en skinnkjortel, stor av vekst, og mennene synes at hun var så stygg at de aldri hadde sett noe slikt kvinnfolk før.¹³⁸ Med nevene tar hun tak i båtene og rister dem i stykker, før hun går på land. Odd skjøt en vanlig pil mot henne, men hun holdt ut hånden og ingen skade kom på henne. Han måtte forsøke å skyte henne med de magiske pilene sine, Gusegavene, og skjøt igjen. Pilene gikk nå gjennom hendene på henne, gjennom øynene og ut gjennom nakken. Dette førte ikke til hennes død, men til at hun vasset tilbake til fastlandet og forklarte om sitt mislykkede forsøk. Den samme kvinnen blir i neste avsnitt forklart som «den gjæveste konen» av jotnehøvdingen, som ikke forstår hvordan hun mislyktes med å ta livet av disse «barna».

Denne delen av *Orvar-Odds saga* finnes i både den yngre og den eldre versjonen. Dette er vårt eneste møte med monstrøse trollkvinner i begge, da den nyere versjonen har et mer nyansert syn på trollkvinner. Her representerer trollet en fare som bjarmene sendte Odd og følget inn i, i håp om at de skulle bli drept. Hadde det ikke vært for Gusegavene, hadde det vært et sannsynlig utfall. Kvinnen som blir sendt over som drapskvinne er beskrevet som forferdelig stygg og stor, og kodes som en reell trussel mot mennene. «Den andre» blir med andre ord kodet som en trussel mot heltene, i dette tilfellet med fysisk vold og kroppslig skade. Tolkningene kan romme flere allegorier. En av dem er at dette handler om og beskriver et slags nytt naturfenomen, der jotnene er en del av naturen rundt dem som går til angrep. Naturen er en lunefull karakter i sagaene, og mennene har akkurat overlevd en storm. En annen tolkning kan være at de

---

¹³⁸ Orvar-Odds saga, kapittel 3

representerer en etnisk «annen». Mennene har akkurat vært i viking i Bjarmeland, og bjarmene sendte en storm etter dem, og sendte dem til denne øya for at jotnene skulle ta livet av dem. På denne måten kan jotnene tolkes som en forlengelse av bjarmene, som en monstrøs og karikert «annen» som har til hensikt å utøve fysisk makt og materiell skade på heltene. Det er derfor flere måter å tolke trollkvinnene på. Naturfenomen, etnisk andre, fare for seksuell vold. Jeg har lest dem primært som en etnisk andre da jeg mener det er mest fokus på dette i sagaene, ved at det er mye fokus på utseende og oppførsel, men de er ikke alle voldelige eller utøvere av seksuell vold.

Oppsummering

I de tidlige fornaldersagaene hadde trollkvinnene en ambivalent rolle. De ble ofte satt opp som en motstander til den mannlige helten og er som regel knyttet opp mot en hedensk fortid. Den mannlige helten må ofte overvinne eller stå imot de magiske kvinnene. Vi har sett at sagaene ikke alltid er udelt negative til de magiske kvinnene. Heid i Orvar Odds saga hadde en ambivalent rolle, og selv om hun spådde Odds død og Odd selv var veldig imot henne ser vi henne presentert som en aktet gjest på gården som fikk mye respekt og som fikk sitte ved høysetet. De magiske kvinnene i de eldre fornaldersagaene ble framstilt med en direkte magi, de var magiske mennesker som kunne utøve ulike former for magisk kunst. Stort sett ser vi i de tidligere fornaldersagaene at dette er kvinner som mer direkte bruker trolldom, enten ved spådom, makt til å omskape gjenstander eller lage/tilby magiske gjenstander. De har alle tilknytning til den norrøne eller annen hedensk tro. Men magien er noe som må forkastes, eller noe de må velge å gå ifra, dersom de skal bli kristne og aksepteres innenfor det kristne trosuniverset. At det var de monstrøse kvinnene som ble brukt for å personifisere «den andre» kan også fortelle oss noe om hvordan de mannlige forfatterne så på kvinner generelt som «noe annet», som noe som er truende og må nedkjempes. At de «andre» fikk makt kunne oppleves skremmende, da den ikke var i kontroll av de som følte seg truet. I tillegg, at det er kvinnene som stort sett er utøvere av hedensk makt kan sende signaler om at det var unaturlig at kvinnene tok til seg makt og at det følte truende og uforståelig om de gjorde det.

De senere fornaldersagaene

I de senere *fornaldersagaene* har det skjedd en utvikling i framstillingen av de magiske kvinnene. I likhet med de andre kvinnerollene jeg har diskutert; den politiske rollen som skjoldmøyen, og den sosiale rollen som familiekvinnen, så kan man se at rollen

som religiøs magisk kvinne også etter hvert ble innskrenket. Men samtidig med at rollen ble stadig mer innskrenket, skjedde det en annen utvikling. Slik jeg leser de senere *fornaldersagaene*, gjenspeiler de et stadig mer formildende syn på de magiske kvinnene. Er dette begrunnet i en endring i kvinnesynet, i synet på kvinners maktmidler, eller er det andre årsaker som virker inn og påvirker disse forholdene? Det vi vet om senmiddelalderen var at det i løpet av denne perioden ble større fokus på handel og samhandling med andre etniske grupper. Det førte til at det var mindre behov for å demonisere «andre» som fiender, som man dermed kunne plyndre. Det ble vanlig å samarbeide med mennesker fra andre etniske grupper og med folk med annen religiøs tro og fra forskjellige stender. Kan det være at dette er grunnen til at rollen som de magiske kvinnene fikk som representant for «den andre» mildnet?

Monstrøse kvinner

Den monstrøse kvinnen er den av rollene de magiske kvinnene hadde i *fornaldersagaene* som endrer seg mest fra tidligere til senere tid. I de senere sagaene har det skjedd en utvikling av rollen, men en ser også at rollen kan kontrastere de tidligere karakterene. Siden jeg vil hevde at den monstrøse kvinnen kan tolkes som en representant for «den andre», etnisk, religiøst, kulturelt eller sosialt, før en tid hvor det etter hvert ble stadig mer samhandling, så vil jeg mene at denne faktoren har vært viktig for utviklingen av karakteren. Det er allikevel ikke utelukkende et positivt syn på de monstrøse kvinnene som kommer frem i de senere sagaene. Interpolasjonen i *Orvar-Odds saga* om Hildegunn er et egnet eksempel for å forklare dette nye perspektivet som vokser fram.

Hildegunn

I sagaen om Orvar-Odd fra AM343a, i motsetning til holm perg 7, jobber Orvar-Odd sammen med trollet Hilde og blir siden tatt med til ham og hans hjem. Her blir han etter hvert sammen med datteren hans, og får en sønn med henne. Hildegunn er kun monstrøs fordi hun er et troll, og derfor monstrøst stor. Bortsett fra størrelsen er det ikke noe monstrøst ved henne, men størrelsen og det faktum at de er en annen rase med egen kultur og som bor på andre geografiske områder gjør dem til «andre». Motivet med den monstrøse kvinnen som kjærlighetspartner for helten er ikke unikt for *Orvar-Odds saga*, og kan bli funnet igjen i flere andre sagaer. Fridriksdottir hevder at *fornaldersagaene* er opptatt av kvinnelig seksualitet, og at disse monstrøse kvinnene

kan representere en seksualitet på tvers av etnisitet og klasse, og samtidens frykt for dette.¹³⁹ De representerer altså en tabuisert seksualitet.

Et annet aspekt ved denne relasjonen er at det går fra et fostermor-forhold til et seksuelt forhold. Ved ankomst til byen til trollene tar Hildegunn ham og legger ham i vogga sammen med troll-barnet hun hadde fra før. Det er ikke nevnt hvem eller hvor faren til dette barnet er. Hun er god mot Odd, og etter hvert oppklarer Odd at han egentlig er en mann, hans lille størrelse skylder at han er av en rase hvor fullvoksne menn ikke blir like store som trollene blir. Derfra går fostermor-relasjonen raskt over i en seksuell relasjon. Fridriksdottir argumenterer med at det kan være en delvis incestuøs tematikk i dette forholdet som kan gjenspeile det forbudte ved å kjenne en sårbar og undertrykt seksuell lyst mot en mor.¹⁴⁰ Siden både kvinner og menn kunne fostre i senmiddelalderens Island kan det muligens gjenspeile forvirrede følelser for en som oppdrar deg. Som vi har sett, har hans egen mor ikke vært særlig tilgjengelig i oppveksten, snarere tvert i mot, og denne tematikken kan mulig gjenspeile det tabu ved å ha seksuelle lyster mot en samfunnet mente man ikke skulle rette det mot. En fostermor var dermed ikke en biologisk mor man hadde vanskeligere å få seksuelle følelser for, men allikevel en som samfunnet både da og nå ville sett på som en forbudt seksualitet.

Hildegunn er ikke en direkte magisk figur i *Orvar-Odds saga*, snarere er hun av en annen rase. Noen troll og jotneskikkelser blir i sagaene forklart som monstrøse, og særlig de trollene som vi møter i begge versjonene av *Orvar-Odds saga*. Trollene som vi bare finner i den nyeste versjonen blir beskrevet som «store mennesker», og til og med «venere» enn mennesker. Her er de dermed ikke monstrøse lengre. Hildegunn og Hilde utøver ikke noe magi i sagaen og blir framstilt i et betydelig mer fordelaktig lys enn jotnene Odd møter i den tidligere versjonen av sagaen. Et forhold jeg har pekt på er at dette kan være knyttet opp mot et bedret forhold til «den andre» i det virkelige samfunn, der man gikk fra krig til handel med «de andre». Det er også forskjell på måten disse skikkelsene blir beskrevet på, ved at de heller ikke blir beskrevet som monstrøse og magiske i den nyeste versjonen, bare som store og overnaturlige mennesker. Med bakgrunn i disse forholdene mener jeg at det kan argumenteres for at trollene i denne sagaen ikke representerer en tematikk om hedendom versus kristendom. Heltene i *fornaldersagaene* forblir aldri med sine troll-kvinner lenge. Det er forskjellige holdninger til troll-kvinnene i de ulike sagaene, men det ender alltid opp med at de enten skapes

---

¹³⁹ Fridriksdottir, *Women in old Norse Literature*, side 69

¹⁴⁰ Ibid; side 75

om til en «vanlig» kvinne eller må forlates av protagonisten i historien. Dette kan representere en oppfatning av at selv om det kan gå bra en stund, så er forskjellene mellom «den andre» så stor at som varig kjærlighet kan det aldri fungere. Enten må trollkvinnen skapes om til sin «tidligere» kropp som menneske, eller så må helten forlate henne, om enn uvillig.

Det lille som blir beskrevet av samfunnet i den nye versjonen av sagaen virker også likere menneskenes. Vi kan derfor se en drastisk endring i framstillingen av kvinneskikkelsene fra den gamle til den nye versjonen. Denne endrede holdningen til de monstrøse kvinnene kan ha vært på bakgrunn av en endring i kvinnesynet, og en utvikling i synet på annerledeshet, slik jeg foreslår i innledningen. Dette aspektet i fortellingene mener jeg forteller om en nærmere kontakt med andre samfunnslag og etnisiteter og er en insistering på at denne samhandlingen er nødvendig og må skje fredelig. Vi ser også en endring i kvinnesynet fra den fælslige, griske og ganske dumme skikkelsen i den tidlige sagaen, til Hildegunn, som kan regnes til kategorien monstrøse kvinner fordi hun er monstrøst stor, men alt annet ved henne og hennes rase er framstilt som at de var vakrere og venere enn vanlige mennesker. Allikevel må en «omvendelse» skje for at hun skal kunne bli hos helten, og seksualiteten må inn i godtatte rammer. Disse forholdene kan gjenspeile en underforstått innsnevring av makt for kvinnene i aristokratiet i senmiddelalderen.

Ármann Jakobsson argumenterer for at de monstrøse kvinnene fra *fornaldersagaene* er ganske annerledes enn de monstrøse kvinnene fra eddiske sagaer og at det har skjedd et skifte. Fra edda-diktingen er kjempene imponerende skapninger som former verden, mens de i *fornaldersagaene* har blitt redusert, ikke en gang til en viktig rolle, men som oftest til en rolle som støtter opp mot protagonistens ferd og utvikling.¹⁴¹ Det fremkommer også mange ulike kategorier av kjemper i sagaene, og de blir omtalt med mange ulike navn som, *risi*, *jötunn*, *tröll*, *thurs*. Og det er ikke helt klare forskjeller og definisjoner på hva slags monstrøse skapninger får hvilke tilnavn, men det er tendenser i hva noen av forskjellene består i. Dette kan vi se i *Orvar-Odd saga*, hvor i den eldste versjonen kun møter det monstrøse i form av risene, og Ogmundr. Dette er skremmende antagonister som er monstrøse ikke bare i form av størrelse, men også som vesener som har monstrøse trekk som beskrives. Hilde og Hildegunn og jotnene beskrives på sin side kun som store. Odd blir forstått av Hildegunn som et lite trollbarn helt til hun blir forklart av Odd at han bare er liten på grunn av sin menneskerase, og

---

¹⁴¹ Jakobsson, «Identifying the Ogre», side 182

at han faktisk er fullvoksen. Jeg vil derfor anslå at disse hadde et fysisk uttrykk som må ligne eller ligge nært til menneskenes utseende i alt utenom størrelsen.

Jakobsson argumenterer videre for at kategoriseringen fører til problemer, da ikke alle av dem er en annen rase. *Tröll, jotnar*, med flere er stort sett ikke kodet som en egen rase, snarere er de mennesker som er tilført magi og det er magien som gjør at de ser og oppfører seg annerledes.¹⁴² Kolfrosta er et godt eksempel på dette, da hun tar Leid og vil skape henne om, og det hentydes til at det var slik hun selv ble en monstrøs kvinne. Vi kan anta at Kolfrosta var en vanlig kvinne før hun ble omskapt som prestinne for Jomali gjennom hedensk magi. Det som Jakobsson trekker frem er at om de er en egen rase eller om de er omskapte mennesker, er det som definerer dem det som skyver dem ut fra samfunnet. De ser annerledes ut, både i størrelse, men også, og mer bemerkelsesverdig, ved hvor stygge og grusomme de ser ut. Dette kommer ofte i kombinasjon med monstrøs oppførsel og avvikende seksualmoral og tilhørende bekledning, de kan utføre kannibalisme, og andre groteske handlinger som tydelig gjør dem til uegnede medlemmer til samfunnet. Med andre ord så bryter de stort sett alle tabuer som samfunnet rundt har bestemt. Et eksempel på utenforskapet er Ogmundr som viser seg å egentlig være en delvis demon-skikkelse, men han blir allikevel beskrevet som «tröll ok óvættr», og trollene er med andre ord beskrevet som vesener av terror og utenforskap.¹⁴³

Denne annerledesheten manifesterer seg i frykt og følelse av trussel fra protagonistenes perspektiver. Og muligens den mest skremmende trusselen for den mannlige protagonisten er trusselen til selve maskuliniteten hans selv. Den kvinnelige kjempen kan sees som et symbol på en kvinnelig skikkelse som kan overmanne helten, og denne kvinnen er sterk fordi hun er en manifestasjon av naturen i seg selv kombinert med en kvinne.¹⁴⁴ *Fornaldersagaene* har et gjennomgående tema om å ta over landområder og naturområder, og som en del av denne naturen er trollkvinnen en som helten ofte kommer i konflikt og kamp mot. En annen trussel for mannen er ikke bare utelukkende kroppsskade, men også den seksuelle volden trollkvinnene var i stand til å utføre mot mannen. I samfunnet som menn og kvinner levde i var ikke seksuell vold fra en kvinne en reel trussel, muligens, mens en monstrøs kvinne er fysisk i stand til å få overtaket. En refleksjon jeg gjør meg i denne sammenheng er hvordan de mannlige forfatterne av *fornaldersagaene* har mistet en interessant dobbelthet ved seksuell vold. I en verden hvor man må skape et fiktivt monster for å illustrere en frykt for seksuell vold, samtidig

---

¹⁴² *ibid*; side 189

¹⁴³ *ibid*; side 193

¹⁴⁴ Kress, "Taming the Shrew", side III

som det samme samfunnet har en veldig reell trussel om seksuell vold. Kvinnene i sagaene blir utsatt for denne seksuelle volden i mange instanser, og dette ikke fra troll og jotner, men fra de helt menneskelige mennene.

Helga Kress argumenterer for at trollkvinnen aldri kan integreres i samfunnet, selv ikke der det er et samtykkende forhold mellom helt og trollkvinne. Enten må hun forlates, innimellom motvillig fra heltens side, eller så må hun omskapes til en vanlig kvinne, ofte den kvinnen hun «var» før hun ble tilført magi. Det er bare det trollet som skapes tilbake til kvinne som kan re-integreres i samfunnet. Helga Kress mener at den nordiske middelalderens litteratur viser en sammenheng mellom undertrykkelsen av kvinner og det nordiske patriarkatet.¹⁴⁵ Hun mener at metodene mennene brukte var truslene våpnene var, og allianser som sementerte makten deres. I tillegg var det mer direkte kontrollmekanismer som lå i utøvelsen av fysisk vold og bedrageri for å oppnå mennenes vilje. Kvinnenes mulighet i dette patriarkalske systemet var få. Hvis du ikke underkastet deg ville konsekvensene kunne føre til eksil eller død for den enkelte. Tilbake til disse trollkvinnene kan de representere denne kvinnen i eksil som har nektet å underkaste seg samfunnets patriarkalske regler. Hun er absolutt ikke «fri» i sin situasjon, men hun er, i alle fall midlertidig, sterk nok til å stå imot kravet om underkastelse og undertrykkelse. Det må også nevnes at disse kvinnene aldri lykkes i sitt frigjøringsprosjekt, selv om det i følge Kress er interessant at deres protest likevel tar plass i narrativet.

Prestinnen

Kolfrosta

De nyere *fornaldersagaene* har ikke et udelt positivt inntrykk av magiske kvinner. Dette kan gjenspeile at det ikke utelukkende var et mer positivt syn på «de andre» i sagaene, men kanskje også en frykt for hva kvinner med magiske evner kunne utrette. I Bose saga møter vi Kolfrosta, en dronning som har blitt skapt om til et troll. Hun har og gaven å se inn i fremtiden og i følge sagaen er det ingenting som skal komme overraskende på henne. Da hun skjønner at hun skal dø, kidnapper hun en annen kongsdatter som ved hennes død skal skapes om til et troll for å fortsette syklusen. Hun bor i et tempel tilegnet guden Jomali, og blir mektig ved at folk bloter direkte til henne. Koblingen til den hedenske troen blir tydelig i denne delen av sagaen. I dette tilfellet bor

---

¹⁴⁵ ibid; side IX

Kolfrosta i Bjarmeland, og dermed kan det også være en kobling til «den andre» i fortellingen, forstått som representant for andre etnisiteter og trosretninger. I *Bose saga* fortelles det at prestinnen Kolfrosta har en gribb som vakt som ingen kan unnsnippe i live, og hun bruker også en forhekset okse til å parre med en kvige for å skape et forhekset måltid for alle som spiser kjøttet. Denne prestinnen kobles eksplisitt til hedensk tro, og tar i bruk direkte magi. Hun kan også skifte ham, og spiser en hel ku i hvert måltid, så hun kan leses som en av de monstrøse kvinnene som ikke lenger kan sies å være menneskelig.

Når Kolfrosta bortfører Leid, søsteren til kongen, blir det ekstra grotesk, siden sagaen skriver om hvordan Leid er en usedvanlig vakker og høvisk kvinne. Sagaen sier selv at det ville være for galt om hun skulle lide samme skjebne som Kolfrosta. Bose og hans venn Herrød skal fare for å redde denne høviske Leid, og det blir en bitter kamp. Bose går på den farlige gribben mens Herrød går på prestinna, eller trollkjerringa. Sagaen selv bytter mellom de to termene, og kaller henne aldri Kolfrosta igjen etter å ha introdusert navnet en gang. Kampen med Kolfrosta beskrives som en hard kamp, der hun med negler nesten som klør går til angrep og skjærer Herrød til blods. Først når hun sklir i en pøl med blod er det mulig for dem å få overtaket, og selv da fortsetter den innbitte kampen. Først da Bose kyler hodet til oxen på henne går hun inn i dødskampen, og mens hun dør runger et jordskjelv rundt dem.¹⁴⁶ Dette kan leses som et litterært grep for å understreke den overnaturlige kampen de har vært gjennom.

Det blir nevnt at Kolfrosta vil gjøre om Leid «akkurat som hun selv ble omskapt», men utover dette vises det ikke noe medlidenhet med henne. Dette til tross for at hun led samme skjebne, muligens under liknende forhold som Leid og at hun dermed selv ikke valgte sin skjebne. Etter sagaen å dømme var hun også en vanlig menneskelig kongsdatter som ble omskapt til noe grotesk. Imidlertid vil jeg være varsom med å trekke noen sterke slutninger på bakgrunnen av denne framstillingen. Boses saga er en saga som bør leses meget ironisk. Det kan være mulig, men også problematisk å trekke frem akkurat denne hendelsen som et eksempel på samtidsamfunnets xenofobi. Det er medlidenhet med Leid så lenge hun er menneskelig, men det er ingen medfølelse med Kolfrosta. Ville Leid ha blitt vist medlidenhet om Bose og Herrød hadde kommet for sent og hun hadde blitt omskapt som Kolfrosta? Det er tvilsomt, da ville hun blitt en «annen» og en trussel til mennene.

---

¹⁴⁶ Bose saga, kapittel 8

Spåkonen

Det finnes færre direkte eksempler på spåkonen i de nyere fornaldersagaene. Vi har fortsatt Heid fra *Orvar-Odds saga*, men hun er ikke en del av en interpolasjon som har blitt lagt til i senere tider. Mangelen på denne skikkelsen kan tyde på at samfunnet ikke lenger var like åpne mot dem som reiste rundt og praktiserte magi og spådommer. Muligens kan tilknytninger til den hedenske troen ha blitt mer uglesett i et samfunn som stadig i større grad straffet kvinner mistenkt for tilknytning til magi og satanistiske ritualer. Det er imidlertid en magisk kvinne i de tidlige sagaene som, dog ikke en spåkone, er en positiv karakter med magiske krefter. Busla, fostermoren til Bose er forklart som en sympatisk og god kvinne, som også bryr seg veldig om sin fostersønn. Hun tilbyr ham også å lære magi, men dette er noe han takker nei til, på grunnlag av at det er noe for kvinner, ikke for menn.

Busla

Stephen Mitchell hevder fremstillingen av kvinner i litterære kilder skiller seg markant fra andre kilder han trekker frem i sitt kapittel om «Witchcraft, Sorcery, and Gender».¹⁴⁷ Den første delen av dette kapittelet tar for seg hvordan kvinner og trolldom i kunstframstillinger er negativt ladet og fremstiller kvinnene som tyver, og som usømmelige med demoner. I de litterære kildene, derimot, kan kvinner og trolldom ha en positiv påvirkning på narrativet. Han trekker frem Busla fra *Bose saga* og hvordan det er gjennom hennes magi at Bose blir sluppet fri fra fengselet. Allikevel er ikke forfatterens syn entydig på denne handlingen, og Mitchell hevder at forfatteren bruker betydelig tid på å vise sin motvilje mot bruken av magi. Et eksempel på dette er når Busla tilbyr å lære Bose hvordan man bruker magi. Da takker han nei og sier at han ikke vil vedkjenne seg å klare noe ved hjelp av lureri istedenfor sin egen mannlighet.¹⁴⁸ Mitchell trekker på det han mener er «Icelandic exceptionalism», eller deres nære forhold til sin egen nordiske forhistorie. Det gjør at magi i sagaene kan virke positivt inn på narrativet, mens i andre europeiske fortellingsrammer med en kristen verdensforståelse var dette i større grad uaktuelt. Allikevel er det stort sett kvinner som bruker magi i sagaene, og de mennene som gjør det er ofte antagonister i fortellingene.

---

¹⁴⁷ Mitchell, *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages*, side 190

¹⁴⁸ *ibid*

Det er verdt å merke seg at Busla sin bruk av magi i sagaen betegnes som en «bønn», Buslas bønn. Det kan hende at denne distinksjonen vekk fra en hedensk form for magi og til noe som kan nærme seg en slags kristen versjon førte til at hennes karakter lettere ble akseptert av lyttere og lesere i senmiddelalderen.

Oppsummering

I de nyere *fornaldersagaene* ser vi en tydeligere avstandtagen til magi enn det vi finner i de tidligste. I de tidligere er det noen eksempler på menn som utnytter magi, men i de senere finner vi ikke det. Selv om jeg mener at en forklaringsmodell kan være at synet på «den andre» endret seg i takt med utviklingen i samfunnet fra avstand og krig til samhandling og handel, er det også en tydelig tendens at mer «direkte» bruk av magi blir mindre synlig i fortellingene, og der den finnes, er den stadig mer demonisert og plassert hos kvinnen. Menn skulle ikke tukle med magi, som fortellingen om da Busla ville lære Bose og han ikke ville ta i mot. Spesielt fordi, sa han, at det ikke skulle herske noen tvil om hva som ville føre til hans bragder, og det var ikke magi, men hans eget harde arbeid. Dermed vil jeg hevde at dette også avspeiler et endret syn på kvinnen som innsnevrer og demoniserer det som kan tolkes som feminin styrke.

Selv om de magiske kvinnene blir sett på med ambivalent blick både i de tidligere og de senere *fornaldersagaene*, har jeg vist at det skjer en endring og at flere av de magiske kvinnene vi møter blir beskrevet med et mer sympatisk og gunstig blick. Et godt eksempel for å illustrere dette er hvordan troll-, og jotnekvinnene i *Orvar-Odds saga* blir beskrevet. Jeg påstår at dette ikke skyldes en generell bedring av kvinnesyn og xenofobi i samfunnet, men tettere kontakt og mer nødvendighet av å holde en viss fred kan ha ført til at disse narrative framstår mer realistisk, i alle fall semi-realistisk i den senere versjonen av sagaen. Dette er ikke en utelukkende forbedring av kvinnesynet, og jeg har diskutert hvordan Kolfrosta beskrives i de senere sagaene som et eksempel på kvinner som er magiske antagonister. Den eneste formildende omstendigheten jeg finner ved Kolfrosta er et hint om hennes mulige tragiske historie, som aristokratisk kvinne som ble omgjort til en trollskapning og fra da måtte tjene under guden Jomali og blote resten av livet. Men hun får lite medynk for sin skjebne fra forfatteren, og blir jo også drept da hun skal til å gjenskape denne skjebnen for en annen kvinne. Jeg vil derfor hevde at historien kan tolkes som en advarsel mot kvinnelig religiøs makt i sin kristne samtid.

Denne annerledesheten manifesterer seg i frykt og følelse av trussel fra protagonistenes perspektiver. Og muligens den mest skremmende trusselen for den mannlige

protagonisten er trusselen til selve maskuliniteten hans selv. Den kvinnelige kjempen kan sees som et symbol på en kvinnelig skikkelse som kan overmanne helten, og denne kvinnen er sterk fordi hun er en manifestasjon av naturen i seg selv kombinert med en kvinne.¹⁴⁹ *Fornaldersagaene* har et gjennomgående tema om å ta over landområder og naturområder, og som en del av denne naturen er trollkvinnen en som helten ofte kommer i konflikt og kamp mot. En annen trussel for mannen er ikke bare utelukkende kroppsskade, men også den seksuelle volden trollkvinnene var i stand til å utføre mot mannen. I samfunnet som menn og kvinner levde i var ikke seksuell vold fra en kvinne en reel trussel, muligens, mens en monstrøs kvinne er fysisk i stand til å få overtaket. En refleksjon jeg gjør meg i denne sammenheng er hvordan de mannlige forfatterne av *fornaldersagaene* har mistet en interessant dobbelthet ved seksuell vold. I en verden hvor man må skape et fiktivt monster for å illustrere en frykt for seksuell vold, samtidig som det samme samfunnet har en veldig reell trussel om seksuell vold. Kvinnene i sagaene blir utsatt for denne seksuelle volden i mange instanser, og dette ikke fra troll og jotner, men fra de helt menneskelige mennene.

Helga Kress argumenterer at trollkvinnen aldri kan integreres i samfunnet, selv ikke der det er et samtykkende forhold mellom helt og trollkvinne. Enten må hun forlates, innimellom motvillig fra heltens side, eller så må hun omskapes til en vanlig kvinne, ofte den kvinnen hun «var» før hun ble tilført magi. Det er bare det trollet som skapes tilbake til kvinne som kan re-integreres i samfunnet. Helga Kress mener at den nordiske middelalderens litteratur viser en sammenheng mellom undertrykkelsen av kvinner og det nordiske patriarkatet.¹⁵⁰ Hun mener at metodene mennene brukte var truslene våpnene hadde, og allianser som sementerte makten deres. I tillegg var det mer direkte kontrollmekanismer som lå i utøvelsen av fysisk vold og bedrageri for å oppnå mennenes vilje. Kvinnenes mulighet i dette patriarkalske systemet var få. Hvis du ikke underkastet deg ville konsekvensene kunne føre til eksil eller død for den enkelte. Tilbake til disse trollkvinnene kan de representere denne kvinnen i eksil som har nektet å underkaste seg samfunnets patriarkalske regler. Hun er absolutt ikke «fri» i sin situasjon, men hun er, i alle fall midlertidig, sterk nok til å stå imot kravet om underkastelse og undertrykkelse. Det må også nevnes at disse kvinnene aldri lykkes i sitt frigjøringsprosjekt, selv om det i følge Kress er interessant at deres protest likevel tar plass i narrativet.

---

¹⁴⁹ Kress, "Taming the Shrew", side III

¹⁵⁰ *ibid*; side IX

Når det gjelder den religiøse delen av sagaene er disse interessante å observere. Sagaene forteller om en hedensk tid, men for et publikum som for lengst har en kristen verdensforståelse. Derfor har jeg argumentert for at mange av disse sagaene har et slags kristningsmotiv, hvor helten ofte er en som starter som en hedensk, dog en «noble heathen» som går over til den kristne tro i løpet av sagaen, og på denne måten kan helten være et forbilde selv om vedkommende starter sagaen som hedning. I kontrast til dette er de menneskene som i løpet av sagaen ikke endrer seg og godtar den kristne tro, og det er disse som fremstår som antagonister i sagaene. Et eksempel på det er hedenske prestinner som står imot helten og deres ferd, som for ikke lenge siden hadde samme tro, men nå er sterke motpoler. Enkelte karakterer vi møter i sagaen har ikke bare en hedensk tro, men de utøver også hedensk magi mot helten. Et eksempel på dette er Skuld, som har så sterk magi at hun kan vekke til live døde soldater så de kan fortsette å kjempe og vinne slaget. Dette er en betydelig trussel, og selv om man kan argumentere for at Skuld ville hevde sin ektemanns rett og ære, er hun spesielt etter denne handlingen ansett for å være en stor antagonist som fortjener streng straff. Det å opptre ærefullt i kamp var viktig for krigerne, og med Skuld sine svartekunster snur hun dette opp ned og vinner slaget på en uærlig måte. Det var heller ikke utelukkende positivt å ha en magisk rolle i samfunnet, for disse kvinnene var ofte overlatt til seg selv og måtte forsvare seg selv i samfunnet. Dette ser vi hos en del spåkoner som, selv om de er ærede gjester hos husstandene de besøker, må reise rundt og får ikke ta del i storsamfunnet, samt at de må ta vare på seg selv.

I den realhistoriske jernalderen var ofte straffen for ond magi at vedkommende ble knust under store steiner og på denne måten begravet. Alternativt ble de steinet og begravet under mange tunge steiner. Dette var en ritualistisk begravelse gjort av menneskene i jernalderen, og seidr-folket ble ofte begravet utenfor allfarvei, mulig med tanke om at den døde fortsatt kunne ha makt selv i døden.¹⁵¹ I tillegg var *seidr* sett på som en pervers handling, da den som utførte det ble forstått som at de ble besatt av ånder. Måten disse åndene kom inn i *seidr*-utøveren var gjennom å penetrere ulike kroppsåpninger, mest vanlig var nok gjennom halsen og pusten, men de onde åndene kunne også forstås som å inntre i kroppen gjennom anus. På denne måten var det å være en mannlig seidr-utøver mer skamfullt, og de ble ansett som å ta en sosialt kvinnelig og passiv seksuell rolle i sin samhandling med åndene.¹⁵²

---

¹⁵¹ Gardela, «The good, the bad and the undead», side 287

¹⁵² Ibid; 289

Relativt ofte når vi møter på magi i *fornaldersagaene* er det av en ambivalent sort som kan virke like mye som et litterært verktøy som en moralsk kommentar. Heid fra *Orvar-Odds saga* er en slik sånn figur, som både spår Odds suksess i å oppnå rikdom og ære, men også hans død, som Odd til slutt ikke klarer å avverge. Hun fungerer som et litterært verktøy som peker frem mot handlingene som skal skje og skape spenning, men hun har ikke etter spådommen sin noen videre plass i narrativet. Hennes utøvelse av *seidr* er med andre ord hverken kodet som rent ondt eller godt, men allikevel viser Odd en enorm skepsis til henne. Dette kan skyldes at *seidr* er en kunst som stort sett utøves av kvinner i sagaene, og at magi stort sett er kodet feminint. Når menn først utøver *seidr* er dette ansett som en feminin geskjeft, og det var ikke spesielt mye ære for en mann som utøvde magi. Det er allikevel eksempler på disse, og blant annet i *Hrolfr saga Kraka* blir det hentet inn «troldmænd» til å finne de overlevende kongelige guttene etter at klarsynte har feilet denne oppgaven. Av typene seid som er kodet feminint er diverse former for klarsynthet, alt fra å spå fremtiden og å tyde drømmer. Selv det å tyde drømmer var relativt vanlig, og det trengte ikke være en seidkone som gjorde dette, det var noe hustruer kunne gjøre for sine menn for å advare dem mot utfordringer som kunne komme. Dette var stort sett noe kvinnene gjorde for å rådgi mennene, og var ikke sett på som en negativ egenskap, snarere en kvinnelig egenskap. Allikevel er det en ambivalens da kvinnene fikk en makt over menn ved å kunne veilede dem basert på tolkninger av drømmer.

Konklusjonskapittel

I denne oppgaven har jeg ønsket å se på hvordan *fornaldersagaene* formidlet oppfatninger om og holdninger til kvinner i senmiddelalderen. Fokuset har vært på å undersøke hvordan kvinner i *fornaldersagaene* fikk tilgang på makt, og hvordan denne makten ble vurdert og ansett. I denne konklusjonen skal jeg først oppsummere det jeg har funnet av kvinnenes muligheter til makt. Så vil jeg koble det mot den realhistoriske konteksten og vise hvordan denne koblingen støtter argumentene som har blitt lagt frem i denne oppgaven. Hovedspørsmålene vil være

1. Hva skjedde med kvinnenes makt i løpet av senmiddelalderen?
2. Hvordan ble denne makten ansett av mennene, var det uttrykk for ideal eller advarsel?

Innledningsvis definerte jeg ut tre veier til makt for kvinnene i sagaene; sosial, politisk og religiøs makt. I den sosiale makten oppnådde kvinnene i *fornaldersagaene* makt indirekte gjennom menn i sin omkrets. De viktigste var sønner og ektefeller, men det kunne også være gjennom fedre. Denne typen makt kunne være flyktig, og kvinnene kunne oppleve at de hadde lite kontroll på hvordan deres ønsker ble utført, om de overhode ble det. I ytterste konsekvens opplever vi kvinner som drepte sine barn i et hevnplott, muligens for å få kontroll over en situasjon hvor de var relativt maktesløse.

Den andre veien til makt ser vi gjennom kvinner som tok i bruk politiske verktøy og regjerte som konger, bar brynje og brukte mannspronomen. Sagaenes kvinner som tok makt på denne måten beholdt stort sett ikke makten lenge, og de ble slått av en mann til slutt. Sagaenes narrativer peker mot at kvinner med maktposisjoner er mulig, men kun midlertidig. Jeg argumenterte også for at egenskapene disse kvinnene hadde ble sett på som attraktive inn i et giftemål, men mest fordi disse sterke egenskapene kunne videreføres til sønner. Når kvinnen først var gift var dette ikke lenger attraktive egenskaper og handlingsmønstre og måtte kues. Makten hennes måtte heretter komme indirekte gjennom en mann.

Den tredje veien til makt vises gjennom kvinner som tok i bruk overnaturlige og magiske krefter for å påvirke omverdenen. Dette kunne enten være gjennom å være unaturlig og monstrøst stor, ta i bruk hedensk religion, eller bruke magi. De magiske

kvinnene var ofte uglesette, da magi ofte representerte hedendom og trolldom, men det er også flere eksempler på kvinner som tar i bruk god eller «hvit» magi i sagaene. Selv om noen av de magiske sagakvinnene var mektige, er ikke nødvendigvis denne formen for makt noe å ettertrakte i sagaene. Selv de magiske kvinnene som ikke var antagonister levde helt eller delvis på utsiden av samfunnet. De av dem som ikke kunne bruke magisk kraft til beskyttelse var også ekstra sårbare fordi de ikke hadde en mannlig verge. Med våre moderne øyne kan det virke forlokkende å leve et uavhengig, magisk liv i et samfunn tuftet på patriarkalske ideer, men det var neppe slik samtidsmenneskene leste disse karakterene. Det å være fri og uavhengig for en kvinne innebar å stå ubeskyttet. De uavhengige kvinnene klarte seg basert på maktbruken sin, men de var i en meget sårbar posisjon.

Disse tre veiene til makt for kvinner som jeg her har beskrevet viser at det fantes veier til makt for kvinner i et patriarkalsk samfunn, og kvinnene i sagaene benytter seg av disse mulighetene, selv om de er begrenset.

Det skjer også en innsnevring av kvinnes tilgang på makt fra de eldre til de yngre sagaene. Dette blir synlig i narrativene ved at kvinnene får færre typer roller og mindre oppmerksomhet fra forfatteren. Vi leser om kvinner som får langt større plass i de tidligere enn de senere fornaldersagaene.

I tillegg til at plassen og tiden som ble viet dem i sagaene stadig ble mindre, fikk kvinnene også et økende negativt blikk rettet mot seg: krigerkvinnene var ubrukelige, trollkvinnene ble ondere, mens mødrene som tar makt bare forsvinner mer ut av sagaen. Jeg leser det som et tydelig signal om at kvinnene både var mindre ønsket som aktører i sagaene, og at de ble stadig mer ansett som uegnet til å bidra til narrativets gang. Jeg mener å vise at denne endringen hører sammen med et mentalitetshistorisk skifte i samfunnet i løpet av tiden sagaene ble skrevet ned. Selv om både de tidligere og de senere sagaene er skrevet ned i et samfunn med patriarkalske rammer, viser gjennomgangen at kvinnene fikk stadig mindre plass i sagaene etter hvert. Jeg har argumentert for at det kan ha vært ut fra det formålet å sette kvinner på plass, i pakt med den skiftende mentaliteten i samfunnet, bevisst eller ubevisst. Endringene i samfunnet førte til nye måter å tenke på kjønn på. Derfor kan det ha vært en måte å guide kvinnene i oppførsel på, sammen med et ønske og behov for å skape en kollektiv bevissthet rundt at kvinnene egentlig ikke var i stand til å bidra i like stor grad i maktspillet i samfunnet som menn.

Før jeg presenterer de realpolitiske implikasjonene som jeg mener har påvirket sagaene og deres narrativ, vil jeg vise de normative aspektene ved kvinnene i sagaene. Jeg har delt dette i to, den første dreier seg om mengden makt kvinnene i sagaene hadde tilgang på og hvordan denne endringen i kvinnes makt skjer over tid. Den andre er hvordan makten ble ansett med det normative blikket om ideal eller advarsel. Fra de tidligere til de senere sagaene er det et skifte fra å tenke at sterke ugifte kvinner, og til dels gifte kvinner med sterke meninger, var en positiv ting til at vi i de senere sagaene heller møter på en passiv prinsesse som trenger å reddes. Til slutt skal jeg diskutere de realpolitiske hendelsene på Island, og hvordan disse endringene speiler endringer vi kan spore i sagaene.

Kvinnemakt i endring

Jeg har påvist tendensene til en innsnevring og innskrenking av kvinnens rolle og makt i sagaskrivningen på Island i senmiddelalderen. Selv om alle sagaene er skrevet ned i et samfunn der menn var over kvinner i rang, ser vi en mer viljesterk og mektig kvinne i de tidligere sagaene. Her er det kvinner som evner å ta valg, og å føre narrativet videre på sine egne premisser. Når vi kommer til de senere sagaene er kvinnene ofte bare verktøy for mannens narrativ eller motstandere helten må overvinne. Den eneste kategorien der jeg har funnet en tilsynelatende positiv utvikling i synet på kvinnene er i kategorien de monstrøse kvinnene. I de tidlige sagaene blir de monstrøse kvinnene utelukkende fremstilt med negative fortegn. Her finner vi et monsterliknende kvinnebilde. I de senere sagaene utvikles et tydeligere medlidende blikk på kvinnen. Hun regnes imidlertid fremdeles ikke som en del av storsamfunnet, og vi ser ingen eksempler på en mann som introduserer sin trollkone til slekten og samfunnet. Enten må hun forlates eller forvandles om til en ideell kvinne. Samtidig som framstillingen av kvinnen blir vennligere i de senere sagaene, må hun allikevel velge mellom å beholde sin makt, eller forvandles til en som passer innenfor gitte og akseptable rammer. En annen rolle som blir borte i løpet av sagaene er den eggende kvinnen. I de senere sagaene er hun helt fraværende, og det nærmeste vi kommer er Buslas bønn, men den kan tolkes mer som en forbannelse enn kvinner som er dyktige med ord. Det at de eggende kvinnene forsvinner fra narrativet kan bety at sagaene formidler at kvinner ikke burde ta i bruk fornedring og annen manipulasjon for å få sitt ønskede utfall. Alternativt kan det være at de forsvant ut av sagaene fordi det i større grad ble sett på som urealistisk at en kvinne bare med ord kunne påvirke menn i så stor grad.

De monstrøse kvinnene var i de tidligere sagaene en betydelig trussel for mennene, ikke minst seksuelt. De ble beskrevet i ordelag som var lite flatterende, og de var i tillegg til å være monstrøst store også fæslige å se på og lite påkledd. Ofte hadde de lite mer enn et lendelede i skinn som langt fra dekket alt det sagaforfatterne syntes burde dekkes til. De tidlige monstrøse kvinnene var en reell trussel mot mennene i sagaene.

Kriggerkvinnene og møykongene var også en trussel til en viss grad, men som jeg har vist avdekket de monstrøse kvinnene en frykt av en annen karakter. Kriggerkvinnene og møykongene kan tolkes som en frykt for den sterke høvdingdatteren i samfunnet som hadde sosial makt nok til å ydmyke en mann, og attpåtil stoppe mannens planer om å stige i sosial rang. Derimot kan de monstrøse kvinnene tolkes som uttrykk for en frykt for seksuell vold. Dette var en frykt som kan ha eksistert i menns bevissthet, men selve manifesteringen for denne frykten eksisterte som mytiske kvinner. Ironisk nok var trusselen om seksuell vold noe en kvinne stadig ville oppleve som en reell trussel fra menn, mens vi kan anta at menns frykt eksisterte først og fremst på det mentale og ubevisste planet, og de mytiske karakterene fungerte som eksponering av denne frykten.

I motsetning til de fleste andre kvinnekarakterene beholder de monstrøse kvinnen sin plass i sagaene, men som vi har sett endres karakteren.

I motsetning til de monstrøse kvinnene er den tydelige tendensen i *fornaldersagaenes* narrativ at de er stadig mindre representert. Der de er det er de ofte beskrevet mindre flatterende ordelag. Vi får ingen som tilsvarende Åslog fra *Ragnar saga Lodbrok* i de nyere sagaene, som både er klok og slu og vakker og god, og som i ytterste konsekvens også kan ta til våpen og gjøre det som er riktig. Det finnes eksempler på kvinner i de senere sagaene som er fremstilt i positive ordelag, men de blir ikke lenge i sagaen, og de har ikke den større påvirkningen på narrativet.

Møykongene forsvinner, og kriggerkvinnens rolle blir veldig innskrenket. Moren til Bose er bare så vidt nevnt som den skjoldmøyen hun var, og skjoldmøyen i *Orvar-Odds saga* er ikke mye imponerende. Eksempler på mødre som bruker barna sine til hevn eller allianser blir også minskende. Selv om Boses forstermor Buslas bønn kan være et eksempel på kvinner som bruker makten sin, kan det også argumenteres for at hun er et verktøy i sagaen for å kaste sagahelten Bose ut i sitt eventyr. Ulikt andre kvinnekarakterer fra de tidligere sagaene, slik som Åslog, har ikke Busla sin egen historie, og hennes tilknytning til historien er lenket direkte til Bose sitt narrativ. Hun er ikke en frittstående karakter som blir diskutert uavhengig av Bose, og alle kvinnekarakterene i hele sagaen er kun der for mannens narrativ. Det skjer også en

endring i vurderingen av de feminine egenskapene som positive eller negative. To eksempler på dette er at moralen fra *Ragnar saga Lodbrok* er at han burde hørt på kona si, mens i *Bose saga* er det riktig at han går imot sin fostermor når hun kommer med råd. Jeg mener at dette tydelig viser en tydelig mentalitetsendring som gjør maktrommet snevrere for kvinnen.

Ideal eller advarsel?

I løpet av denne avhandlingen har jeg argumentert for hvordan kvinneskikkelsene i sagaene representerer normative uttrykk for de kvinnene som hørte sagaene og deres samtidige.

Jeg har vist at disse normative uttrykkene endres med tidens gang. Det jeg skal beskrive nå handler ikke om hva jeg mener å ha sett av hvor mye tilgang på makt kvinnene hadde, men hvordan denne makten ble ansett i samfunnet. Jeg har vist at kvinnene i stadig sterkere grad ble advart mot å oppføre seg sterkt og selvstendig gjennom sagaene. Vi finner både idealer og advarsler i de tidligere sagaene, men fokuset settes stadig mer på advarsler. I starten var idealene at kvinnene kunne være sterke og smarte og selvstendige, mens idealet om passivitet vokser frem i løpet av senmiddelalderen. Denne endringen har også blitt drøftet som en mulig formaning til kvinner vedrørende deres foretrukne oppførsel. Møykongene og skjoldmøyene som ettertraktede maker i de tidligere sagaene er et godt eksempel på at å være sterk og selvstendig ikke bare var uglesett. Men jeg har også argumentert for at disse kvinnene også kan ha representert advarsler, da møykongene alltid blir slått til slutt og forventes å underkaste seg mannens makt. Imidlertid er denne tendensen enda tydeligere i de senere sagaene, der for eksempel skjoldmøyen i *Orvar-Odds saga* ikke en gang klarer å hoppe over en myr. Den sterke og selvstendige karakteren fra de tidligere sagaene blir latterliggjort og passivisert og dermed fratatt sin makt. Slik fungerer denne historien som en kraftig advarsel til kvinnen om å ikke stole på egne krefter, men underkaste seg en mann. Dette kommer enda tydeligere fram i de senere sagaene, der det herskende idealet var at kvinnene skulle være passive og underdanige, slik vi finner i beretningene om Leid, som venter på å bli reddet eller Brynhilde som ventet på at en beiler skulle komme til henne. Hun er en mer tvetydig skikkelse, for hun var imidlertid mektig på slagmarken, og evnet å ta kontroll når hun ble vist urett. Allikevel mener jeg at også i historien om henne ligger en formaning som skal fungere som en advarsel til kvinner om at de ikke skal streve mot de samme idealene som i de første sagaene. Derimot viser eksempler som dette at kvinner blir advart mot å hevde et for sterkt kvinneideal, men

heller oppfordres til å bevege seg mot å inneha den mer passive kvinnerollen som vi finner i de senere sagatekstene.

Jeg har vist at det finnes flere eksempler på demoniserte kvinnelige antagonister i de tidligere sagaene uten at færre kvinner i sagaene og dermed færre kvinnelige antagonister innebar en positiv utvikling av synet på kvinnen, med ett mulig unntak: synet på «den andre». For det første er det fortsatt kvinnelige antagonister i de senere sagaene, slik som i *Bose saga*. Selv om kvinnerollen innsnevres og innskrenkes blir de ikke borte, slik Kolfrosta i *Bose saga* viser seg som en bitter motstander når kampen mot henne står. Møykongene er interessante i et normativt perspektiv, da de i sagaene er veldig ettertraktede som maker. Samtidig har sagaene en ganske grotesk framstilling av hvordan disse kvinnene går helt over i en mansrolle for å skjøtte sitt kongerike. Det er interessant at de ikke kan ha den samme makten uten å måtte overta det som ble sett på som typiske mannlige egenskaper og væremåter, og sier også noe om synet på kvinnelig makt. Og samtidig som de er ansett som et godt gifte, er de kjønnsuttrykket de har uforenlig med ekteskapet. Løsningen på dette paradokset blir at kvinnen må endres, og oppgi den makten hun har fått gjennom å ha eller overta maskuline egenskaper og væremåter.¹⁵³

Innledningsvis redegjorde jeg for Thomas Laqueurs «enkjønnsmodell» og at dagens forståelse av to binære kjønn først oppsto på 1800-tallet. Han mente at sosialt kjønn var en skala med idealer og egenskaper, men hvor de «typisk» mannlige egenskapene som blant annet lå i styrke og selvstendighet var de som var ettertraktet og rangert høyest. Jeg argumenterte for at denne teorien var å dra menneskene i senmiddelalderens selvforståelse for langt. Samtidig har jeg argumentert for at kvinner i sagaene kunne bytte sosialt kjønn, og i den forstand gir teorien om enkjønnsmodellen oss muligheter til å vurdere den normeringen av egenskaper og adferd som lå i formidlingen av idealer og advarsler i fornaldersagaene. Dette gjaldt også latterliggjøringen av menn som hadde, fikk eller ble plassert i roller med feminine utslag, og tyder på en tendens av langsgående misogyni.¹⁵⁴

At møykongene blir borte som rolle i løpet av sagaene kan være et normativt tegn til samtidskvinnene om at dette ikke var godkjent oppførsel. Alle som tiltaler Thornbjørg vet å tiltale henne som «herra» for å unngå negative konsekvenser, og selv Hrólfr vet

---

¹⁵³ Kalinke, *Bridal-Quest Romance in Medieval Iceland*, side 70

¹⁵⁴ Clover, «Regardless of sex», side 366

dette. Det kan dog hende at han gjør dette ironisk og som et sublimt uttrykk for en underliggende misogyni.¹⁵⁵

Jeg har vist hvordan sterke kvinner var ettertraktet da de ville kunne produsere sterke mannlige arvinger, men at de i ekteskapet skulle være lydige og opptre annerledes enn de gjorde som single kvinner. I forbindelse med behandlingen av begrepet ære har jeg utledet at en av grunnene til dette narrative kan hentes fra frykten en mann kunne oppleve ved å skulle fri til en sterk kvinne. Det var ikke bare hans stolthet som kunne bli rammet, men i et samfunn som satte så mye i en slags «æreskapital» var det å miste ære en av konsekvenser om kvinnen ikke godtok frieriet. Møykongene kan dermed ha vært en manifestasjon av opplevelsen menn hadde i et samfunn med en snevrer elite som måtte gå til en mektig familie og fri til en datter som i kraft av sin stand hadde mye selvstendighet. Kanskje representerte hun frykten for nederlaget av å bli avvist.

Dette kan også være grunnen til at narrative om «den sterke jomfru» vokste frem, og at møykongene og skjoldmøyene i kraft av å være ugifte nærmest hadde en overnaturlig evne til styrke som forsvant etter et giftemål. Det kan tenkes at forfatterne og samfunnet anså kvinner med liknende egenskaper og væremåte i samtiden som fascinerende, men skremmende og at den narrative løsningen var at disse kvinnene kunne være litt av begge deler, men på en måte som passet den mannlige lytteren best.. Dette paradoksale synet på kvinnen er interessant og kan vitne om et ideal i et samfunn tuftet på tradisjonelle maskuline idealer. I sagaens form fant man en løsning som gjorde fantasiene og forestillingene om den sterke kvinnen til en figur som samfunnet kunne godta som en som skulle finne sin ideelle form som ektefelle, trygt plassert og begrenset under mannens domene.

Når det gjelder de magiske kvinnene, trollkvinnene, hevder jeg at deres frigjorthet ikke nødvendigvis bare var positivt vurdert. Dette var de kvinnene som ikke hadde noen tilknytning til menn, enten de var ugifte eller enker. De måtte ty til magi i tjeneste for andre for livsgrunnlag og overlevelse. Fridriksdottir sitt argument er at kvinnene ofte brukte magien som et verktøy til «self-preservation», heller enn at dette var en idealtilstand de traktet etter.¹⁵⁶ Jeg mener dette kan bety at trollkvinnene også representerte en viss advarsel, selv om de ikke var direkte uglesett i sagaene. Selv om de var mektige, og velkomne gjester om de var praktiserende av god magi, kunne det

---

¹⁵⁵ Ibid; side 83

¹⁵⁶ Fridriksdottir, *Women in Old Norse Literature*, side 50

også ligge en advarsel om at hvis du er bruker av magi forstått som feminine egenskaper, kan du komme til å måtte stå alene og ubeskyttet i verden.

Synet på kvinnen som konsekvens av den politiske utviklingen på Island

Gjennom hele oppgaven har jeg vist at kvinnesynet sagaene beskriver i hovedsak handler om aristokratiets kvinnesyn når det kommer til kvinner med makt. Med maktforflytningen fra bøndene nedenfra til kongen ovenfra blir allianser og støtte nedenfra mindre viktig, og kampen for å holde på eller bli betrodd makt ovenfra mer viktig. Jeg vil hevde at dette gjenspeiler kvinnesynets tildelte maktmidler og innsnevringen og innskrenkingen av dem i sagaene.

En relevant faktor å se på er den politisk utviklingen som oppstod på Island frem mot slutten av 1400-tallet. Endringene førte til flere signifikante utviklinger blant annet innenfor aristokratiet, forholdet mellom aristokrati og vanlige bønder, og mellom menn og kvinner. Mest viktig for denne oppgaven er forholdet mellom menn og kvinner, men dette er igjen påvirket av de større politiske endringene. Fokuset er også på aristokratiet. Med en maktforflytning blir allianser og støtte nedenfra mindre viktig, og kampen for makten mer innbitt, og jeg vil argumentere at på bakgrunn av dette ble kvinnen skjøvet ut av makt-tilgangen.

Aristokratiet begynner i denne tiden å bli smalere og mer elitistisk. På bare en generasjon ble politiske giftemål viktigere enn tidligere. Dette førte til en utvikling der makteliten ble nærmest lukket på slutten av 1400-tallet.¹⁵⁷ Jeg har vist at denne overgangen fra et høvding- og bondesamfunn til et aristokratisk samfunn medfører også at *fornaldersagaene* endres. De tidligere sagaene speiler og omtaler bondesamfunnet mer i deres narrativ, mens de senere sagaene representerer i mye sterkere grad en føydalistisk ideologi.¹⁵⁸ På en generasjon har politiske giftemål blitt mer viktig. Ser man frem til utviklingen på slutten av 1400-tallet bekrefter dette at makteliten lukkes. Det blir et fåtall slekter som får monopol på embetene, som er en fortsettelse av det som begynner å skje da Island går fra fristat til å være under den norske kongen. Det har blitt anslått at det bodde tretti til seksti tusen på Island på 1300-tallet, og tallet på kongens menn var rundt 80-90. Aristokratiet på Island kan totalt anslås å ha vært én prosent av befolkningen.¹⁵⁹ I tillegg akkumuleres jordeiendom i toppsjiktet allerede fra 1100-tallet. Det er anslått at da var en rik høvdingegård verdt femten ganger så mye

---

¹⁵⁷ Wærdahl, *Norges konges rike og hans skattland*, side 165

¹⁵⁸ Ibid; 187

¹⁵⁹ Ibid; side 194

som en gjennomsnittlig gård. Da senmiddelalderen hadde kommet helt på hell, er det eksempler på gårder så rike at de var verdt over to hundre ganger så mye som en gjennomsnittlig gård.¹⁶⁰ Samtidig som dette blir vertikale bånd, som tidligere hadde vært de sterkeste og mest stabile gjennom et patron-klient-forhold, mindre viktige. Likevel, det at Island er et lite land i periferien førte til at disse båndene ikke forsvinner helt. Denne overgangen fra et høvding- og bondesamfunn til et aristokratisk samfunn medfører også at *fornaldersagaene* endres. De tidligere sagaene speiler og omtaler bondesamfunnet mer i deres narrativ, mens de senere sagaene representerer i mye høyere grad en føydalistisk ideologi. I løpet av denne samme tiden blir kvinnen stadig mer et verktøy i litteraturen, en som skaper et bånd mellom mennene i sagaene. Det finnes flere eksempler på at kvinner blir gitt som gave fra en mann til en annen, fordi det skapte slektskap mellom de to mennene. På denne måten kunne man blant annet stoppe feider og konflikt.

Også Mitchell mener at det er en langt mer «moderne» fremstilling av adelig kultur som fremstår i *fornaldersagaene*, enn folkevandringstiden de beskriver.¹⁶¹ Videre spør Mitchell seg om hvorfor det var et poeng å skrive ned disse historiene som bøker, da han har forklart at det var nok av mennesker som kunne fortelle disse historiene, som ettertraktede underholdere. Mitchell argumenterer med at bøker gav fortellingene en større autoritet og troverdighet som man ikke fikk med materiale som ikke var nedskrevet.¹⁶² Han mener videre at det er lite sannsynlig at de ble transkribert ned av en som fortalte, da flere av sagaene nevner at hvis leseren ikke er helt fornøyd med innholdet, kan de endre på materialet som de vil. Når det kommer til hvorvidt *fornaldersagaene* er eskapistisk litteratur eller ei, mener Mitchell at det er har vært for mye fokus på at det var det, mens det ikke har vært like mye undersøkt som funksjon.¹⁶³ Han påpeker at det var mange naturkatastrofer i denne tidsperioden, som gjør en eskapistisk forklaring på kildenes funksjon beleilig. Han mener at beleilig ikke er nok grunnlag til å trekke konklusjoner på, og mener det store fokuset på eskapisme var for simplistisk. Imidlertid, de var knyttet opp mot vikingetiden, en epoke som fanget interesse, både da som nå.¹⁶⁴

Senmiddelalderen virker som en periode med nedgangstid på Island, spesielt etter at de ble implementert inn i Norgesveldet, hever Orning.¹⁶⁵ Dette inkluderer synet på den

---

¹⁶⁰ Ibid; side 227-229

¹⁶¹ Mitchell, *Heroic Sagas and Ballads*, side 82

¹⁶² Ibid; side 102

¹⁶³ Ibid; side 127

¹⁶⁴ Ibid; side 132

¹⁶⁵ Orning, «Imagining the Kalmar Union», side 729

litterære perioden, hvor manuskriptnedskrivningen av nytt materiale hadde en nedgangstid. Med den ny-filologiske vendingen ble synet derimot vendt fra å finne de tidligste versjonene av et verk, til å studere det enkelte manuskript i sin egen rett. Med dette synet kan 1400-tallet bli sett som en gullalder for litteraturen, da mange manuskripter ble produsert i denne perioden. Den rike manuskriptkulturen viser til at Island ikke var et fattig bondeland, men at de hadde en aktiv adel samt kontakt med kontinental-Europa.

Slik kan truslene i sagaene manifesterer seg som trusselen utenfra, fra periferien. I sagaene får disse uttrykk som troll og monstre, mens i virkeligheten var det reelle politiske konflikter og stridigheter.¹⁶⁶ *Fornaldersagaene* ble skrevet ned i en tid hvor kontakten med periferien ble både viktigere og samhandling med den uunngåelig. På denne måten kan historier om helter som trosser det behagelige og kjente ved hjemmet, og kommer hjem med ære og rikdom ha vært en måte å motivere og engasjere folk til å dra ut på sjøen eller å gå til den motstridende slekten og spørre om giftemål der. På denne måten kan sagaene tolkes som et middel for å oppfordre til interaksjon med verden utenfor.¹⁶⁷ Jeg har vist at de monstrøse og kvinnene med magiske evner som representanter for «den andre» fant sin form, og utviklet sin karakter i tråd med denne utviklingen.

Det at kvinnene mistet noe av sin status i *fornaldersagaene* kan godt ha realhistoriske implikasjoner på en politisk utvikling der kamp om plassene om makta ble hardere. Når mennene måtte jobbe mer for å holde på det de hadde av makt, er det ikke utenkelig at de ønsket å avskrekke kvinnene fra å drømme om å bli med i maktkampen. Slik mener jeg at man kan gi *fornaldersagaenes* utvikling av kvinneideal og maktmidler en normativ og politisk funksjon.

For å se på de realhistoriske implikasjonene utviklingen av kvinneidealet hadde, vil jeg vise til den politiske utvikling og litteraturens funksjon i samfunnet på Island i senmiddelalderen senere i dette kapittelet.

De politiske konsekvensene for kvinnene

Jeg har vist at den politiske endringen hadde direkte konsekvenser for kvinnene i samfunnet som gjenspeiles i *fornaldersagaene*. Bagerius forklarer utviklingen i

---

¹⁶⁶ Ibid; side 735

¹⁶⁷ Orning, *The Reality of the Fantastic*, side 307

kvinnesyntet også med en politisk endring i maktstrukturene i adelen på Island. Aristokratiet på Island i starten av 1200-tallet var et slekts-aristokrati, men som under den norske kongen ble forvandlet til et tjener-aristokrati som var underlagt den norske kronen. I kjølvannet av dette vokste det frem nye kjønnsideal, med særlig vekt på mannsidealet og man brydde seg stadig mindre om det kvinnelige idealet.¹⁶⁸ Jeg mener at denne utviklingen er avgjørende som bakgrunn for den endringen av kvinneideal vi ser i sagaene. Det å få sterke og maskuline sønner var ettertraktet, og på denne måten kunne den sterke og selvstendige kvinnen også være attraktiv på giftemarkedet, da det var tenkt at hun kunne bidra med å videreføre maskuline egenskaper til sønnene sine. Imidlertid, det at disse kvinnene var attraktive på giftemarkedet gjorde ikke at disse egenskapene hos en kvinne var verdsatt innenfor et ekteskap. Egenskapene var ikke verdt noe mer hos henne enn at det kunne overføres, og da hun trådte inn i ekteskapet ble selvstendigheten og styrken hos kvinnen umiddelbart kvalt.¹⁶⁹ Parallellene er tydelige til sagamaterialet, hvor møykongen og til dels også trollkvinnene ikke regnes som u-attraktive som partnere, men narrativet legger til grunn at de må overvinnes først.

Det sammenfaller med mine funn om at kvinnene kunne vise styrke i de tidligere sagaene, så lenge de underkastet seg mannen etter ekteskapet. De er utenkelige som seksualpartnere og ektefeller i sin nåværende form, og helten må klare å kue henne. I ytterligere konsekvens gjøres dette narrativet enda mer ekstremt med den truende og provoserende seksualiteten til trollkvinnene i sagaen.¹⁷⁰ Når kvinnene blir overvunnet, er det en forventning i sagaene om at de skal ta opp mer kvinnelige geskjeffer og legge sin selvstendighet på hylla.

Dette kan være med på å vise det jeg argumenterer om at kvinnene hadde en viss innflytelse og makt i de tidligere sagaene, så lenge hun brukte makten sin på en måte som var godkjent av samfunnet. Mens med disse skiftende politiske situasjonene var selv den makttilgangen kvinnene hadde de tidligere sagaene sett på med ublide øyne. Slik jeg tolker Bagerius er det slik at siden makten kommer direkte fra kongen er kvinnen ikke like viktig som brikke til allianse med andre høvdinger, og dermed hadde hun heller ikke noen egen makt med seg inn i selve giftemålet. Forskjellen på giftemålene i *Volsunge saga* hvor kvinnene og mennene var opptatt av et godt gifte, til kvinnene i *Bose saga* som passivt går med på det som blir bestemt for dem er betydelig.

---

¹⁶⁸ Bagerius, *Vidunderliga kvinnor vid vatten*, side 227

¹⁶⁹ *ibid*; side 228

¹⁷⁰ *ibid*; side 230

Bagerius forklarer hvordan ideen om jomfrudommen utviklet nye idealer for ugifte kvinner i senmiddelalderen. Fra 1300-tallet og utover ble jomfrudommen hos kvinner et stadig viktigere kriterium for å kunne giftes bort, noe som ikke ble ansett som like viktig tidligere. Det at en kvinne var jomfru utviklet seg til å bli et elementært element i det å gifte seg. Dette skjedde samtidig med at frillevesenet utover 1200-tallet begynte å miste sitt maktgrep i samfunnet, parallelt med fremveksten av embetsmann-systemet. Frillene kunne ha relativt mye makt, da deres barn ble sett på som mulige arvinger av sin fars makt. Denne innsnevringen av kvinnerollen havnet også samtidig med en fremvekst av mer patrilineære ekteskap og slektsforståelser. Disse realhistoriske implikasjonene samstemmer godt med sagaenes funn. Kvinnens ideal ble enda smalere, og hun ble forventet å holde seg ren, og uskyldig. Videre var veiene hun hadde til makt, som frillevesenet, ikke lenger en mulighet. I de tidligere sagaene ser vi også at kvinnene hadde et bredere spenn av mulige roller de kunne ha i samfunnet. Både skjoldmøyene og møykongene blir borte i løpet av sagaenes nedskrivningstid. Det samme blir mange av trollkvinnene, og de som er igjen er stort sett en advarsel. Selv Busla, Boses fostermor, som er en positiv karakter har allikevel evner som ikke er en helt verdig.

Bagerius argumenterer i sin bok *Manndom och Mödom* at mannligheten også var i utvikling i denne perioden. Et eksempel på dette er at nå ble også munkerollen sett på som et mannsideal, og den potente maskuliniteten var ikke lengre den eneste formen for mansideal.¹⁷¹ Så samtidig som mansrollen kan ha blitt litt utvidet, mens kvinneidealet på mange måter ble kraftig innsnevret. Dette kan ha ført til det jeg fant som en tendens i sagaene, et samfunn som i økende grad demoniserer det kvinnelige, og det som ble framstilt som feminine egenskaper. Jomfruidealet og troskapsidealet som vokste frem sammen med aristokratiseringen av Island og andre land i Europa sammenfalt også med strengere kristne teologiske normer. Enkelte teologer mente at bare mistanken om utroskap fra en kvinne skulle være tilstrekkelig for en skilsmisse fra henne.¹⁷² Seksualmoralen var under en omstrukturering, og skulle temmes og plasseres innenfor klare rammer, noe jeg har påvist som en tydelig tendens i de senere fornaldersagaene. I dette skulle aristokratiet gå foran som gode eksempler for resten av befolkningen, og kvinnene ble omfattet av de strengeste kravene, slik vi også finner igjen i sagaene.¹⁷³

Samtidig som det var stadig strengere krav til kvinnen vedrørende giftemålet, vokste det også frem presedens for å få kvinnen til å samtykke til ekteskapet før det ble inngått.

---

¹⁷¹ Bagerius, *Manndom och Mödom*, side 23

¹⁷² *ibid*; side 40

¹⁷³ *ibid*; side 61

Dette betød på ingen måte at det ikke var familien som arrangerte disse ekteskapene, men kvinnen skulle gi sitt samtykke til dette. Kvinnen fikk på denne måten ikke mer valgfrihet, men større rett til å nekte å gå inn i et ekteskap. Hvorvidt dette var et særlig reelt valg er vanskeligere å konstatere, da hun ville stå meget alene om familien ikke støttet hennes valg. Det kan virke som om man skulle gi kvinnen mer valgmulighet over sitt eget liv ved å ha mulighet til å velge å takke nei til et giftemål, men når den reelle muligheten til å velge falt bort ved at familien og dermed sikkerhetsnettet kunne vende henne ryggen var ikke dette et reelt valg. Dette er en tendens som går over flere av sagaene. Kvinnene får litt makt til å velge en vei i livet, men veldig begrenset. Møykongene får lov av fedrene til å styre litt, men når det kommer til å gifte seg så lønner det seg å ikke nekte, det kunne få fatale følger. Jeg vil si det slik at kvinnene tilsynelatende fikk makten til å velge å si nei, men i realiteten var ikke dette et valg.

På 1200-tallet endret maktstrukturen på Island seg, som vi har sett, og et annet resultat av dette er at storbøndene økte sin stilling. Makten samlet seg på færre hender og mye av maktgrunnlaget lå på eierskap av jordeiendom som var den viktigste kilden til rikdom. Mellom 1235 og 1255 økte stillingen til storbøndene seg så betraktelig at de begynte å opptre som leder for de øvrige bøndene i sitt område. Magnusdottir argumenterer med at for storbøndene var fred og stabilitet ønsket der høvdingene maktovertagelse og allierte seg med storbøndene for å få deres støtte.¹⁷⁴ De normative lovbøkene som gjaldt for Island, *Grágás* og *Jarnsida* er skrevet ut fra et mannlig perspektiv og med mannlige termer.¹⁷⁵ Interessant nok gjaldt dette også i saker som ved ekteskap eller andre regler for samliv. Det at mennene ble fokuset for lovene på Island er en videreføring av tankegangen som forfatterne av *fornaldersagaene* kan ha hatt. Det var mennene som var hovedfokuset for forfatterne i stor grad, men stadig i større grad. Vi får ingen lange fortellinger som om Kråka/Åslaug eller Brynhilde i de senere fornaldersagaene. Dette forsterker det jeg har vist, en økende forestilling om at det var mennene som var «hovedkjønnet», og at kvinnene var noe som var på utsiden av dette.

Kvinner og kirkemakt

Med en voksende kirkemakt og en sementering av adelens maktområder ble det også viktig å holde på den jordeiendommen og tilgangen på makt man hadde. Stadig mer jord ble gitt til kirken, og det ble viktigere at de sønnene som skulle overta fedrenes maktsentre måtte være ektefødte. Også dette førte til nye og strenge krav til kvinnelig

---

¹⁷⁴ Magnusdottir, *Frillor och fruar*, side 27

¹⁷⁵ Ibid; side 41

kyskheter og sosial kontroll.¹⁷⁶ Ikke bare innenfor ekteskapet, men også før ekteskap ble inngått var det viktig å kontrollere en kvinnes seksualitet. Før hun ble mannens, var hennes seksualitet forbeholdt faren å beskytte. Giftet hun seg mot sin verge eller fars samtykke ble hun gjort arveløs. Å holde på makt og jordeiendom var av ytterste prioritet.¹⁷⁷

«Their social identity was more connected to their sexuality and bodies than in the early Middle Ages. They should no longer raise their voices and utter their emotions and views of men, but be humble servants of men – be they God, their fathers, their brothers, or their husbands.»¹⁷⁸

Denne realhistoriske koblingen gir interessante implikasjoner for mitt studium av *fornaldersagaens* kvinner. Senmiddelalderens politiske og religiøse skifter påvirket kvinnens liv og muligheter, og jeg mener at dette gjenspeiles i sagaene. Kvinnene i sagaene blir mindre prominente jo senere sagaen er nedskrevet, og deres tilgang til, og bruk av makt er stadig mer begrenset. Jeg mener at dette også innebar at kvinnene i stor grad mistet sin magiske innflytelse og posisjon, siden kirkens prestemakt var forbeholdt menn, som gjennom dette ble de som ivaretok samfunnets behov for «magikere».

Sagaenes funksjon i samfunnet

Selv om sagaene var underholdning, eskapisme og tradisjoner, var det også nyttige verktøy for aristokratiet for å fremme spesifikke budskap. Jeg mener at dette også førte til at sjangeren endrer seg, da budskapet fra dem som ønsker å påvirke i samfunnet endrer seg. Margaret Ross mener at det har blitt økt toleranse for å akademisk undersøke av de mer fantastiske og overnaturlige elementer i *fornaldersagaene*. Det at det har mange funksjoner i samfunnet er relevant for min problemstilling. Jeg har vist at de både ble ansett som disse *lygisögur* eller falske sagn, men at de også ble benyttet for å vise en persons avstamning fra noble slekter. Dette var trolig for å argumentere for og sementere denne personenes rett til egen makt.¹⁷⁹ En annen mulig grunn til tiltrekningen til *fornaldersagaene* kan være at de var en form for eskapistisk litteratur der man kunne drømme tilbake til en svunnen storhetstid i en samtid med politisk, økonomisk og sosial nedgang. Den sosiale strukturen i *fornaldersagaene* er

---

¹⁷⁶ Bagerius, *Manndom och Mödom*, side 63

¹⁷⁷ *ibid*; side 64

¹⁷⁸ Bandlien i Bagerius, *Manndom och Mödom*, side 65

¹⁷⁹ Ross, “Fornaldarsögur as Fantastic Ethnographies”, side 318

relativt lik den sosiale strukturen i samfunnet i senmiddelalderen, og det var gjenkjennelige systemer for lesere og lyttere.¹⁸⁰ Det var en type orientalisme knyttet til fortellingsmåten i *fornaldersagaene* som ble benyttet for å begrunne maktstrukturer som *fornaldersagaene* ville formidle. Dette kan man forklare på bakgrunn av opplevelsen av trusler mot sosial identitet og etnisitet som rådet i samfunnet. En reell økende trussel for menn i tråd med endringene i samfunnet, var knyttet til usikkerheten om avkommet ditt virkelig var biologisk ditt. Dette ble forsterket av troen på at overklassen var overlegen andre klasser. På denne måten bidro også sagaene til å holde frem et kvinneideal om at den selvstendige kvinnen var en trussel, og at kvinnen skulle være tro mot mannen. Sagaens funksjon i samfunnet var at samtiden og sagaen gjenspeiler hverandre, sagaen brukes til å legitimere menns behov for kontroll over kvinnen. Et eksempel på dette er Hvít som er gift med en gammel konge men som heller vil ha sønnen hans. Dette ender med hennes brutale død, og sagaen advarer kvinner for å være tro til mannen, uansett om han er gammel eller ei.¹⁸¹

Legitimering av makt

Når maktgrunnlaget ble innsnevret var det viktig å vise at man hadde en rett til den, og at man «hørte til» i eliten. *Fornaldersagaene* kunne være en god måte av flere å bevise dette på. Ikke bare var bøker dyre, men slekter brukte dem for å føre slektslinjen tilbake til mektige forfedre, som Ragnar Lodbrok. Ifølge Elizabeth Rowe er det sannsynlig at Haukr Eriksson har skrevet *Ragnarssona thattr*, som er en litt nyere versjon av *Ragnar Saga Lodbrok*, dog ikke diskutert i denne masteravhandlingen. Rowe mener at denne nyskrivingen av sagaen av Haukr var et genealogisk verk for å sementere den norske kronens makt, også over Island under tiden av Norgesveldet.¹⁸² Haukr var selv islending, men hadde flyttet til Norge og tjenestegjorde under den norske kongen, og det er tenkt at dette var et politisk motivert verk. *Ragnarssona thattr* blir et verk for å sementere en *translatio imperii*, som er et begrep for å argumentere en lineær maktoverførelse av riket fra en til en annen keiser eller konge. Håkon Håkonarson ble kronet i 1247, og *Ynglinge saga* var ikke en saga som var like relevant for å argumentere hans maktposisjon, men man kunne trekke slekten tilbake til Ragnar og starten på maktkonsentrasjonen i Norden for å legitimere den utstrakte makten han fikk. I tillegg ville dette trekke slektslinjen tilbake til Odin gjennom den kvinnelige delen

---

¹⁸⁰ *ibid*; side 320

¹⁸¹ *ibid*; side 327

¹⁸² Rowe, "Ragnarssaga lodbrokar, Ragnarssona thattr, and the Political World of Haukr Erlendsson", side 348

av slekten, gjennom Brynhilde og Volsungene, som tydeliggjorde kravet på kronen.¹⁸³ Med andre ord er det sannsynlig at tåttene er skrevet med et politisk motiv. Den er trolig skrevet av en islending som har levd mesteparten av sitt liv på Island, nevner denne sagaen primært områder som var viktige for kong Håkon Magnusson, som styrker troen på at dette var mer enn bare en underholdningstekst. Videre kunne denne teksten og linjene til volsungene og Brynhilde brukes som begrunnelser for hvorfor å innsette dronning Margrete til tronen da den mannlige linjen ikke lenger fantes.¹⁸⁴

Fortellerform

Jeg har vist at *fornaldersagaenes* tilblivelseshistorie fra muntlige beretninger til skriftlig form kan ha påvirket framstillingen av kvinneskikkelsene. Else Mundal har undersøkt forskjellen på kvinnes fremstilling i muntlig og skriftlig format. Ifølge henne er muntlig tradisjon vanskelig å granske, og den kan først undersøkes som kilde når den har blitt nedskrevet eller avbildet. Overlevende korrespondanse blant lærde i samfunnet kan vise til at de som skrev ned sagaene hadde en felles kulturforståelse.¹⁸⁵ Det kan ha ført til at forskjellige sjangere har visse sjangertrekk. Trolig er trollmotivet fra trollballader noe som bygger på et tidligere middelaldermotiv, og Mundal mener at denne tematikken sannsynligvis var blant den mest populære under middelalderen. *Samtidssagaene* har en mer nøktern stil fordi de skriver om nær fortid, der *Islendingesagaene* er eldre og kan ha innslag av like mye fantastifullhet som andre sjangre uten hemninger for fantasi. Fordi *fornaldersagaene* var muntlige i lang tid, og ble skrevet ned relativt seint, kan det ha ført til mer fantasifullhet. Dette fordi nedskrivning hadde en sensurerende effekt i narrativ tradisjon, og *fornaldersagaene* forble muntlige lengre enn andre sagaer, og dermed mindre sensurert.

Else Mundal mener at kvinner ble uttrykt ulikt i muntlig og skriftlig tradisjon. Et eksempel hun trekker frem er *Hervarar saga*, en kjempeviser eller *riddersaga* som har en kvinnelig helt og protagonist. Det er verdt å merke seg at ballader ofte har et sterkere kvinnefokus enn sagaene, dette er noe de deler med *edda*-diktingen. Dette kan skyldes at de hadde en sterk muntlig tradisjon og at de hadde kvinnelige tradisjonsbærere, samt at de ble fremført foran et variert publikum av både kvinner og menn.¹⁸⁶ Når det kommer til de skriftlige tradisjonsbærerne finner vi flere, om ikke utelukkende, menn.

---

¹⁸³ *ibid*; side 353-355

¹⁸⁴ *Ibid*; side 358

¹⁸⁵ Mundal «Kva kan vi vite om munnleg tradisjon», side 704

¹⁸⁶ *Ibid*; side 708

Mundal trekker frem muligheten for at menns nedskrivning av sagaene kan ha ført til demping av «kvinnestoffet», på en måte som ikke ble gjort av kvinnelige tradisjonsbærere foran et blandet publikum. *Fornaldersagaenes* kvinner er nok de sagakvinnene som har størst avstand til virkelighetens kvinner i samtiden på Island. Mundal mener at *fornaldersagaene* har gjennomgått mindre omskriving enn det for eksempel *islendingesagaene* har gjort. Denne mangelen på omskriving til noe mer samfunnsnært og realistisk kvinnebilde kan tyde på at den ligger tettere på den muntlige tradisjonen den stammer fra.¹⁸⁷ Og videre fra dette vil de kvinnelige tradisjonsbærerne stå nærmere opp mot stoffet. Kvinner i de tidligere sagaene er mer positivt fremstilt enn de senere fornaldersagaene når det gjelder idealer og bruk av makt, og det kan skyldes at de over et lengre tidsrom også ble formidlet av kvinnelige tradisjonsbærere. Dermed er fortellingene tettere på kvinnelige tradisjonsbærere. De senere sagaene har hatt mer tid til å bli nedskrevet og vurdert av trolig utelukkende menn, og dette kan være en av grunnene til at kvinnene er mindre positivt fremstilt i de senere sagaene. I tillegg har jeg nevnt at de tidligere sagaene ble fremført i et mer maskulint publikum blant krigere, så valkyrier og skjoldmøyer kan ha vært mindre truende. Når man kommer til et mer aristokratisk samfunn hvor makten blir oppnådd med politisk kan disse skikkelsene oppleves skremmende.

Avsluttende refleksjoner og videre implikasjoner

I denne oppgaven har jeg utforsket kvinnes tilgang på makt, og hvordan denne makten ble ansett. Jeg definerte tre veier til makt som kvinnene tok i bruk, og hvordan disse rollene utviklet seg i løpet av senmiddelalderen. Jeg så at tendensene i denne utviklingen samsvarer med at det skjedde en politisk, religiøs og sosial utvikling på Island. Dette påvirket hvordan sagaene forandret seg igjennom senmiddelalderen, men også hvordan de kan ha blitt brukt som verktøy til disse endringene. Ut fra problemstillingen «Gir kvinnesynet i fornaldersagaene uttrykk for en advarsel eller et kvinneideal i senmiddelaldersamfunnet på Island» har de to overordnede spørsmålene jeg brukt for å konkludere denne problemstillingen vært:

1. Hva skjedde med kvinnes makt i løpet av senmiddelalderen?
2. Hvordan ble denne makten ansett av mennene, var det uttrykk for ideal eller advarsel?

---

¹⁸⁷ Ibid; side 709

Jeg har vist at kvinnes muligheter til utøvelse av makt ble innsnevret og innskrenket i løpet av senmiddelalderen, slik det gjenspeiles i *fornaldersagaene*. Mens kvinners og menns makt var tydeligere plassert i de ulike karakterenes egen agens i de tidligere sagaene, var det i de senere en tydeligere tendens til at kvinneskikkelsene ble litterære verktøy for å fremme og forsterke mannens makt. Mens kvinner i de tidligere sagaene kunne ha roller som drev narrativet, ser jeg en tydelig tendens i retning av en stadig mer kontrollert kvinne. Jeg mener å kunne påvise at dette fikk store konsekvenser for balansen i kvinnesynet mellom advarsel og ideal, og at sagaenes balansering av og uttrykk for disse farges av og bidrar til å forsterke innholdet i disse.

Avslutningsvis er det viktig å minne om at fordi sagaene stort sett bare omhandler kvinner av høy byrd, som en parallell til samtidens aristokrati, så er det slike kvinneskikkelser som er viet oppmerksomhet i denne oppgaven. Det å fokusere på aktørene det er skrevet mest om har vært interessant og det gav meg muligheten til å analysere spenningen i karakterene. Ut fra hvordan samfunnet var sammensatt er dette imidlertid et lite utvalg, kanskje så lite som 1%. Det måtte vært interessant å forske videre på det bredere lag av samfunnet, og deres mentalitetshistorie. Det er krevende, da det ikke er mye kilder på dette, men sammen med andre skriftlige kilder enn dem som har blitt brukt i denne masteren kunne dette være et interessant studium som kunne gitt andre svar på min hovedproblemstilling. Kvinnene i resten av samfunnet kan ha hatt en annerledes livsopplevelse, andre idealer, leve med andre advarsler og muligheter til makt, selv om de på andre måter enn de av høy byrd, de prominente, var prisgitt de føringene som lå hos de ledende kreftene i samfunnet.

Fornaldersagaene ble til i senmiddelalderen. Når det skal undervises i dette stoffet, mener jeg at det er viktig å ta den tiden med dens mentalitetshistorie og realhistoriske kontekst på alvor uten å presse vår tids problemstillinger på stoffet. Problemstillingen ble formulert ut fra ønsket om å undersøke sagakvinnene som eksempler i sin samtid. Den utviklingen jeg har pekt på gir oss et tidsvindu som kan bidra til en dypere forståelse av hvordan endringene i samfunn og litteratur hang sammen og hadde en gjensidig påvirkning i utformingen av kvinnesynet og kvinners muligheter eller begrensinger for utøvelse av makt.

Samtidig mener jeg at det jeg fant gjennom å undersøke utviklingen av karakterene under begrepene ideal og advarsel også gir oss et speil til dagens kontekst og hva som former synet på kvinnen i dag, hvilke muligheter til makt kvinner har, hvilke mekanismer som kan innsnevre eller innskrenke denne makten, og hva som formidles som idealer eller advarsler fra de som til stadighet får størst rom i historieskrivningen,

nemlig menn. Også vårt samfunn er i en rivende utvikling, med maktforskyvning, en natur i ubalanse og med «den andre» tettere på. Vi brynes mot æresbegrepet, og kvinnesyn vi som et av de mest likestilte samfunn i verden mente at vi hadde lagt bak oss. På sublime måter legges det begrensende elementer og innskrenkinger gjennom formidlingen av kvinneidealer i kunsten og kulturen, religionen og politikken. Å betrakte fortiden kan gi oss briller til å betrakte nåtiden, og gi hjelp til å avsløre uønskede mekanismer og forsterke gode. Det håper jeg også å ha bidratt til med denne oppgaven.

Litteraturliste

Sekundærlitteratur

- Andersen, Lise Præstgaard. 1982. *Skjoldmøer : en kvindemyte*. København: Gyldendal.
- Andresen, Astri. 2012. *Å gripe fortida : innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Samlagets bøker for høgare utdanning .
- Bagerius, Henric. 2008. «Vidunderlige kvinner vid vatten: Konfliktskapande intimitet i myt och verklighet.» I *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed: Studier i de oldislandske fornaldarsögur Nordurlanda*, av Ármann Jakobsson, Annette Lassen (red.) Agneta Ney, 223-244. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Bagerius, Henric. 2009. *Mandom och mödom : sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det senmedeltida Island*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Bagge, Sverre. 2014. «"När sägen och dikt sopats bort..." Den weibullske kildekritikk etter 100 år.» *Historisk Tidsskrift* 93: 565-595.
- Bandlien, Bjørn. 2010. «Agneta Ney, Ármann Jakobsson Og Annette Lassen (red.): Fornaldarsagaerne: Myter Og Virkelighed.» *Historisk Tidsskrift* (Universitetsforlaget) 89 (no. 1).
- Beck, Sigríður. 2011. *I kungens frávaro Formeringen av en isländsk aristokrati 1271–1387*. Göteborg : Göteborgs Universitet.
- Clover, Carol J. 1993, Vol.44. "Regardless of Sex: Men, Women, and Power in Early Northern Europe." *Representations* 1-28.
- Egilsdóttir, Ásdís. 2008. «En verden skabes - en mand blir til .» I *Fornaldersagaerne: myter og virkelighed*, av Ármann Jakobsson, Annette Lassen (red.) Agneta Ney, 245-254. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Ferrari, Fulvio. 2006. «Gods, Warlocks and Monsters in the Örvar-Odds saga.» I *he Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature: Sagas and the British Isles; Preprint Papers of The 13th International Saga Conference; Durham and York, 6th-12th August, 2006*, av David Ashurst, Donata Kick (ed.) John McKinnell, 241-247. Durham: The Centre for Medieval and Renaissance Studies, Durham University.
- Friðriksdóttir, Jóhanna Katrín. 2010. «Hyggjin ok Forsjál. Wisdom and Women's Counsel in Hrólfs saga Gautrekssonar.» I *Making History. Essays on the fornaldarsögur* , av Martin Arnold (red.) Alison Finlay, 69-84. Viking Society for Northern Research.
- Friðriksdóttir, Jóhanna Katrín. 2012. «From Heroic Legend to 'Medieval Screwball Comedy'? The Origins, Development and Interpretation of the Maiden-King Narrative.» I *The Legendary Sagas. Origins and Development* , av Annette Lassen,

- Agneta Ney (ed.) Ármann Jakobsson, 229-249. Reykjavik: University of Iceland Press.
- Friðriksdóttir, Jóhanna Katrín. 2013. *Women in Old Norse literature: bodies, words, and power*. New York: Palgrave Macmillan .
- Friis-Jensen, Karsten. 2008. «Saxo Grammaticus og fornaldarsagaerne.» I *Fornaldersagaerne: Myter og virkelighed*, av Ármann Jakobsson, Annette Lassen (red) Agneta Ney, 67-78. København: Museum Tusculan Forlag.
- Gardela, Leszek. 2009. «The Good, the Bad and the Undead New Thoughts on the Ambivalence of Old Norse Sorcery.» Redigert av Henrik Williams, Fredrik Charpentier Ljungqvist Agneta Ney. *Á austrvega Saga and East Scandinavia : The 14th International Saga Conference Uppsala, 9th–15th August 2009*. Gävle : Gävle University Press. 285-294.
- Jakobsson, (forfatter) Ármann, and (oversetter) Fredrik Heinemann. 2014. *A sense of belonging: Morkinskinna and Icelandic identity, c.1220*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Jakobsson, Ármann. 2003. "Queens of terror. perilous women in Hrólfs saga and Hrólfs saga kraká." In *Fornaldarsagornas Struktur och Ideologi: Handlingar från ett symposium i Uppsala 31.8-2.9 2001*, by Annette Lassen & Agneta Ney Ármann Jakobsson, 173-190. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Jakobsson, Ármann. 2008. «Identifying the Ogre: The Legendary Saga Giants.» I *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed: Studier i de oldislandske fornaldarsögur Nordurlanda*, av Ármann Jakobsson og Annette Lassen (red.): Agneta Ney, 181-200. København: Museum Tusculanums Forlag .
- Jensson, Gottskálk. 2008. «Were the Earliest fornaldarsögur Written in Latin?» I *Fornaldersagaerne: myter og virkelighet* , av Ármann Jakobsson, Anette Lassen (red.) Agneta Ney, 79-92. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Jochens, Jenny. 1996. *Old Norse images of women*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kalinke, Marianne E. 1990. *Bridal-quest romance in medieval Iceland* . Ithaca, N.Y: Cornell University Press .
- Kleivane, Elise. 2008. «Sagaene om Oddr og Eiríkr: Ei teksthistorisk tilnærming til to fornaldersagaer .» I *Fornaldersagaerne: Myter og virkelighed* , av Ármann Jakobsson og Annette Lassen (red.) Agneta Ney, 27-48. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Kress, Helga. 2002. «Taming the Shrew: The Rise of Patriarchy and the Subordination of the Feminine in Old Norse Literature.» I *Cold counsel : women in Old Norse*

- literature and mythology : a collection of essays*, av Karen Swenson (ed.) Sarah M Anderson, 82-91. New York: Routledge.
- Larrington, Carolyne. 2010. «Þóra and Áslaug in Ragnars saga loðbrókar. Women, Dragons and Destiny .» I *Making history : essays on the Fornaldarsögur*, av Alison Finlay, (ed.) Martin Arnold, 53-68. London: Viking Society for Northern Research, University College London.
- Lassen, Annette. 2008. «Skurdgod, trégod, hofgydjour og heidinglig hof - En gruppe hedenske elementer og deres kontekst i Orvar-Odds saga, Sturlaugs saga starfsama og Bósa saga.» I *Fornaldersagaerne: Myter og Virkelighed*, av Ármann Jakobsson, Agneta Ney (red.) Annette Lassen, 225-280. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Lunden, Kåre. 1980. *Kjettarar, prestar og sagakvinner: om historie og historieproduksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Magnúsdóttir, Auður. 2001. *Fríllor och fruar : politik och samlevnad på Island 1120-1400*. Göteborg: Historiske Institutionen.
- Mitchell, Stephen A. 1991. *Heroic sagas and ballads*. Itchaca N.Y: Cornell University Press.
- Mitchell, Stephen. 2011. *Witchcraft and magic in the Nordic Middle Ages*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Morris, Katherine. 1991. *Sorceress or Witch? : the image of gender in medieval Iceland and northern Europe*. Lanham, Md: University Press of America.
- Mundal, Else. 1998. «Kvinnesynet og forståinga av biologisk arv i den norrøne kulturen .» I *Atlantisk dåd og drøm* , av Asbjørn Aarnes (red.), 153-170. Oslo: Aschehoug .
- Mundal, Else. 2003. "Fornaldarsogene - vurderinga og vurderingskriteria." In *Fornaldarsagornas struktur och ideologi: handlingar från ett symposium i Uppsala 31.8-2.9.2001*, by Annette Lassen & Agneta Ney A.mann Jakobsson, 25-36. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Mundal, Else. 2009. «Kva kan vi vite om munnleg tradisjon? .» *Á austrvega Saga and East Scandinavia : Preprint papers of The 14th International Saga Conference Uppsala, 9th–15th August 2009* . Gävle: University of Gävle . 704-711.
- Ney, Agneta. 2017. *Bland ormar och drakar : hjältemyt och manligt ideal i berättartraditioner om Sigurd Fafnesbane*. Lund: Nordic Academic Press.
- Orning, Hans Jacob. 2009. «Imagining the Kalmar Union.» Redigert av Henrik Williams, Fredrik Charpentier Ljungqvist Agneta Ney. *Á austrvega Saga and East Scandinavia: Preprint papers of The 14th International Saga Conference Uppsala, 9th–15th August 2009*. Gävle : University of Gävle Press. 729-737.

- Orning, Hans Jacob. 2012. «Örvar-Oddr og senmiddelalderens adelskultur.» I *The Legendary sagas Reykjavík : University of Iceland Press*, av Agneta Ney, Ármann Jakobsson, (red.) Annette Lassen, 291-321. Reykjavík: University of Iceland Press.
- Orning, Hans Jacob. 2017. *The reality of the fantastic : the magical, political and social universe of late medieval saga manuscripts*. Odense: University Press of Southern Denmark .
- Orning, Hans Jacob. 2020. *En kort introduksjon til Norge i høymiddelalderen* . Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Phelpstead, Carl. 2003. «The Sexual Ideology of "Hrólf's saga kraka".» *Scandinavian studies* (Champaign: Society for the Advancement of Scandinavian Study) Vol. 75 (1): 1-24.
- Ross, Margaret Clunies. 2009. «Fornaldarsögur as Fantastic Ethnographies.» I *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighet: Studier i de oldislandske fornaldarsögur Nordurlanda*, av Ármann Jakobsson, Annette Lassen (red.) Agneta Ney, 317-330. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Rowe, Elizabeth Ashman. 2009. «Ragnarssaga lodbrokar, Ragnarssona thattr, and the Political World of Haukr Erlendsson.» I *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighet: Studier i de oldislandske fornaldarsögur Nordurlanda*, av Armann Jakobsson, Anette Lassen (red.) Agneta Ney, 347-360. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Sigurðsson, Jón Viðar. 2008. *Det norrøne samfunnet : vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax Forlag.
- Simensen, Jarle. 2008. "Mentalitetshistorie - Er Det Mulig?" In *Internasjonalisering i historiefaget*, by Jarle Simensen, 193-208. Oslo: Unipub.
- Straubhaar, Sandra Ballif. 2011. *Old Norse women's poetry : the voices of female skalds : translated from the Old Norse*. Cambridge : D.S. Brewer.
- Sørensen, Preben Meulengracht. 1983. *The unmanly man : concepts of sexual defamation in early Northern society*. Odense: Odense University press.
- Sørensen, Preben Meulengracht. 1995. *Fortælling og ære: studier i islændingesagaerne* Oslo: Universitetsforlaget.
- Waugh, Robin. 2011. «The Foster Mother's Language: Anti-representation, Pseudo-feminization, and Other Consequences of a Mistake of Gender Charm in "Heiðarvíga saga".» *Champaign: Society for the Advancement of Scandinavian Study* (Scandinavian studies) 83 (3): 307-364.
- Wærdahl, Randi Bjørshol. 2006. *Norges konges rike og hans skattland : kongemakt og statsutvikling i den norrøne verden i middelalderen*. Trondheim : Norges teknisk-

naturvitenskapelige universitet, Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for historie og klassiske fag.

Øye, Ingvild. 2005. "Del 1: Fra vikingtid til reformasjon: kvinner, kjønn og samfunn." In *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, by Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik, Ingvild Øye Gro Hagemann, 27-144. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Primærlitteratur:

Bose Saga, i *Boses Saga*. Ed. Eskil Hanssen og Audun Hetland. Oslo: Pax, 1970

Orvar-Odds saga, i *Ramsta-sagaene*, Liv Kjörsvik Schei, Guðni Jónsson, Hermann Pálsson Fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek, and Det Norske Akademi for Språk Og Litteratur. Oslo: Aschehoug I Samarbeid Med Fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek Og Det Norske Akademi for Sprog Og Litteratur, 2002.

- Orvar-Odds saga, i *Fornaldar Sögur Nordrlanda*. Ed. Carl Chr. Rafn. Kaupmannahrifn: 1826

Ragnar Lodbroks saga, i *Soga om Ragnar Lodbrok med Kråkekvædet*. Ed. Severin Eskeland. Oslo: Det Norske Samlaget, 1944

Hrolfs saga Kraka, i *Rolf Krakes Saga*, ed. Finnur Jónsson. København: Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur, 1904

Volsunge saga, i *The saga of the Volsungs: the Norse Epic of Sigurd the Dragon Slayer*. Ed. Jesse L. Byock. Oxford: University of California Press, 1990.

- Norske sitater er hentet fra: <https://www.norsesaga.no/volsunge-saga.html>, oversatt av Kjell Tore Nilssen, Arni Olafsson. Ed. Kjell Tore Nilssen, Norsesaga, 2017